



# Aliya L'Har Habayis - And Aliya Liregel Bzman Hازه

Show# 137 | September 30<sup>th</sup> 2017

## ר"א בן דורדיא: The teaching of Dovid Lichtenstein

### תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז עמוד א

אמרו עליו על ר"א בן דורדיא, שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה, נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות. בשעת הרגל דבר הפיחה, אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה. אמר: שמים וארץ בקשו עלי רחמים, אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. אמר: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: וחפרה הלבנה ובושה החמה. אמר: כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: ונמקו כל צבא השמים. אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא וכו'. בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת. ואמר רבי: לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן רבי.

### תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יא עמוד א

מדלג על ההרים - בזכות אבות, מקפץ על הגבעות - בזכות אמהות.

### ראב"ן ברכות סימן רד

משנה הכל נתון בערבון [אבות פ"ג] הכי פירושה כל אדם נתן בערבות והיינו דאמרי אינשי [סוכה נ"ג א] ריגלוה דאינש אינון ערבין ביה וכו', והפנקס פתוחה הוא לוחות הרבה ביחד כעין שיש לגלחים ויש כמו כן לחנווני שכותב אקיפתו עליהן, כמו כן ביד כל אדם יחתום [לדעת] כל אנשי מעשהו [איוב ל"ז] וזהו והיד כותבת שכל אדם כותב מעשיו טוב ורע, והגבאין מחזירין תמיד בכל יום הוא הקדוש ברוך הוא שגובה חובתו של אדם בטובתו בעוה"ז

כדי לזכותו לעוה"ב, כדאמרינן [פסחים קי"ח].

## צל"ח מסכת סוכה דף כט עמוד א

והנה כל מעשיך בספר נכתבים [אבות פ"ב מ"א], ובראש השנה כל עיקר שזה שב בתשובה הקדוש ברוך הוא כותבו בספר בעלי תשובה, ואולי הוא עצמו כותב כי ביד כל אדם יחתום, וכאשר זה חוזר לראשונות וגם תשובת המשקל לא עשה, נמצא זייף ספרו שנכתב בזיוף שנתגלה שלא עשה תשובה, ואין לך כותב פלסתר יותר מזה וכו'.

## של"ה מסכת חולין הגה פרק דרך חיים תוכחת מוסר

וקורא פסוקים אחרים כגון 'בידך אפקיד רוחי' (שם לא, ו), וכיוצא בו, ככתוב בגמרא שלנו, ואמר 'חזר' בערך על הקריאה בתורה ולא שהיה חוזר לקרות הפסוק עצמו שקרא כבר. ויצא לנו תועלת גדול מזה, והוא לקבוע בנפשתינו שורש אמונה שאמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), וכל מעשיך בספר נכתבים, ובשעת השינה בלילה עולה למעלה נשמת כל חי איש יהודי לכתוב ולחתום מעשי היום, שנאמר (איוב לז, ז) 'ביד כל אדם יחתום' וכו'.

Aliya L'Har Habayis - And Aliya Liregel Bzman HazeH

## קול התור פרק א

ב) עפ"י רבנו הגר"א כל עבודת קבוץ גלויות. בנין ירושלים והרחבת ישוב אר"י להחזרת השכינה, כל עיקרי העבודה וכל פרטיה ופרטי פרטיה נאחזים ביעודו ובתפקידו של משיחא דאתחלתא משיח הראשון, משיח בן יוסף שהוא הכה הנסי המסייע לכל פעולה הנעשית באתערותא דלתתא על דרך הטבע, כי משיח בן יוסף מארץ, ומשיח בן דוד משמים לפי בחינת רחל ולאה כנודע בעקבות משיחא וקץ המגולה. גם מביי עצמו הוא בב' בחינות. יוסף בן רחל מארץ, יוסף בן יעקב משמים ח. לכן חובה עלינו ללמוד ולהבין את כל קניי התכונות, הכינויים וכל הבחינות והסגולות של משיח בן יוסף (כמבואר להלן פרק ב') ט. להיות לנו נר לרגלנו וכשלחן ערוך על דרך המעשה ואופני העבודה אשר לפנינו בעזרת גואל ישראל במהרה.

ג) עפ"י רבנו הגר"א אם לא זכו, תתחיל האתחלתא דגאולה באתערותא דלתתא כמו שהיה בימי כורש, בימי בית שני, מסטרא דשמאלא היינו במדת הדין י. שמאלו תחת לראשי שנאמר על מביי יא. ותהי ברשיון מלכי האומות יכ) ואחר כך תבוא שלמות הגאולה מסטרא דימינא, היינו במדת החסד. ועיי קו הרחמים על פי הכתוב ברחמים גדולים אקבצך יג. עפ"י רבנו הגר"א קבוץ גלויות שבאתחלתא דגאולה באה בדרך של פדות ופדיון עפ"י הכתוב ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה יד. והוא כולו ע"י משיח בן יוסף, פדיון משעבוד הגוף ושעבוד הנפש, ישובון תרתי משמע, ישובו לציון כפי שכתוב שם, ובאו לציון, ישובון ישובו בתשובה, בסוד ששון ושמחה ישיגו טו).

כלל גדול מאד הוא עפ"י רבנו שכל הדברים העתידיים לבוא בשלמות הגאולה מתחילין גם באתחלתא דגאולה קימעא קימעא בטצ"ץ עקבות משיחא. עקבות הצאן טז).

## תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מא עמוד א

משנה. בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש. ושיהא יום הנף כולו אסור.

גמרא. מנא לן דעבדינן זכר למקדש? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה, דרש אין לה - מכלל דבעיא דרישה.

## ספרי דברים פרשת ראה פסקא סב

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם, דרוש על פי נביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא תלמוד לומר לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד שנאמר +תהלים קלב א - ה+ זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב מנין שלא עשה אלא על פי נביא שנאמר +ש"ב כד יח+ ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבوسی ואומר +דה"ב ג א+ ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו.

To see the [עיר הקודש והמקדש](#) *click here*



## בְּרוּר־דְּבָרִים בְּעֵינֵי הַר־הַבַּיִת

123456789

ב"ה, זך שבט התשל"ז.

כָּל הַחֲמֻדָּה הַגְּדוֹלָה הַהִלְכָתִית, שֶׁל אֲסוּר הַכְּנִיסָה אֵלָיו, מִפְּנֵי הַיּוֹתֵנוּ עוֹד, עַל־פִּי הַהִלְכָּה, בְּמִצְבַּב שֶׁל טְמֵאָה, אֵינְנָה נוֹגְעֵת, פּוֹגְעֵת וְגוֹרְעֵת, בְּמִשְׁהוּ בְּעֶרְךָ הַבְּעֻלוֹת הַקְּנִינִית שֶׁלָּנוּ עַל שְׂטַח הַמָּקוֹם הַקְּדוֹשׁ הַנֶּאֱדָר־בְּקֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכָה כְּבוֹד הַרְמַטְכ"ל שֶׁלָּנוּ, מֵר מֵרַדְכֵי גוֹר, וְאֵתוֹ וְעָלָיו כְּבוֹד מוֹרְנוּ וְרַבְּנוּ הַגָּאוֹן רַבִּי שְׁלֹמֹה גֶרֶן, רֹאשׁ רַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל־יָדָם שֶׁחָרַר הַמָּקוֹם הַזֶּה מִשְׁלֵטוֹנוֹת הַגּוֹיִים, וְהֵנְהוּ גַם הוּא, כְּכֹל שְׂטָחֵי מְקוֹמוֹת אֶרֶץ־חַיִּי־קֹדְשָׁנוּ, בְּרִשׁוֹתֵנוּ וּבְבִעֻלוֹתֵנוּ. בְּרִשׁוֹתֵנוּ וּבְבִעֻלוֹתֵנוּ הֵם מְסֻדְרִים לָהֶם שֵׁם סֻדְרֵי תְּפִלוֹתֵיהֶם בְּיוֹם הַשָּׁשִׁי. קְבוּצוֹת חֵילֵינוּ, הַנִּמְצָאִים שָׁם, שׁוֹמְרִים וּמְשַׁגְּיחִים עֲלֵיהֶם בְּפִקְדוֹת שְׁלֵטוֹנוֹתֵנוּ. גַּם אִם אֲנַחְנוּ נִזְהָרִים בְּכְנִיסָה שָׁמָּה, כְּפִי מִדַּת הַהִלְכָּה, גַּם בְּתוֹךְ־כֶּךָ וּמִתּוֹךְ־כֶּךָ קְבוּעָה וְקִיּוּמָה בְּכֹל תְּקִפָּה בְּעֻלוֹתֵנוּ עַל כָּל שְׂטַח־הַמָּקוֹם הַזֶּה, וְרִשׁוֹתֵנוּ לְמִצִּיאוֹתָם זֹאת שֶׁל הַגּוֹיִים שָׁם, שְׂאִינָם בְּשׁוּם־אֶפֶן בְּעֵלֵי הַמָּקוֹם הַזֶּה.

בְּמֵלֵא צְפִיטָנוּ תוֹחֲלָתֵנוּ לְכֹל יִשׁוּעָתֵנוּ הַשְּׁלֵמָה.

צְבִי יְהוּדָה הַפְּהֵן קוֹק

(מִכְּתַב־יַד־קְדוֹשׁ, הוֹפֵץ בִּישִׁיבָה)

\*

ו' שֶׁבֶט הַתּשׁל"ז

- א. בְּעֵינֵי הַכְּנִיסָה לְהַר הַבַּיִת, הַדְּבָרִים מְפָרְשִׁים בְּסֵפֶר מְשַׁפֵּט-כֶּהֵן שֶׁל אֲדוֹנָי אָבִי מוֹרֵי וְרַבֵּי הָרַב זְכָר צְדִיק לְבָרְכָהּ, סִימָן צו. וְגַם אִם מְעַכְבֶּת לָנוּ הַכְּנִיסָה שָׁמָּה מִפְּנֵי קִדְשַׁת הַמָּקוֹם, שֶׁשְׂכִינָה אֵינָה בְּטֵלָה, וְקִיָּמָת גַּם בְּאֵין בְּנֵי הַמִּקְדָּשׁ, כְּדַבְּרֵי הַרְמֵב"ם בְּהַלְכוֹת בֵּית-הַבְּחִירָה<sup>1</sup>, אֵין זֶה מִשְׁנָה בְּמֵאוֹמָה אֶת הָעֶרְךָ הַמְּמֹשֵׁי שֶׁל "הַר הַבַּיִת בְּיַדֵּינוּ" (כְּלָשׁוֹן וְשֵׁם סֵפֶרוֹ שֶׁל רַמְטֵב"ל לְבוּ מְרַדְכֵי גוֹר).
- ב. יְרִיחוֹ הָלֵא בְּוֹדָאֵי הֵיְתָה מְקַפֶּת חוֹמָה בְּיַמֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נּוֹן, וְשָׁכֶם נִרְאָה מִהַמְּקוֹמוֹת הַמְּסַפְּקִים וּמִסְתַּמָּא כְּרַבָּא דְעֵלְמָא.

(בְּנ"ל)

---

1. פֶּרֶק ו' הַלְכָה טז.

# הודעה ואזהרה

לכל אחינו בני ישראל בארץ ובחוץ לארץ הי"ו.

אחרי שזכינו בחסדי השי"ת שהר הקדש והמקדש חמדת ישראל נמצא ברשותנו, ורבים מהמון בית ישראל נוהרים לחזות עין בעין את מקום הקדש והמקדש, ויש מהם שנכנסים בשטח הר הבית אשר מדורי דורות אנו מוזהרים ונמנעים מלהיכנס בכל שטח הר הבית כולו פן ניכשל ח"ו באיסור חמור בפניעה בטהרת המקום הקדוש הזה.

זאת ועוד, ברבות הימים נעלם מאתנו המקום המדויק של המקדש וכל הנכנס אל שטח הר הבית עלול להכנס מבלי יודעים אל מקום המקדש וקדש הקדשים, ואז ייכשל באיסור חמור של כרת ח"ו.

לפיכך אנו חוזרים ומוזהרים על מה שהזהרנו מכבר שכל יהין איש ואשה להכנס לכל שטח הר הבית, בלי הכרל דרך איזה שער שנכנסים בו. ומלבד עצם הזהירות מאיסור חמור זה של פניעה בטהרת מקום הקדש והמקדש, יש גם מצוה רבה של מורא המקדש ושמירתו.

ובזכות זאת יזכנו הקב"ה לתשועתו המהירה להחיש גאולתנו השלמה ונשמח לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ולעבדו בלבב שלם במהרה בימינו אמן.

## איסור יהודא אונטרמן

הרב הראשי לישראל

## יחזקאל אברמסקי

וישא וכו' תשי"ב, מלמש זב וזאב"ד לחון

## יצחק נסים

ראשון לציון, הרב הראשי לישראל תשי"א בית הדין המזל

- אפרים סוקולובר זב וזאב"ד
- שלמן חוגי עבודי זב וזאב"ד
- דפאל עבו זב וזאב"ד
- יקותיאל עזריאלי זב וזאב"ד
- יהושע פיטוסי זב וזאב"ד
- יעקב פינק זב וזאב"ד
- יהושע קניאל זב וזאב"ד
- צבי יהודא קוק זב וזאב"ד
- דפאל הכהן קוק זב וזאב"ד
- שלמה קרליץ זב וזאב"ד
- אליהו קושילבסקי זב וזאב"ד
- שמחה הכהן קפלן זב וזאב"ד
- יצחק קוליק זב וזאב"ד
- אשר קרשטיין זב וזאב"ד
- פסח קוקיס זב וזאב"ד
- אריה לייב רביץ זב וזאב"ד
- יעקב רוזנטל זב וזאב"ד
- יוסף שרביט זב וזאב"ד

- אליעזר ל. וולדינברג זב וזאב"ד
- יעקב יצחק וכטפויגל זב וזאב"ד
- שמואל ברוך ורנר זב וזאב"ד
- אברהם ורנר זב וזאב"ד
- דב וולנר זב וזאב"ד
- מאיר ואעקנין זב וזאב"ד
- בצלאל זולטי זב וזאב"ד
- שלמה יוסף זווין זב וזאב"ד
- שלמה טנא זב וזאב"ד
- צ.פ. טכודש זב וזאב"ד
- שאול ישראל זב וזאב"ד
- עבדי יוסף זב וזאב"ד
- מרדכי יפה-שלונינגר זב וזאב"ד
- יעקב לנדא זב וזאב"ד
- משח לוין זב וזאב"ד
- מושה לוין זב וזאב"ד
- יוסף משאש זב וזאב"ד
- צבי מרקוביץ זב וזאב"ד

- יוסף שלוי אלישיב זב וזאב"ד
- שלמה זלמן אוירבך זב וזאב"ד
- יהושע מנחם ארנברג זב וזאב"ד
- אברהם אדלר זב וזאב"ד
- יצחק אריאלי זב וזאב"ד
- יצחק אבוחצירא זב וזאב"ד
- מ. י. הלוי אושפיזאי זב וזאב"ד
- ישדאל אליזרע זב וזאב"ד
- יצחק סיני אדלר זב וזאב"ד
- יוסף בבליקי זב וזאב"ד
- ישראל בארי זב וזאב"ד
- אליעזר גולדשמידט זב וזאב"ד
- ישעיהו גולדשמידט זב וזאב"ד
- ז. דיסקין זב וזאב"ד
- עובדיה הדייא זב וזאב"ד
- ש. י. הלוי זב וזאב"ד
- חיים דוד הלוי זב וזאב"ד

מודעה זו שנפרסמה באלול תשכ"ז, הביאה תועלת כמדה ידועה להזהר בנדון, אולם ברבות הימים הוזנח הענין והעולים החדשים עם המבקרים שאינם יודעים מאזהרתנו נכשלים בכך, מצאנו איפוא לנכון לפרסם ההודעה נחדש, בלי שנוי או חוספת. - ניסן תשל"ב.

## שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלו

שוכ"ט אורך ימים ושנות חיים עד זקנה ושיבה ינוב בטובה ה"ה אדוני מו"ח גאון ישראל נזר הודם ותפארתם עה"ח פה"י כקש"ת מו"ה עקיבא נ"י אב"ד דק"ק פוזנא יע"א.

יקרת קדשו הגיעני ומ"ש מו"ח הגנ"י לבקש משרי ירושלי' ליתן רשות להקריב הוא קפדן גדול כי ההוא אמר לבל יקרב שם מי שאינו מאמונת ישמעאל כי שם נבנה בית עבודה שלה' ואומרי' שאבן שתייה באמצע הכיפה ההיא ולא יקרב שם איש זר שאינו מאמונתם ועכ"פ מ"ש מו"ח הגנ"י מה נעשה מטומאה ויחוסי כהונה ואבני חשן הנה בס' כפתור ופרח פרק שלישי שם כ' שר"ח מפרי"ז עלה לירושלים שנת י"ז לאלף הששי ואמר להרב שרוצה להקריב קרבנות ואמר מתוך טרדה לא שאלתי על הטומאה וכהן מיוחס שוב כ' הלא טומאה הותרה בציבור ומכהן מיוחס לא הזכיר כלל תירץ וביעב"ץ ח"א סי' פ"ט הביא ממנו בקיצור וכתב עליו שיש לשאול גם על שקלי ציבור ואולי קרבן פסח רצה להקריב דבא בטומאה בציבור ולא בעי שקלים והנה מבגדי כהונה לא שאלו כי פשוט הוא שאין כה"ג מעכב ונוכל להקריב בלעדו ומ"ש מיוחס כהונה נראה דלק"מ להר"ח ז"ל דמאן לימא לן דלא יקריב אחזקה ונחמי' בן חכלי' דהוי לי' כהנים מיוחסים הי' מגאל השארית מן הכהונה עד יעמיד הכהן לאורים ותומים אבל לעכב הקרבה בשביל זה מאן לימא ומהרי"ו סי' קנ"ג שכ' שאין נותנים חלה לכהן קטן משום דלא ברי לן ומהרש"ל ביש"ש פ"ה דב"ק סי' ל"ה החמיר בזה שלא ליתן חרמים לכהן בזה"ז ועיין מג"א ספי' תנ"ו היינו שלא ליתן לו ויעב"ץ ח"א סי' קל"ה החמיר בפדיון בכורים ע"ש אבל להקריב דקיימ"ל ברך ה' חילו אפי' חלולי' שבהם א"כ אפי' אי קמי שמי' גלי' שנתחללה אמו הרי כל מה שהקריב כשר למה נעכב מלהקריב ולא נסמוך על חזקת כשרות אמו וחזקת כהונתו אף על גב דיש לדחות דדוקא אם הוא בן כהן בודאי רק שנודע לו אח"כ שאמו הי' גרושה או חללה נמצא הוא כהן חלל אבל מזרע כהן הוא ע"ז נאמר ברך ה' חילו אבל אנחנו ניחוש שמא הכהן הזה בן גוים הוא שבא על אמו זהו ודאי ליתא דאפי' לפמ"ש מהרש"ל ע"י שמדות וגזרות רובם נתקלקלו היינו נשים שנאנסו ונתחללו אבל לעולם רוב בעילות מהבעל והבן המתיחס אחר אביו הרי הוא בנו ודאי רק ס' חלל ולזה מהני ברך ה' חילו ויעיין היטב שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קמ"ח קמ"ט השייך לכאן.

ע"כ לפע"ד לא צריכים לכהן מיוחס ונאכל שם מן הפסחים עכ"פ שהותר טומאה בציבור בערב פסח ול"צ לשקלים ולא לכהן הגדול ובהדי שותא מאז הי' צל"ע למ"ד ארון גלה לבבל א"כ למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא ואף מקום מקדש וכדעת הראב"ד עיין מג"א סוף הל' ט"ב ועיין פ"ב דשבועות א"כ מנ"ל בבית שני לבנות בהמ"ק בלי ארון וכרובים בלא"ה יש לתמוה על כמה שינוי' בכלים ובבנין ממשכן ומזבח של מרע"ה וגם בנין בית שני שנוי' מהראשון ובנין שעתיד בנבואת יחזקאל שנוי' מכל הנ"ל אף על גב הכל בכתב מיד ה' השכיל ע"פי נביא מ"מ הא אין נביא רשאי לחדש דבר אלא לשעה לא לקיום והי' נ"ל דהיינו דכתיב ככל אשר אני מראה אותך תבנית המשכן תבנית כל כליו וכן תעשו פירש"י לדורות והוא מש"ס פ"ב דשבועות ועיין רמב"ן שהקשה ולפענ"ד דקאי אהתחלת הקרא ככל אשר אני מראה אותך עתה כן תעשו לדורות ע"פי אשר אני מראה בכל בנין ובנין אראה איך יעשה זה משונה מזה א"כ הרי העיד הקדוש ברוך הוא מתחלה שישכיל בכתב מידו לנביאיו ואין

כאן דבר שחידשו נביאיו נגד דין תורה אך קשה מהארון דבית שני נ"ל מש"ה כתיב ונועדתי לך שמה מעל הכפרת בין ב' הכרובים לומר טעם הארון והכרובים הוא רק עיקור לצורך מקום מועד לדבר עם מרע"ה מבין ב' הכרובים וכשאין נביא כמרע"ה הראוי להוועד עמו מבין שני הכרובים אין הארון מעכב ואם יש אתו דבר אלקים יודיעני והריני חתנו כבנו חותם בברכה.

### **תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ס עמוד ב**

תניא, אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה; ומיום שפשטה מלכות הרשעה, שגזרת עלינו גזירות רעות וקשות, ומבטלת ממנו תורה ומצות, ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן, ואמרי לה: לישוע הבן, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו, אלא הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

### **רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה א**

המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר זה מזבח לעולה לישראל, ובמקדש נעקד יצחק אבינו שנאמר ולך לך אל ארץ המוריה ונאמר בדברי הימים ויחל שלמה לבנות את בית יי' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי.

### **רמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכה א**

שלוש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק, ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה.

To see the article in Techumin about building the Beis Hamikdash before Malchus Beis Dovid [click here](#)

### **שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא**

שאלת ממני אודיעך דעתי אם מותר ליכנס לעליות הבנויות סביב לבית המקדש שהן בולטות לתוך המקדש על גבי זיזין וגזוזטראות /וגזוזטראות/ לפי שראית שנהגו בזה היתר ואין מוחה בידם.

תשובה דע שלא כל העליות שוות ולא כל הרוחות שוות וצריך אומד יפה לראות אי זו מותרות ואי זו אסורה וזה כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק הנקרא אצלם אלסכרא וא"ת דהא תנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתיה שמה גבוהה מעל הארץ ג' אצבעות ועליה הארון נתון ועתה שאלנו את פיהם



ואמרו שהיא גבוהה מקרקעית הכיפה ג' /לעיל בסי' תרלט כ' ב' /קומות ואנו רואין מבחוץ שעולים לכיפה במדרגות הרבה כבר כתבתי על זה בתשובה /לעיל סי' תרלט/ שקרקעית הבית חפרו אותו כמה פעמים לגלות היסודות ולכן הוא נמוך הרבה ממה שהיה מקודם תדע דהא תנן בכמה דוכתי שהר הבית היה גבוה מירושלם והשתא הדבר הוא להפך. עוד אמרו העכו"ם שיש תחת הכיפה מערה ושהמלכים הראשונים רצו לדעת מה היה שם ושלשלו בני אדם לתוכה ומתו וסגרו אותה ומלאוה עפר עד היום הזה אין אדם יודע מה יש שם וקרוב אצלי שנאמר להם או שמעו שהארון גנוז שמה ולפיכך היו חופרים אולי ימצאו אותו ולכן הושפל קרקעית הבית ונתגלה אבן השתיה. גם שמעתי שהמלכים שעברו חפרו שם למצוא יסוד האבן הזאת ולא מצאו מ"מ אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכיפה היא אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קדש הקדשים לצד מערב. הילכך מי שעולה בעליות אשר לרוח מערב או הנכנס לראות מהפתח אשר לצד מערב צריך לשער שיהיה בינו לבין הכיפה יותר מאחד עשר אמה שכך היה בין כותל מערבי של העזרה לכותל ההיכל ועובי הכותל כי הכותלים נתקדשו שיערתי שאין בכל הפתחים יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל לבאבאל קטאנין /לשער מוכרי הכותנה/ ולכן צריך ליזהר מן העליות אשר על אותו פתח וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצין ליכנס בשוק אל קטאנין וזו חומרא יתירה כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מ"א אמה ואפשר שהטעם הוא מפני שהיא משוכה קצת לצד צפון כאשר נבאר בע"ה ואם העליות הם בצד צפון צריך לשער מכותל מערבי לצד המזרח באורך קפ"ז אמות כל העליות הבנויות באורך זה הם בניות על אורך העזרה ממזרח למערב וכל העליות הבנויות חוץ מאורך זה לצד מזרח או לצד מערב אינם בכלל האיסור. ולענין הרחוב כבר ידעת כי רחוב העזרה מצפון לדרום הם קל"ה אמה וכבר הנראה לעין כותל הדרום במקומו הראשון הוא שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט ולא היתה העזרה נמשכת לצד דרום אלא עד שם גם כי אבני היסוד ההוא הם אבנים גדולות מורה שהוא בנין קדמון וא"כ סוף בנין הנקרא מדרש שלימה /שלמה/ לצד הדרום הוא סוף העזרה אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב והוא מכלל הר הבית ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין מ"מ למדנו כי הכותל ההוא בעצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום וא"כ צריך לשער אם העליות אשר כנגד כותל זה לצד צפון רחוקים מכותל זה קל"ה אמה אינם בכלל העזרה ואני שיערתי שיש בין כותל זה של צד דרום עד הבתים והעליות אשר בניות /בנויות/ לצד צפון יותר מקל"ה אמה ואינם בכלל הקדש ומותר ליכנס להם. עוד דרך אחרת רואין כאלו חוט מתוח מהכיפה לצד מזרח כל הבתים והעליות שהם בתוך מ' אמה לחוט זה הם בכלל הקדש וכל שהוא חוץ לזה השיעור הרי הוא חול וחשבון זה אינו מדוקדק לפי שההיכל היה צר מאחוריו ורחב מלפניו כדכתיב הוי אריאל אריאל ומ"מ לצאת מידי ספק צריך להתרחק מהחוט המתוח מכותל הכיפה הצפונית ארבעים אמה ברוחב באורך קפ"ז אמות מן המערב למזרח. ואם העליות בנויות לצד מזרח הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר היא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי לפי שמשם והלאה הוא הר הזיתים. ועוד כי שערי רחמים הם באותו כותל וכתב בעל כפתור ופרח שהם שערים שהיו נכנסים בהן והאבלים /האבלים/ והחתנים וכל הבתים והעליות אשר בצד מזרח מותר להכנס לשם שהרי מכותל הר הבית המזרחי עד כותל העזרה המזרחי יש שי"ג אמה וטמא מת מותר להכנס בהר הבית. ואם יש עליות בכותל דרומי באורך קפ"ז אמות מן המערב אל המזרח הרי הם בכלל הקדש ודרך כלל אני אומר כי

הבתים או העליות אשר לצד צפון וצד מזרח אין בהם ספק אצלי ומותר ליכנס להם אם לא תהיה בולטת הרבה לתוך המקדש דאז צריך אומד וכן אותם של צד דרום ומערב צריכין אומד. והוי יודע דאיבעיא לן בגמרא תלה עצמו באויר העזרה מהו וסלקא בתיקו והוי איסורא דאורייתא לדעת הרב דס"ל בקדושתו עומד ואזלינן לחומרא ואסור ולדעת התוספות פשיטא ליה דאויר עזרה נתקדש ואף על גב דתניא בידיעות הטומאה וטמא שנכנס להיכל דרך גגות פטור שנאמר ואל המקדש לא תבא דרך ביאה אסרה תורה מ"מ פטור אבל אסור הוא ומכין אותו מכת מרדות וכן כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות ביאת מקדש וז"ל ואף על פי שהוא פטור מכת מכות מכות מרדות בין שנכנס למקדש דרך גגות בין שנכנס בו דרך פתחים בשידה תיבה ומגדל ע"כ. וא"ת כיון דגגין ועליות לא נתקדשו והתוספות מודה שכל העליות לא נתקדשו חוץ מהעלייה אשר על ההיכל למה לא יהיה מותר ליכנס עתה בכל העליות דע דלא אמרינן דלא נתקדשו אלא העליות והגגות אשר היו בנויות בזמן שהיה קיים אבל הגגין/הגגין/ והעליות הבנויות עתה סביב למקדש שמא בתוך אויר העזרה הם בנויות או באויר הלשכות שהיו אז ומידי ספיקא לא נפיק. הילכך אם נתברר לפי החשבון אשר כתבתי שהם בנויות בקדש לא נחוש לגובה לומר שמא למעלה מגגות הלשכות אשר לא נתקדשו הן בנויות כיון דאויר העזרה כעזרה ומ"מ יש לי לתת טעם למנהג שנהגו כל העולם לעלות באותם עליות לראות משם את הבית כולו ולא שמענו ולא ראינו מי שמיחה בידם. דע כי הראב"ד ז"ל סובר כי האידנא אין כרת למי שנכנס למקדש וכן תמצא בהשגה פרק ששי מהלכות בית הבחירה הרי שעיקר הדין הוא מחלוקת והדבר ספק שמא עליות אלו הם בנויות/בנויות/ בקדש או לא ואת"ל בנויות בקדש שמא אויר העזרה לא נתקדש דהא איכא דמפרש דהא דבעי רבא תלה עצמו באויר העזרה הכי קא מיבעיא ליה אם נתקדש אויר העזרה או לא לפי גרסת הספרים ולא איפשיטה ואת"ל דאויר העזרה כעזרה שמא על אויר גגות הלשכות אשר לא נתקדשו הן בנויות הילכך כיון דאיכא כל הני ספוקי/ספיקי/ תלו הדבר להקל מרוב חשקתם לחזות בקדש ואין לנו להקל מטעם דדרך ביאה אסרה תורה ודרך גגות אין בו איסור תורה דהא ניחא אם עולים ויורדים מיד ולא היו שוהין שם שיעור השתחוויה אבל אם הם בנויות בקדש נהי דפטור משום ואל המקדש לא תבא מ"מ חייב משום טמא ששהה במקדש הנה כתבתי לך טעם המנהג אבל אתה תהיה מן המזהרים ולא תכנס לא לבית ולא לעלייה אם לא תהיה רחוקה מהכיפה הרבה. גם שמעתי שיש מחילה תחת הקרקע ופתחה לצד המערב שהולכת עד תחת הכיפה ויש מהיהודים שנכנס לשם ודבר זה אסור דקי"ל מחילות הפתוחות לעזרה נתקדשו ומאן לימא לן שאין זו מכלל המחילות שהיו פתוחות לעזרה ואפי' תימא שזאת מחדש נעשית קרקעית העזרה נתקדש עד התהום כדאיתא בזבחים. שוב ראיתי וכן אמרו לי בני אדם היוודעים לשער שאין לך פתח ולא עלייה שלא תהיה רחוקה מהכיפה כפי השיעור אשר כתבתי הילכך מותר להתקרב אל הפתחים ולעלות אל העליות כ"ש בהצטרפות הספקות אשר כתבתי.

### **ספר כפתור ופרח פרק ו**

והנה אין אנו רואים שיהיה משפת ההר, כלומר הר המוריה של מזרחו תחתיו הוא עמק יהושפט אלא כמו חמשים אמה או פחות, ואין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך, א"כ בהכרח יש לנו לומר שהם כותלי הר הבית.

## שו"ת שאילת יעבץ חלק א סימן פז

ראיתי דבריך טובים ונכוחים. ערבים כעולות מחים. באלה חפצתי. ואשיב על ראשון ראשון. כפי מיעוט דעתי. אשר תמוה בעיניך שבסנהדרין (י"א) משמע שר"ג דיבנה נהג נשיאותו בפני הבית. והלא אמרו בפ"ק דשבת הלל שמעון גמליאל ושמעון שהוא הנהרג אביו של ר"ג דיבנה נהגו נשיאותן עד החורבן ונשיאות ריב"ז משך עד איזה שנים אחר החורבן עכ"ד.

תשובה הנה כדברים האלה כתבתי כבר במ"א. גם בהמשך דרוש נחמד על מאמר ת"ע רשות או חובה ביארתי שזה פשוט שר"ג הנז' לא נהג נשיאות בפני הבית אף שבראש ס' דורות עולם יש קיצור בזה שהשמיט שני דורות מהשושילתא דר"ג גם בהקדמת פי' המשניות להרמב"ם וכן בהקדמת החבור נזדקק טעות זה. והם השמטות המדפיסים וט"ס דמוכח ביחוד בהקדמת חיבור היד דוק ותשכח שהוא מוכרח. ואין בכל זה ספק ועתה מקרוב ראיתי גם בס' כפתור ופרח הקדמון פ"ה (טו"א) שנעלם זה ממנו. ולכן נשתבש מאד בע"כ במ"ש שם בענין ר"ג. אך את זאת עדיין לא ידעתי היכן משמע שם בפשיטות שר"ג זה נהג נשיאותו בפני הבית דתיקשי לך. ואי משום דאיתא התם שהי' יושב ע"ג מעלה בהר הבית. מיהא ליכא למשמע מידי. דאע"ג דהבית הי' חרב אז ושם מכבודו. ועצור ועזוב אזלת ידו. גם נשרף ההיכל ביום חרון אף ד' מ"מ לא נהרסו יסודותיו מכל וכל. ויש קבלה ומסורת מאבותינו שכותל מזרחי עודנו עומד היום על מקומו (וכך הוא במדרש עה"פ הנה זה עומד אחר כתלנו מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי גם בזוהר שמות (דה"ב) יש שם כדברים האלה) וגם הבית שוב נבנה ע"י מלכי האומות השולטים אז. ואיך שיהי' בודאי הר הבית ומעלותיו לא נשתנו כל עיקר. ולא שלטה בהם הריסת האויבים כלל. שאינם אלא מעלות עשויות בשפועו של הר עצמו לצורך עלייה וירידה בזקיפת ההר. ומדוע יהרסם הצר ואויב. האם בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים. מעתה אין לתמוה על המצא ר"ג יושב שם פעם א' והוא הי' שרוי במדינה. ונשיא הארץ בעת ההיא ע"פ המלכות. לכן פשוט מאד שאין מכאן הוכחה שזה הי' מעשה בזמן שהבית קיים.

אמנם י"ל מה טיבו של ר"ג כאן. והלא אין מקומו אלא ביבנה כדאמרינן במכילתין /סנהדרין/ (ל"ב) אחר ר"ג ליבנה. ונ"ל לומר בו דבר נכון משום דיבנה בגליל היתה כדמוכח ביוסיפון לפי הנרשם בזכרוני אם איננו בכזיב. ובד"ה ב' כ"ו נראה שהיתה מארץ פלשתים. ואמרינן בסוגיין דאין מעברין את השנה אלא ביהודה. דילפינן מלשכנו תדרשו כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום והיינו ירושלים כדפירש"י. ואיכא נמי ע"ד אם עיברוה בגליל אינה מעוברת. מיהת אליבא (דר"ע) [דכ"ע] לכתחלה ודאי הכי עבוד כל כמה דאפשר. דהיינו כשעדיין ב"ד הגדול בא"י כמו בימי ר"ג שהי' נשיא ע"פ המלך והי"ל רשות לעברה שם. לכן הלך אז לירושלם לעיבור השנה כדינה כך נ"ל דבר הגון בעזה"ת.

## רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז הלכה כ-כא

הלכה למשה מסיני שמביאין במקדש ערבה אחרת חוץ מערבה שבלולב, ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, ושיעורה אפילו עלה אחד בבד אחד. כיצד היתה מצותה, בכל יום ויום משבעת הימים היו מביאין מורביות של ערבה וזוקפין אותן על צדדי המזבח וראשיהן כפופין על גבי המזבח, ובעת שהיו מביאין אותה וסודרין אותה תוקעין ומריעין ותוקעין, חל יום שבת להיות בתוך החג אין זוקפין ערבה אלא אם כן חל יום שביעי להיות בשבת זוקפין אותה בשבת כדי לפרסמה שהיא מצוה.

## רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה א

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם.

To see the article in Techumin with the maps of the Har Habayis etc. [click here](#)

## משנה מסכת כלים פרק א משנה ח

החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם.

## ספר חרדים מצוות התלויות בארץ ישראל פרק ג

וכן מצאתי בסוף שטה אחת שהעתיקה הנעלה רבי שמואל בר אברהם שקייל ז"ל בעכו **מכתיבת יד הרב רבינו משה מאור הגולה כך היה כתוב שם** וגם זה מצאתי בסוף הספר מכתיבת הרב ומלשונו בליל אחת בשבת בארבעה ימים לירח אייר נכנסתי לים וביום שבת עשירי לאייר שנת חמשה ועשרים עמד עלינו נחשול שבים לטבענו והיה זעף גדול בים ונדרתי עלי ששני הימים האלה אצום בהן ואנהוג בהם תענית צבור שלם אני ואנשי ביתי וכל הנלוים עלי ואצוה על בני לעשות כן עד סוף הדורות שיצאו מחלצותם ויתנו צדקה כפי כחם ומנדר שאהא אני יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם אלא מתפלל וקורא כל היום ביני לבין עצמי וכשם שלא מצאתי בים אותו היום אלא הקדוש ברוך הוא כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא א"כ לאנסי, וליל אחת בשבת שלשה ימים לירח סיון יצאתי מן הים בשלום ובאתי לעכו ונצלתני מן השמד והגענו לארץ ישראל ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות וביום שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשון שנת ששה ועשרים ליצירה יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה **ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו** ביום ה' ו' ימים לירח מרחשון ובאחד בשבת ט' בחודש יצאתי מירושלים לחברון לנשק קברי אבותי במערה ואותו יום עמדתי במערה והתפללתי שבח לאל ית' על הכל, ושני הימים האלו שהם

ששי ותשיעי במרחשון נדרתי שיהיה לי כמו י"ט ותפלה ושמחה בה' ואכילה ושתייה אלהים יעזרני על הכל ויקוים לי נדרי לה' אשלם אמן, וכשם שזכיתי להתפלל בה בחרבנה כך אראה אני וכל ישראל בנחמתה מהרה אמן עכ"ל.

**שם הגדולים מערכת גדולים מ אות קנ**

**ואנכי תולעת בא לידי פי' ראש השנה  
כ"י להרמב"ם. ומ"ש בס' חרדים במצות  
תשובה פ"ד שמצא בסוף שיטה אחת  
לרבינו משה מאור הגולה וכו' הוא  
הרמב"ם, כי כל אותו הלשון שכתוב בספר  
החרדים כתוב שם בסוף שיטת ראש השנה  
להרמב"ם הנזכר, רק שיש טעות בספר  
החרדים במספר השנים ובשיטה הנזכ'  
כתוב שנת ארבעה אלפים ותשע מאות  
וחמשה ועשרים. וחכמת הרמב"ם וקדושתו  
וחבוריו בכל החכמות הוא מפורסם לכל.**

**תלמוד בבלי מסכת פסחים דף פה עמוד ב**

אמר רב: גגין ועליות לא נתקדשו.

**תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ז עמוד א**

מאי הראיין? רבי יוחנן אמר: ראיית פנים בעזרה, וריש לקיש אמר: ראיית פנים בקרבן.

**רמב"ם הלכות חגיגה פרק א הלכה א**

שלש מצות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן: הראייה שנאמר יראה כל זכורך, והחגיגה שנאמר תחוג לה' אלהיך, והשמחה שנאמר ושמחת בחגך, הראייה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה

## רש"י מסכת חגיגה דף ב עמוד א

הכל חייבין בראייה - במצות ראיית כל זכורך (שמות כג), שצריכים להתראות בעזרה ברגל.

### טורי אבן מסכת חגיגה דף ב עמוד א

משנה חוץ מחש"ו כו'. בירושלמי קאמר בד"א בראיית קרבן אבל בראיית פנים בעזרה הכל חייבין כמו בהקהל אנשים ונשים וטף. והתוס' פי' דגמ' דידן לא ס"ל הכי, והביאו ראי' לזה ואינו מוכרח. אבל ל"נ להביא ראי' דאפי' מראיית פנים נמי פטורין מפ"ק דר"ה (דף ו ב) דבעי ר' זירא אשה מהו בבל תאחר מי אמרינן הא לא מיחייבה בראי' או דילמ' הא אית' בשמחה, א"ל אביי תיפוק לי' דהא אית' בשמחה, ופריך והאמר אביי אשה בעלה משמחה ומשני לדבריו דר"ז קאמר. ואי אשה חייבת בראיית פנים מא קא מיבעי לי' לר"ז פשיט' דאית' בב"ת כיון דמחוייבת בראיית פנים. ואפי' אביי לא קאמר תיפוק לי' דהא אית' בשמחה אלא לדבריו דר"ז, משמע למאי דס"ל לדידי' דאשה בעלה משמחה ליתה בב"ת ואמאי תיפוק לי' דאית' בראיית פנים. אלא ש"מ דאפי' מראיית פנים פטורה. והתוס' הביאו ראי' מדאמרינן בגמ' (דף ו) אימי' דמחייבה בשמחה אייתי', ולא קאמר נמי דמחייבה בראיית פנים משמע דפטורה. ולדידי' אינו ראי' דנקט שמחה דמילתא דפסיקתא היא. דאלו בראיית פנים הרבה פטורי' כגון שומע ואינו מדבר או מדבר ואינו שומע כדאמרינן בגמרא מגז"ש דראי' ראי' מהקהל. ובהא וודאי אפי' גמרת ירושלמי מודה דהני פטורי' דמתני' מייתי' לה לחיובא בראיית פנים מהקהל בהאי גז"ש א"כ מאן דפטור מהקהל בראיית פנים וודאי נמי פטור, אבל בשמחה וודאי מחייבי כדאמרינן בגמרא וכן מי שאין לו קרקע פטור מראיית פנים וחייב בשמחה וכמו שאכתוב לקמן. אבל מהא דפ"ק דר"ה וודאי ראי' ברורה היא דהא דשקיל וטרי אשה מהו בבל תאחר בע"כ מיירי שאין בה אחד מכל הני פטורי' דאמרן דאם לא כן מ"ש אשה דקא מיבעי' ליה ה"ל למיבעי נמי באיש כיון דפטור מן הראי' מהו בב"ת. אלא וודאי מאשה דיש בה כל תנאי דחיובי ראי' דאיש כה"ג וודאי איתא בב"ת דהא איתא בראי' ואפ"ה מיבע"ל באשה ש"מ דאשה מצד עצמה פטורה מן הראי' לגמרא דידן ודלא כירושלמי.

ועוד נ"ל להביא ראי' לזה מהא דפריך בגמ' (דף ד א) זכור להוציא את הנשים למ"ל קרא מ"ע שהז"ג היא, ואי בראיית פנים נשים חייבות ובע"כ קרא דזכור בא להוציא את הנשים מקרבן ראי', הא קרבן ראי' מקרא דלא יראו פני ריקם נפקא דהוה לא תעשה, מאי ק"ל הא ל"ת אפי' שהז"ג קי"ל דנשים חייבות כדתנן בפ"ק דקידושין. א"ו ש"מ דנשים אפי' מראיית פנים פטורים וכיון דפטורים מעיקר ראיית פנים דה"ל מ"ע שהז"ג, ממילא פטורה מהל"ת דלא יראו פני ריקם דנפק' לן מיני' קרבן ראייה דתליא ובא מחמת מ"ע דראיית פנים דהא לא יראו פני ריקם כתב רחמנ', והשתא פריך שפיר ל"ל קרא. ולפנינו בסוגי' דאיזה קטן אבאר עוד.

ומ"מ נ"ל ללמוד מן הירושלמי הזה שראיית פנים וקרבן ראי' תרתי נינהו, ואם ראה פנים ריקם בלא קרבן ראי' מצות ראיית פנים מיהו קיים, שהרי לפי דברי הירושלמי יש שמחויבים בראיית פנים ואין חייבין בקרבן ראי' דתרתי נינהו ואפשר להא בלא הא, א"כ אפי' מאן דמחויב בקרבן ראי' אם עבר וראה פנים בלא קרבן אף על גב

דעבר בל"ת דלא יראו פני ריקם מ"ע דרא"פ מיהו קיי'. והרמב"ם ז"ל כתב (בפ"א מה' חגיגה הלכה א) מי שבא בעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא די שלא עשה מ"ע אלא עובר על ל"ת שנאמר לא יראו פני ריקם, ולפי דעתו צריך לומר דלאו דלא יראו פני ריקם הוא תנאי לעשה דיראה כל זכורך ואם ראה פנים ריקם מ"ע לא קיים, וק"ל מההיא דירושלמי. והא וודאי אין סברא לחלק בין מי שמצווה על לאו דלא יראו פני ריקם דלזה הא בלא הא לא סגי, ובין מי שאינו מצווה על לאו זה. דהא כיון דמשכחת לה למצוות ראיית פנים בלא קרבן ש"מ דאין קרבן מעכב למצוות ראיית פנים. א"ו המחויב בקרבן ראייה אם ראה פנים בלא קרבן אף על גב דעבר בל"ת מ"ע דרא"פ מיהו קיים. מיהו בהא י"ל דודאי לפי דברי הירושלמי דאיכ' מאן דמחייבי בראיית פנים ואפ"ה פטורים מקרבן ראייה אין קרבן ראייה מעכב למ"ע דראיית פנים. אבל לפי גמרא שלנו דס"ל דליתא חיוב ראיית פנים בלתי קרבן ראייה והחייב בזה והפטור בזה פטור בזה קרבן ראייה מעכב לראיית פנים ואם ראה פנים בלא קרבן ראייה אפי' מצוות ראיית פנים לא קיים. ולקמן אכתוב עוד בזה:

### **רידב"ז מסכת חגיגה פרק א הלכה א**

מתני' בראיית קרבן אבל בראיית פנים אפילו קטן חייב מן הדא הקהל וכו' ואין קטן גדול מטף דתניא מעשה בר"י בן ברוקה וכו' הטף למה באו אלא כדי ליתן שכר טוב למביאיהן וכו'. פי' הפ"מ ז"ל אידי דמזכיר הכתוב מייתי דרשת ראב"ע ואינו מובן לי הא דגרסינן דתניא בדלי"ת משמע שזהו מקור הלימוד דקטן חייב בראיית פנים. ונראה לפענ"ד דאתי שפיר לשיטת הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' חגיגה דכתב שם ז"ל ומי שבא בעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא דיו שלא עשה מ"ע אלא עובר על ל"ת שנאמר לא יראו פני ריקם עכ"ל ז"ל והטו"א ז"ל כתב דהתוס' ז"ל לא ס"ל הכי אלא ראיית פנים לא בקרבן תליא מילתא ואם יתראה בלא קרבן מ"ע דראיית פנים מיהו קיים אלא דעבר על לאו ולא יראו פני ריקם אבל לשיטת הרמב"ם ז"ל כתב הטו"א ז"ל דדעתו ז"ל דלאו דלא יראו פני ריקם הוא תנאי לעשה דיראה כל זכורך ואם ראה פנים ריקם מ"ע לא קיים וא"כ לפי שיטת הרמב"ם ז"ל מתפרש יפה דע"כ הירושלמי דס"ל אבל בראיית פנים אפילו קטן חייב דיליף לה מהקהל ואף דבהקהל גם נשים חייבות מ"מ לא גמרינן רק קטן לפיכך גרסינן אפילו קטן חייב דוקא קטן אבל לא נשים אף דבהקהל אפילו נשים חייבות מ"מ בראיית פנים פטורין משום דהא גמרינן מהקהל ובהקהל התנאי למען ישמעון ולמען ילמדון א"כ נשים באות לשמוע וכמו כן גבי ראיית פנים התנאי דלא יראה ריקם כיון דלא מקוים התנאי פטורין מראיית פנים דהא דמחייבין בהקהל הנשים הוא ע"כ משום דשייכים בתנאי דהקהל דלמען ישמעון ונשים באות לשמוע אבל בראיית פנים דלא שייכי בהתנאי דראיית פנים דהא אין בתנאי דלא יראה ריקם ע"כ פטורין דמה"ת נילף מהקהל לחיובא דשאני התם דאיתנהו בתנאי דהקהל דבאות לשמוע משא"כ בראיית פנים דלא שייכי בתנאי דראיית פנים ומה"ת נימא דכמו גבי הקהל חייבין דאיתנהו בתנאי כמו כן הכא נמי חייבין אף על גב דליתנייהו בהתנאי אבל קטן שפיר ילפינן אף דאינו בתנאי דלא יראה ריקם מ"מ חייב בראיית פנים דהא גבי הקהל נמי הוא על תנאי לשמוע וללמוד ועכ"ז גזר רחמנא טף אף דאין בהתנאי לשמוע וללמוד כדפריש ראב"ע טף למה באין הוא רק כדי ליתן שכר למביאיהן אלמא אף על פי דאין בתנאי דהקהל מ"מ חייבין וה"נ דכוותיה אף על פי דקטנים דאין בתנאי דבראיית פנים עכ"ז חייבין בראיית פנים מג"ש דראיה ראייה מהקהל כמו בהקהל אף על פי דקטנים

לא שייכי בתנאי דהקהל ומ"מ חייבין כמו כן בראיית פנים אף על פי דליתנייהו בתנאי דראיית פנים מ"מ חייבין ולפיכך נקט הגמ' אבל בראיית פנים אפילו קטן חייב ומדייק קטן דוקא אף על פי דליתא בתנאי דראיית פנים כמו בהקהל ומסיק דתניא מעשה כו' טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן אלמא דאע"פ דאינו בתנאי דהקהל מ"מ חייב כמו כן הכא בראיית פנים דבראיית קרבן פטור ובראיית פנים חייב אבל לדעת התוס' ז"ל דלא יראה ריקם הוא אינו תנאי אלא ל"ת ע"כ שפיר דייקו התוס' ז"ל דלהירושלמי אף נשים חייבות בראיית פנים דבאמת מאי נפ"מ בין נשים לקטנים כיון דגמרינן מהקהל ושם נשים וקטנים חייבין משא"כ לשיטת הרמב"ם ז"ל הירושלמי מדייק דוקא קטן ומביא ראיה מבריייתא דראב"ע:

### **שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן רא**

וראיה שקדוש' המקדש והעיר היא קיימת שעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות ויש בזה רמז במדרש קינות ובמדרש שיר השירים במדרש פסוק אני חומ' ובפסוק אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדדם עד בית אלהי' בקול רנה ותודה המון חוגג ואמרו כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום כי בבית הכנסת שבירושלים הם צריכים לאנשי המקום כל השנה ומתמלאת פה על פה בעת התקבץ שם בחג השבועות החוגגים יותר מג' מאות איש כלם הם נכנסים שם ויושבים רווחים כי עדיין היא בקדושתה וזה סימן גאולה שלישית:

### **שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלג**

ובפ"ק דסנהדרין ר"ג דיבנה שהיה אחר החורבן היה יושב ע"ג מעלה בהר הבית בחורבנו ויעיי' שאיל"ת יעב"ץ ח"א סי' פ"ז שנתעורר שם עמ"ש אימרי' רכיכין והלא חרב ואין כאן קרבן ובתחלת התשובה שם כ' מהמדרש הנה זה עומד אחר כתלינו דלא זזה שכינה משם ומזוהר שמות ה' ע"ב ובסוף סי' פ"ט מייתי בעל כפתור ופרח פ"ו כ"ב ע"ב ופלפל שם יע"ש וכפי המבואר באותו תשובה שהבאתי במכתבי הראשון בימי הגאונים היה עולים לירושלי' ברגלים ולמה לא יחשב בעל מעשה טפי ואולי י"ל אדרבא הדר חוצה לה ועולה עלי' לרגל שכר פסיעות יש.

### **שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלד**

נמצא בזמן שבהמ"ק קיים ראוי ונכון שתכופ לבעלה לשוב לשבת בירושלים אבל בזה"ז אין חיוב עשה לעלות לרגל.

### **שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קכב**

גם מצות ראה פשוט וברור שהוא דוקא כשבית הבחירה בנוי אף אם נימא שראיית פנים הוא מצוה מיוחדת שלא תלוי בקרבן ראה. ומה שנהגו הקרובים לא"י לבא לירושלים היה זה בזמן הגאונים לזכר בעלמא ולהגעגועים לבנין ציון וירושלים ע"י משיח צדקנו שמחכים לו תמיד. ידידו, משה פיינשטיין.



## סי' תרנ"ח

(א) חוץ למקדש. ראיתי לחקור איך הדין בירושלים בזמן הזה אי נטל מן התורה בו כל ז'. והנה כבר כתבתי בחדושי סוכה (מא.) דאם ירושלים יש לו דין מקדש לענין לולב בזה פליגי רש"י והרמב"ם דלפי מש"כ רש"י שם (בד"ה מדינה) ירושלים יש לו דין גבולין, אכן הרמב"ם כפי המשניות שם כתב בירושלים יש לו דין מקדש ומדבריו בחבורו (הל' לולב) אין הכרע. אכן מדכתב כפי המשניות בפירוש דיש לו דין מקדש ילמד סתום מן המפורש. וכן כתב ג"כ

הערוך ערך גבל ע"ש. וממה דלא קחשיב נטילת לולב כל ז' בהדי מעלות דלפנים מן החומה (בפ"א דכלים מ"ז) אין ראי' נגדר שהרי גם במעלות דמקדש לא קחשיב. ועוד דבלא"ה יש עוד מעלות דלפנים מן החומה דלא קחשיב כמש"כ הר"ש שם. גם כתבתי שם שבירושלמי בר"ה (פ"ד ה"ב וה"ג) ובסוכה (פ"ג ה"א) מבואר דושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים קאי על ירושלים, הרי מפורש כדעת הרמב"ם ושגם משמעות הכתוב כן דהא גם במעשר שני כתיב ואכלת לפני ד' אלקיך. וכן משמע ג"כ לשון המשנה דקאמר במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ"ק וכו', משמע בפירוש דמקדש לחוד וביהמ"ק לחוד. ובזה מיושב ג"כ מה שהקשו בשם חכמי ארץ ישראל (הובא בבאר היטב סי' תקפ"ח סק"ג) אשיטת הרמב"ם במה דס"ל דבמקדש גם ירושלים בכלל א"כ מה פריך ביומא (כא:) פתח במקדש וסיים בירושלים ולפ"ז א"ש דשם נאמר עשרה נסים נעשו בבהמ"ק ובכלל בית המקדש ודאי ירושלים אינו. ומעתה יש לבאר אם גם בזמן הזה יש לירושלים דין זה זה תלוי אי קדושת ירושלים קדשה לעתיד לבא. והנה גם בזה יש פלוגתא בין הראשונים לדעת הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה) קדושת העזרה וירושלים קדשה לעתיד לבא, והראב"ד שם חולק עליו מדאמרינן בכמה מקומות (מע"ש פ"א מ"ה) דאם אין מקדש ירקב אכן כבר תירץ המ"א קושיא זו (בסי' תקס"א סק"ב) דטעם דירקבו הוא משום דמעשר שני אתקש לבכור (מכות י"ט). ובכור בעי מזבח דוקא ע"ש. ולא ידעתי למה כתב מעצמו כן מאחר שהרמב"ם בעצמו גילה דעתו כן (פ"ב מהל' מע"ש ה"א) וכבר כתב המ"א שם שרוב הפוסקים הסכימו עם הרמב"ם. ולפ"ז יש לדון דלולב נטל בירושלים גם בזמן הזה כל שבעה מן התורה חוץ משבת, דאין לומר דשאני לולב דכתיב ושמחתם לפני ד' אלקיכם ובה זמן ערבה כל שמחה כיון דהמקדש חרב, דזה אינו דא"כ גם מצות ושמחת בחגיך לא ינהוג שם אע"כ דשמחת מצוה לא בטלה ונהגת גם בזמן הזה. וראי' לזה דאל"כ למה לן היקשא דמעשר שני לבכור (שם) הא במעשר שני ג"כ כתיב ואכלת שם וגו' ושמחת אתה וביתך, אלא ע"כ דמכח ושמחת לא ממועט בזה הזמן. וגם אין לומר אחרי אשר מיעט קרא מעשר שני בזה"ז ע"י היקשא לבכור א"כ ילפינן גם

לולב מיני' או מבכור או מבכורים שאינן נוהגין בזה"ז בירושלים, אף דלפני ד' שייך גם עתה, דזה אינו דאיכא למיפרך מה לבכור ומעשר שני ובכורים שכן טעונים הבאת מקום שע"כ צריך להוליכם לירושלים משא"כ לולב שאינו מחויב להוליכו לירושלים ועיין במכות (י"ט.) דמשמע דרק ע"י ששוא מעשר שני לבכור לענין חיוב הבאת מקום ילפינן מהדדי. ועוד כמו דפריך שם מה להצד השהו שבהן שכן יש בהן צד המזבח וכתבו התוס' (ד"ה מה) דאיכא למיפרך שכן אסורים לזרים, כמו כן איכא למיפרך שלא נילף

לולב מכולהו דמה להנך שכן אסורים לטמאים משא"כ לולב שנוהג אף בטמאים, וכיון דליכא למילף לולב מינייהו ולפני ד' שייך גם בזה"ז דקדושת ירושלים שהוא ע"י השראת השכינה לא בטלה כמש"כ הרמב"ם (בהל' בית הבחירה שם), א"כ מוכח דמצות לולב נוהג גם עתה בירושלים מן התורה כל ז'. ויש נפקותא לענין כמה דברים לא בלבד לענין ספק כל היכי שמקילינן בשאר הימים מטעם ספק דרבנן להקל, שאין להקל כן בירושלים, אלא גם לענין הפסולים שהוכשרו בסי' תרמ"ט (ס"ה) בשאר הימים לפענ"ד יש להחמיר כן בירושלים, לפי מש"כ הריטב"א (ר"פ לולב הגזול) בשם הרמב"ן שכולן נוהגין במקדש כל שבעה וא"כ ה"ה ג"כ בירושלים לפי הצעות הנ"ל. ולא ראיתי לאחד מפוסקים ראשונים ואחרונים שהזכיר דבר מזה אשר הוא ברור לפענ"ד. ומי שזוכה לדור בירושלים עיה"ק תוכ"ב יכוון לקיים מצות נטילת לולב כל ז' בספק אי מדאורייתא אי מדרבנן שלא לעבור על כל תגרע ובל תוסיף עיין ברמב"ם (פ"ב מהל' ממרים ה"ט.) ואפילו לענין לולב שאול יש נפקותא לפי מה שהוכחתי בחדושי (כט: ד"ה בא"ד ותימא) מדברי התוספות סוכה (כט:) ד"ה בעינן (ודף ג:.) ד"ה והביאו דס"ל דבמקדש בעינן כל ז' שלכם להוציא שאול, וכנגד דעת הריטב"א (ר"פ לולב הגזול) א"כ הוא הדין לירושלים בזמן הזה למי שרוצה לצאת שיטת התוספות. אלא שראיתי בשו"ת רדב"ז ח"ב (סי' תרל"ג) שכתב שמה שנוהגין עתה לפדות מעשר שני בירושלים היינו מפני שקבלה בידם ששכונת היהודים אינו בתוך ירושלים המקודש אלא בתוך ציון שלא נתקדש בקדושת ירושלים וכיון דבלאו הכי לשיטת הראב"ד בטלה עתה קדושת ירושלים סמכו עליו בזה ע"ש. וא"כ לפ"ז גם לענין לולב יש לומר כן דנטילתו בשכונת היהודים ובכית הכנסת שלהם שבירושלים אינו רק מדרבנן דהו"ל כעין ספק ספיקא שמא הלכה כראב"ד ואם תמצא לומר כרמב"ם שמא מקום זה לא נתקדש. אכן לפי מש"כ הרדב"ז שם מוכח ממה דאמרינן בתוספתא שאין מקיימין קברות בירושלים חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה שקברי בית דוד שהם ג"כ בציון וקבר חולדה שהוא בראש הר הזיתים הם מקומות שנתקדשו בקדושת ירושלים ע"ש, וגם מקום המקדש משמע בכל מקום שהיה בתוך ירושלים, וכן פשיטא להו גם להתוספות

## סימן תרנ"ח

דיני לולב ביה"מ ראשון. ובו ט' סעיפים:

(א) מן התורה אין מצות לולב (א) חוץ למקדש  
אלא יום ראשון וחכמים תקנו שיהא ניטל  
בכל מקום כל שבעה:

כדמוכח ממה שהקשו בפסחים (סו. ד"ה תוחב) אמה שתוחב לו בצמרו הרי ירושלים אינו רה"ר ע"ש, ודלמא הוצרכו כן מירושלים עד המקדש, אלא ע"כ דפשיטא להו דמקום המקדש היה בתוך ירושלים. ולכן מי שנוטל לולב סביבות מקום המקדש

או אצל קברי בית דוד וקבר חולדה גם בזמן הזה מקיים מצות עשה דאורייתא כל ז' לפי מה שהוכחתי, וצריך להחמיר שם בכל החומרות של יום ראשון, ועכ"פ לא יטלו שם על דעת שמקיים מצוה דרבנן שהרי להרמב"ם (הל' ממרים שם) עובר בזה בכל תגרע כנ"ל אלא יטלו בכוננת ספק אי דאורייתא אי דרבנן כנלענ"ד. ובודאי חכמי

ירושלים אין צריכים לי ולהוראתי, מכ"מ הנלענ"ד כתבתי להלכה: (ב) ואסור. בסימן תקפ"ח (ס"ה) הביא רמ"א בשופר שאסור לטלטל כי אם לצורך גופו ומקומו וא"כ כאן נמי שרי לטלטל הלולב לצורך גופו ומקומו (ט"ז). וכתב עליו הפמ"ג ולא הבנתי דשופר בשבת לא הוקצה למצוה, עיין מ"א סי' תקפ"ח (סק"ה) משא"כ לולב בשבת תוך ז', ואפשר אפילו בשבת י"ט ראשון הוקצה לכל ז' דאסור גופו ומקומו, דוקא כלי שמלאכתו לאיסור התירו למקומו משא"כ אבנים אסור אף לגופן ומקומן אם לא יתקדם לכך ועיין סי' ש"ח במ"א אות י"ב וצ"ע עכ"ל. וכדומה שיש חסרון וכוונתו נ"ל להקשות ב' קושיות. הא'. דאין זה דומה לשופר דבשופר לא שייך הוקצה למצותו כיון שעדיין לא התחיל חיוב המצוה משא"כ בלולב כיון שהוקצה למצותו אסור לטלטלו לצורך גופו. והב'. דבשלמא שופר דכלי הוא כמש"כ המ"א (סי' ש"ח סק"א) מותר לטלטל לצורך גופו ומקומו משא"כ לולב דלאו כלי הוא כמש"כ התוספות (מב: ד"ה טלטול) א"כ הוי כמו אבנים שאסור לטלטלם אפילו לצורך גופו ומקומו. והנה אקושיא ראשונה י"ל דאף דלצורך גופו מותר לטלטל לא שייך, כיון דאסור בהנאה, מ"מ שייך לענין צורך מקומו. ועוד אפילו לצורך גופו שייך דהא אינו אסור בהנאה רק לענין אותו דבר שעומד הלולב בסתם להכי דמזה הוקצה, אבל לדבר שאינו עומד לכך לא, דהא מטעם זה מותר להריח באתרוג ולא בהדס כדאמרין בסוכה (לו:): וא"כ לולב מסתמא עומד לכיבוד הבית ולהניף בו ומזה הוקצה אבל לא לסמוך בו הקערה וכדומה וא"כ שייך היתר לצורך גופו ג"כ. ואקושיא ב' י"ל דמכל מקום איכא נפקותא דמותר לטלטל לולב שיחדו להיות כלי קודם י"ט כגון להניף בו דבזה חשיב כלי ומותר לטלטלו בשבת כמבואר (סי' ש"ח סכ"ג), ואף דאסור להניף בו בשבת שבתוך החג משום דהוקצה למצותו מכ"מ לטלטלו לצורך מקומו או לצורך גופו לדבר שאינו עומד לכך כגון לסמוך בו הקערה מותר כיון דכלי הוא כמו בשופר: (ג) דראוי להריח. הט"ז פי' דראוי להריח אם יש לפניו פרי אחר שראוי לברך עליו אבל בפני עצמו על אתרוג לא דספק ברכה הוא כמבואר (סי' תרנ"ג ס"א) ואפילו בשבת. אבל

המג"א פי' דבשבת לכ"ע מברך על אתרוג לבד, ולשיטתיה אזיל לפמ"ש"כ (סי' תרנ"ג). אכן כבר כתבתי שם (סק"ב) שיש להחמיר כדעת הט"ז וא"כ לא יטלטל אתרוג בשבת אם אין לו פרי אחר שיכול לברך עליו ברכת הריח כדי שלא יהא ספק ברכה: (ד) דמוליד ריחא. המהרש"ל

(יש"ש ביצה פ"ב סל"ד) חולק על רמ"א וס"ל דמותר כיון דאינו מכווין להוליד ריח בבגד, אבל המ"א (סק"ב) וכן האלי' רבה (סק"ג) הסכימו עם רמ"א ותרצו קושית המהרש"ל ע"ש. וכתב המג"א דאם היה מאתמול על הבגד מותר ליתנו בי"ט עליהם, עיין סי' שכ"ב ס"ה עכ"ל. ומטעם זה כתב ג"כ המהרי"ל

(הל' אתרוג) דנהגו לחזור וליתנו לנעורת פשתן שנטל ממנו שכבר קלט הריח מערב י"ט ואינו מריח יותר בשביל כך. ושיירי כנה"ג כתב דכשנכרך בנעורת פשתן מערב י"ט מותר לכרכו בי"ט בסודר נקי ע"י הפסק הנעורת. וכתב עליו האלי' רבה (שם) ולא מסתבר דאם הריח הולך דרך הנעורת לסודר אכתי מוליד הוא עכ"ל. ומטעם זה נ"ל ג"כ דאף שמבואר (בסי' תרנ"א ס"א) שצריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענוע מכ"מ יזהר הרבה בשני י"ט הראשונים שלא לדחוק האתרוג אל הלולב דבקל מוליד בזה ריח האתרוג בלולב וערכות, וזה אסור לדעת רמ"א ומ"א אף שאינו מכוון להוליד ריח: (ה) ביום ראשון. כתב הברכי יוסף בשם הרב מחנה אפרים לדעת הרמב"ם וסייעתו דסברי דאף דקני מדרבנן לא מהני לצאת ידי חובה דאורייתא הני דקני אתרוג למצוה ופרעי לאתר החג לא יאית עבדי דכל כמה דלא יהיב דמי לא קנאו אלא מדרבנן ואנן בעינן לכס דאורייתא עכ"ל ע"ש: (ו) בלולב של חבירו. אם אין האיש בביתו ונתנה האשה הלולב לאחד מאוהביו או קרוביו במתנה נ"ל דלא יצא דשמא ניחא לי' למוכרו על יום ראשון, ולמוכרו נ"ל דשרי דזכין לאדם שלא בפניו. מיהו אם אדם חשוב הוא דזילא ב"י מלתא למכור האתרוג שרי דאמרין דעת' דניחא לי' (מ"א סק"ג) והאלי' רבה (סק"ד) כתב אפילו לא זילא ב"י מלתא למכרו מכ"מ יצא אותו שנתנה לו האשה דמסתמא אין הבעל מקפיד בזה ומכש"כ כשהיא נושאת ונותנת תוך הבית וכ"כ ג"כ הפמ"ג. ולענ"ד צ"ע בין מה שמתיר המ"א ליתן במתנה בזילא ב"י מלתא למכור בין מה שמתיר האלי' רבה באשה נושאת ונותנת בתוך הבית ובין מה שמתיר המ"א למכור בלא זילא, שהרי לעיל (סי' תרמ"ט ס"ה) פסק הרמ"א דמותר לטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו בשאר הימים דניחא ליה לאינש לקיומא מצוה בממוניה והוי כשאלו ע"ש. הרי דלא התיר רק בשאר הימים אבל לא ביום ראשון וכ"כ ג"כ המ"א (סק"ח) וט"ז (בא"ח סי' י"ד סק"ה), ואע"ג דמסתמא ניחא ליה וכשירדע לו מחל למפרע אעפ"כ לא התיר לטול לכתחלה ולהודיע אח"כ, כיון שבשעת נטילה אכתי לא ידע א"כ לא הקנה לו ולא הוי שלו בשעת נטילה אלא כשאלו

## חידושי ר' מאיר שמחה מסכת סוכה דף מג עמוד א

ראיתי לספר בכורי יעקב (סימן תרנ"ח) שהביא לנו חדשות לשיטת הרמב"ם, דמקדש קאי על ירושלים ג"כ, א"כ בזה"ז נמי בירושלים נוהג כל שבעה מן התורה ע"ש וזה שיבוש גדול וחס מלהזכיר, דא"כ אמאי תיקן ריב"ז שיהא לולב ניטל שבעה זכר למקדש דבעי דרישה כיון דמצות לולב כל שבעה נוהג אפילו בזה"ז בירושלים מה"ת ואמאי בעי זכר, כיון דעדיין המצוה בקיומה עומדת, ועוד לדבריו יהיו תוקעין בירושלים בחצוצרות וקול שופר בזה"ז וכדאמר רבא בר"ה (ל"א) כדכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד', וזה תימא.

ועוד כהו עיניו מראות כל הסוגיא כיון דלדידן לא דחי לדידהו נמי לא דחי, וקשה א"כ בזמן שבהמ"ק קיים נמי נימא כיון דלדידן היינו מי שלא הגיע אליהם השלוחים בתשרי לא דחי, לדידהו נמי לא דחי. וכבר יישב הרמב"ם זאת בהלכה י"ז הואיל וחיוב יום ראשון בכ"מ אחד הוא ואין שם מקדש להתלות בו, וכוונת דבריו דבזמן שבהמ"ק קיים דבמקדש נטילת לולב שבעה ולכך כי דחי נמי שבת במקדש לא חיישינן ושוב תולין היודעים בקביעות החודש במקדש ולא מיחזי כשתי תורות, משא"כ השתא שאין מקדש ובשניהם שוה החיוב ומיחזי כשתי תורות. וא"כ לדברי הבכורי יעקב אכתי איכא ירושלים דהוה מקדש ויתלו עליה וידחו שבת כל בני א"י היודעים בקביעת דירחא [ובגמרא גופיה יש להתעקש דהשתא דתיקן ריב"ז שבעה בגבולין תו ליכא היכרא והבדל בין ירושלים לגבולין] וזה ראייה נצחת.

עוד לדבריו לאבא שאול דיליף מערבי נחל לערבה שבמקדש ג"כ מסתמא על ירושלים, ומסתמא רבנן לא פליגי עליו בזה, א"כ איך אמר על ערבה כיון דלדידן לא דחי לדידהו נמי אכתי קשה לירושלים לידחי שבת ערבה דבהו דאורייתא ולדידן מנהג נביאים, ולא שייך לומר כיון דלדידן לא דחי ערבה דרבנן לדידהו נמי לא דחי ערבה דאורייתא ודוק. וחלילה לא תהא הוראה כזאת בישראל. ויעוין תוס' זבחים (ס' ב) ד"ה מאי קסבר כו' זהו תימה לומר כו' ואיך יתכן כו'.

## שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן סג

ח. הטעם שהיו נוטלים לולב בהר הבית דווקא ולא בבתי הכנסיות שהיו בירושלים וביאור שמה שאי' בפ"י הרמב"ם אמתני' דלולב ניטל במקדש כל שבעה הוא ט"ס

איברא דבסוכה דף מ"א ע"א, על מתני' דבראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, נמי פי' הרמב"ם מדינה היא כל העיירות שבא"י מלבד ירושלים. דמשמע דבירושלים נמי ניטל כל שבעה מדאורייתא. אבל הא א"א כלל לומר כן, דהא צריך להבין מאי טעמא כשבית המקדש היה קיים היו כל העם מוליכין לולביהן להר הבית בירושלים כדתנן בסוכה דף מ"ב ע"ב, ולא לבתי כנסיות שבירושלים - כל אחד למקום שמתפלל - כמו בגבולין. דאף בלא טעם לא היה לן להטריחן להוליך להר הבית, ובפרט שאיכא טעם גדול שבביהכ"נ לא היה עם רב כל כך בכל ביהכ"נ, ולא היו צריכין ללמדן לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה, כדאיתא בתו"ט מהא דבמתני' בדף מ"א ע"ב גבי יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין

את לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו, ולא היו מזרקין הלולבים לפנייהם כמו בהר הבית. וגם מסתבר שאילו היו נוטלין לולביהן בבתי הכנסת לא היו באין לידי סכנה, דהרי לא היו צריכין לזרוק לפנייהם ולא היו צריכין לחטוף, אלא כל אחד היה מכיר את שלו כמו בביהכ"נ שבגבולין במתני' שם.

דהרי היו הרבה בתי כנסיות בירושלים, כדאיתא בירושלמי מגילה פ' בני העיר ה"א, א"ר פינחס בשם רבי הושעיה ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד, בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה. ובפי"ג דכתובות ה"א, שאיתא שם ארבע מאות וששים הוא ט"ס וצריך להגיה ושמונים כמו במגילה - כדאיתא במדרש רבה איכה פרשה ב' פיסקא ד' א"ר פנחס בשם רבי הושעיה שהוא כמנין מלאתי משפט, דכתיב מלתי חסר שהוא ת"פ (ועיין בקה"ע שהגיה שם אבל כתב שהוא בגימטריא מלאתי משפט שהוא תפ"א והאחת היתירה היינו בית המקדש ולא ראה הא דמ"ר איכה שנקט הגימטריא כפי הכתיב מלתי). ואף לגמ' דידן כתובות דף ק"ה ע"א, א"ר פינחס אמר רבי אושעיא שלש מאות ותשעים וארבעה בתי דינין היו בירושלים כנגדן בתי כנסיות וכנגדן בתי מדרשות, היו ג"כ טובא. וכשנצרף מה ששמע שהיו לגמ' דידן גם הבתי מדרשות במספר זה במקום אחר, שמסתבר שגם בהן היו מתפללין, היו עוד יותר הרבה מכפי ששמע שהוא להירושלמי שהיו בתי הכנסת בתי הספר ובתי התלמוד במקום אחד. עכ"פ היו הרבה בתי כנסיות, שהיה יותר טוב שיוליכו לולביהן לשם בערב שבת לצורך הנטילה בשבת, ומדוע נטלו לולב בהר הבית דווקא. ולכן מוכרחין לומר דהוא משום דכיון שנמצאים בירושלים שיכולין לבא להר הבית - ששם יקיימו בהנטילה גם מצות לולב שבמקדש, הלכו כולן להר הבית.

דמסתבר בפשיטות שלבד המצוה דביום הראשון שאיכא גם בגבולין, איכא במקדש עוד מצוה דנטילת השבעה ימים מקרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, שחלה גם על יום הראשון. ולא שהוא רק הוספה ליטול במקדש עוד ששה ימים, אלא שהוא מצוה חדשה שנצטוו אלו הנמצאים במקדש לשמוח עם נטילת ד' המינים מדין שמחה בהם, כל הז' ימים. שממילא גם יום הראשון הוא בכלל מצוה זו. ומצוה דביום הראשון שהוא גם בגבולין אינו מצד ענין שמחה, דהא לשמחה ליכא חילוק בין יום הראשון לשאר הימים דחג הסוכות, דכולן חייבים בשמחה. וכשניתוסף בסוכות עוד ענין שמחה בלולב, לבד השמחה דבשר שלמים ושאר עניני שמחות שאיכא בכל רגל, לא מסתבר שיתחלק יום הראשון משאר הימים. ולא דמי לשמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו, ודין שמחה שלו הוא מדין שמחה דשאר רגלים שלא נאמר בהו שמחה דלולב. אלא ודאי שהוא משום דבגבולין לא נאמרה מצוה זו דשמחה בלולב, אלא הוא מצוה דנטילת הלולב בעצם שלא מענין שמחה. ולזה נתחלק יום ראשון משאר הימים. ובמקדש שניתוסף מצות שמחה בחג הסוכות גם בלולב ליכא באמת שום חילוק, וחייבין כל הז' ימים בנטילת לולב. וא"כ בהכרח שאיכא במקדש גם מצוה זו דשמחה בנטילת לולב גם ביום הראשון. ובנטילה אחת כשהוא במקדש ביום הראשון יצא גם מצוה דנטילת לולב שלא מצד השמחה, וגם מצוה זו השניה. ולכן אף שליכא חיוב לבא בשביל זה למקדש כשכבר יצא ידי חובת הראיה, רצה כל אחד מאנשי ירושלים לקיים גם מצוה זו, ולכן הביאו לולביהן מערב שבת להר הבית.

ואם גם בירושלים איכא חיוב זה דשמחה בלולב שבעה ימים, לא היה להן להביא להר הבית, והיה יותר טוב שיוליכו לביהכ"נ. ולכן משמע שהוא ט"ס בפירוש המשנה להרמב"ם שכתב גם במשנה דלולב כמו בשאר דוכתי שמה שאי' במתני' שלולב ניטל במקדש כל שבעה היינו גם בירושלים.

ולכן הקשה הלח"מ שפיר, דגם בתקיעות הי"ל להרמב"ם לפרש שהוא דוקא במקדש ולא בירושלים. ותירץ שהוא מצד לשון המשנה בסיפא, ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שהוא יותר מרווח לפירושו שאיירי בירושלים בבניינה, עד שגם רש"י פי' בסיפא כהרמב"ם. ומלח"מ משמע ברור שלא היתה לו הגירסא במשנה דלולב בפירוש הרמב"ם שמדינה אינו ירושלים, כדכתבתי שמשמע שהוא ט"ס, דהא גם בשופר הוקשה לו.

## Selected emails from our listeners

Mr. Raben lied in the name of Reb Zalman Nechemia Goldberg as if he got such a Psak .Fake news. See attached file ([click here](#)) where Rabbi Goldberg strongly condemns. Then Mr. Raben went on to claim he heard so from many other Rabbanim who don't want their name publicized, typical cop out. הדא הוא דכתיב הרוצה לשקר .ירחיק עדותיו

ייש"כ ר' דוד שעמדת על המשמר, ואף שהרבה יותר חריף היה ראוי להשיב להבור הזה, מ"מ עשית עבודה טובה.

אבל זה שפרסמת שהוא תלמיד של בריסק וריברדייל, מה הקשר? וכי רבותיו אוחזים בדיעה אחת מדיעותיו?

אלא ע"כ הוא תלמיד שסרח, ומה לי אם הוא תלמיד של אלו, הלא גם ישו היה תלמיד של ר' יהושע בן פרחיה.

### **Selected audio from our listeners**

**Going up to Har Habayis- leveling mountains in the time of the Beis Hamikdash *click here***

**Going up to Har Habayis- A conversation with Reb Eliyashiv *click here***

**Going up to the Har Habayis- A comment on the show *click here***

## פרק א.

בית המקדש והמזבח<sup>1</sup>

כל תפלתן של ישראל אינה אלא על  
 ביהמ"ק מרי יתבני בימ"ק מרי מתי  
 יתבני בית מקדשא (ב"ר י"ג)

## א. על אודות בנין בית הבחירה, קודם ביאת בן דוד :

מצות עשה לעשות לנו בית לה' מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות וחוגגים אליו שלש פעמים בשנה שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (רמב"ם ביהב"ח פ"א א'). ובסה"מ (עשה כ') הוסיף בזה"ל : צונו לבנות בית הבחירה לעבודה בו תהי' ההקרבה והבערת אש תמיד ואליו תהי' ההליכה והעלי' לרגל והקבוץ בכל שנה כו', וזה כולל כו' המנורה והשלחן והמזבח וזולתם כולם מחלקי המקדש, והכל נקרא "מקדש". (והרמב"ן שם עשה ל"ג כ' שעשית הארון והכפורת אינה נכללת בכלל זה עי"ש).

א) ועלינו לעיין אם קודם ביאת בן דוד הננו פטורים מהמ"ע הכוללת הלזו, או שהמ"ע נאמרה לכל זמן אלא שאנוסים הננו מאין ביכלתנו לבנות ולעלות ולעשות חובותינו בבית בחירתנו, ומיד בהגיע לנו הרשיון והיכולת חל עלינו לגשת אל העבודה עבודת הקדש, ומתקבל על הלב שאמנם כן החיוב לא נפקע מאתנו אלא שאונס רחמנא פטרי', דבמ"ע זו לבנות משכן ומקדש — כתוב, "וכן תעשו" ואז"ל (שבועות ט"ו) וכן תעשו לדורות, וקאי בין על המשכן וכליו בין על המקדש וכליו (ועי' רמב"ן שהקשה הא כמה שינוים היו בין משכן למקדש ובין מקדש ראשון לשני, ובאוה"ח תירץ שלנביאים הי' הלמ"מ לדרש המקרא הכל בכתב מיד ה' באיזה אופן ומה לעכובא, והנלע"ד שגם מהאי טעמא דרושים היו לנביא לבנין בית ראשון ולשני אף שקיימו בעצמם "לשכנו תדרשו"). ולא דמי זאת לתרו"מ שפטורים הננו כיום מה"ת, דחיוב תרו"מ בא ע"י הכבוש וישוב ישראל על אדמתו (כמ"ש הרמב"ם) וכל זמן שלא הוחזרה לנו אדמתנו אין זו תבואת זרעך מה"ת — לא כן במ"ע של בנין בית הבחירה אלמלא האונס מי איפוא פטר אותנו ממ"ע זו? וא"כ עלינו לעמוד הכן על המשמר לקיים תמיד "שאלו שלום ירושלם" ודרשו את "ציון", שבכללה החקירה והדרישה אם כבר הגיע הזמן והרשיון להקים ולבוא למשכנותיו ולהשתחוות להדום רגליו (וכמ"ש בהקדמתנו).

1) כידוע נכתב הספר לפני שחרור ירושלם והר הבית ודבריו לא נכתבו בשעתו למעשה אלא לשם חוות דעת וציפה לישועת ה' הקרובה. — ג. א.



על תומותיך ירושלם הפקדתי שומרים כו' מאי אמרי רבא בר רב שילא אמר אתה תקום תרחם ציון, ורב נחמן בר יצחק אמר בונה ירושלם ה' (מנחות פ"ז), ואילו ואילו דא"ת, יש שדורשים וחוקרים תחלה להחזרת השכינה בציון (עמ"ש ח"ב שציון היא סמל הקדושה) ויש שדורשים ושואלים תחלה לבנין וישוב ירושלם ואר"י.

והנה הגאון רבי דוד פרידמן זצ"ל בקונטרסו „דרישת ציון“ אינו אומר כן, לדעתו לא נתחייבנו בה אלא לאחר שנכנס לאר"י ויהי לנו מלך כדאיתא בסנהדרין (כ':) ובספרי (ראה) תניא רי"א ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם ביה"ב כו' ואיני יודע איזו מהן תחילה כו' להעמיד להם מלך תחילה כו' וישב שלמה על כסאו כו' ולהכרית זרעו של עמלק וכן בדוד הוא אומר (ש"ב ז') ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב כו'.

אכן לענ"ד כל זה הי' לראשונה בכניסתם לארץ נתחייבו באלו שלש מצוות עפ"י הסדר הזה: מלך, מחית עמלק, בניין ביה"ב. אבל אח"כ נשאר כל חיוב למצוה בפ"ע [ולשון הסמ"ג (קס"ג) זמן מצוה של בנין בית הבחירה (המקדש הקבוע לדורות) לא הגיע עד זמן דוד וכה"א בדוד ויהי כי ישב המלך וגו']. תדע דהא עזרא בנה את הבית השני בלי מלך, והגרד"פ זצ"ל כתב שם, שמה שבנה עזרא הי' עפ"י נביא, אבל לא כן אנו רואים בגמ' (מגילה י') שאמרו ג' נביאים עלו עמהם בגולה א' שהעיד על המזבח (שיש להוסיף עליו) וא' על מקום המזבח וא' שמקריבין אף שאין בית. אבל לבנין הבית כנראה לא היו צריכים לנביא. ובשביעית (י"ד.) אמרו אין מוסיפין על העזרות אלא במלך ונביא וכו' אבל בלי הוספה א"צ לנביא על העזרות וכו', ושם בשבועות (ט"ז) אנו מוצאים: למ"ד ק"ר קדשה לשעתה ולעת"ל לא הי' עזרא צריך כלל לקדש, וא"צ לכל אלה הדברים הדרושים (מלך ונביא וכו') ועזרא רק לזכר בעלמא עבד את היקף הקידוש, ולמ"ד ק"ר לא קדשה לע"ל מקדשין באחת מכל אלו, הרי אליבא דתרווייהו אין צריכים למלך ונביא לקידוש, וכמו"כ לבנין הבית א"צ למלך ונביא.

והלא גם ריב"ח רצה לעלות ברשיון הקיסר ולבנות שוב את בית הבחירה (כדאיתא ב"ר ס"ד) גם בלי מלך ונביא.

ב) אמנם החנוך (מ"ע צ"ה) כ' „שהמצוה נוהגת בזמן שרוב ישראל על אדמתו“, ונראה שלקח זאת משום שהמצוה מוטלת על הצבור, היינו הצבור של כלל ישראל, וכל זמן שאין רוב ישראל על אדמתו אין על מי לחול חיוב זה. ולפי"ז שוב תקשה כיצד איפוא בנה עזרא את הבית בהיות אתו רק מ"ב אלפים ושלוש מאות וחמשים איש? ואפ"ל שאף אמנם החיוב של המצוה מוטל

על כלל ישראל וכל זמן שאין רוב ישראל על אדמתו אין על מי לחול החיוב הזה — יש עכ"פ מהמצוה גם לחלק מסוים מישראל אשר בארץ ישראל לבנות את בית הבחירה (כשיהי' רצון ה' ית"ש לתת האפשרות והיכולת לזו). בשגם שהם שלוחי עם ישראל כלו (שכל בסתמא לרצון הוא לו זוכין לאדם שלא בפניו). ולכן גם עזרא בארבעת רבוא ישראל אף שלא הי' חל החיוב עליו כל זמן שאין רוב ישראל על אדמתו — זכה וזיכה את כלל ישראל בקיום המצוה הכוללת של „ועשו לי מקדש“ והחזיר שכינתו לציון (אף כי לא כל גילוי השכינה ששרתה בבית ראשון — כמשאול"ל).

ג) אכן בר"ה (ל') ובסוכה (מ"א) מוכח שבנין העתיד יבנה ע"י נסים בידי שמים, שם אמרו: מ"ט מהרה יבנה ביהמ"ק כו' דמיבני אימת כו' א"נ דאיבני בליליא, וכי רש"י הגם שקי"ל אין בנין ביהמ"ק בלילה הג"מ כשנבנה בידי אדם אבל בנין העתיד בידי שמים הוא עכ"ל, וכ"כ גם תוס' בשבועות (ט"ו: ד"ה אין בנין ביהמ"ק בלילה) והביאו שכ"ה גם במדרש תנחומא. וכל כך חששו לפתאומיות של בנין ביהמ"ק עד שאסרו (אילבא דרבנן) לכהן לשתות יין בזה"ז מ"ט שמא מיד אחר שתיתו יבנה ביהמ"ק (סנהדרין כ"ב:), ואילו נבנה ע"י בני אדם (מלבד ממה שלא יבנה בלילה) הרי תרבה התכונה והבני' וידעו זמן גמר הבני' ולא יתכן החשש של שתית יין, ויש מהאחרונים שהבינו כך גם מהקרא „מקדש ה' בוננו ידיך“, ומלשון התפלה בנחם „ובאש אתה עתיד לבנותה“ (אף שאין הדברים האלה מכריחים לכך).

אבל מלבד מה שלא אמרו זאת מצד ההלכה והדין, ולא שפטרנו מלהשתדל בזה, (דהא כאמור ריב"ח אמר לעלות ולבנות את ביהמ"ק) — בר מן דין מצינו מי שאמרו שגם בנין הבית השלישי יהי' ראשונה ג"כ ע"י בנ"א, וכדאיתא בירושלמי (מע"ש פ"ה) ומובא בתוי"ט (שם מע"ש) שבנין ביהמ"ק יהי' תחלה קודם מלכות בית דוד ברשיון המלכויות, ועפ"י אתערותא דלתתא. וכדי להשוות את שתי הדיעות עלינו להקדים הקדמה קצרה על ענין היעוד והגאולה העתידה:

## ב. יעוד הגאולה:

א) בטוחים הננו באין כל שום ספק ביעודנו המקוה, ובעתידות גאולתנו, כי יקבץ נדחי עמו ישראל ובונה ירושלים ה' והשב ישראל לנויהם ושם נעלה ונראה כו' וכו', על כך הובטחנו מכל נביאינו וחזונו, מן ראש נביאנו עד אחרון הנביאים, ומלאים הם דברי חכמינו ז"ל בזה. אלא שזמן הגאולה ומותה ותכונתה לא נגלה לנו עד היום, ובכל אשר הוסיפו חכמינו ורבתינו זלה"ה לדבר על הגאולה לא גילו לנו זמנה ותבניתה, וכנאמר לדניאל: ואתה דניאל סתום

הדברים וחתום הספר עד עת קץ כו', כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ כו' אשרי המחכה ויגיע וגו'. ור' יהודה בשם ר"א ב"א שנים נגלה להם הקץ (ובקשו לגלותו) וחזר ונסתם מהם, יעקב ודניאל, בדניאל כתיב ואתה דניאל סתום וחתום כו', וביעקב כתיב את אשר יקרא אתכם באחרית הימים וכו' (ב"ר פצ"ח וצ"ט ופסיקתא רבתא פכ"א ותנחומא וירא פ"ו ועוד).

אלא שרק זאת אנו יודעים להסיק שיש שני מיני יעודים: אחד — כל יום זמנו "היום אם בקולו תשמעו", והיא ע"י התשובה. והשני — קץ הפלאות. וכמבואר בס' האמונות והדעות לרבנו סעדי' גאון (מאמר ח') ובדוכתי עוד. וכמו שאמר ריב"ל (סנהדרין צ"ח). שיש יעוד של הופעה שמימית נסית פתאומית, ויש יעוד של צמיחת גאולה אטית: זכו — "בענני שמיא", לא זכו — "עני ורוכב על החמור". אם יזכו ל"אחישנה" תהא כענני שמיא, וכדכתיב "פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים (מלאכי ג'). ואם לא יזכו ותהי' "בעתה" תהא משרכת דרכה "ואתם תלוקטו לאחד אחד מבני ישראל" (ישעי' כ"ז), וכאמור בירושלמי ברכות (פ"א ה"ב, ד':) אמר ר' חייה רבה כשם שאור השחר (שקודם לו מחשיך החושך) בא מעט מעט והולך (האור) ומתרבה — כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קמעא קמעא וכל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת כו', וכ"ה בזוהר וישלח (עה"פ ויאמר שלחני כי עלה השחר) בוימנא דקב"ה יקים לון כו' יפתח לן פתחא דגהורא דקיק זעיר ולבתר פתחא אחרינא רב מיני' עד דקב"ה יפתח לן תרעין כו' וכ"ה לשונו של המ"ר שה"ש (עה"פ מי זאת הגשקפה כמו שחר) כאשר ראו אילת השחר אמרו: כך תהא גאולתן של ישראל מצפצפת (מבצבצת) תחלה היא באה קמעא קמעא ואח"כ מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה ואח"כ מרטבת (מרחבת) והולכת כו'. ולכשתהא הגאולה "בעתה" ועם ישראל יתקבץ "קמעא קמעא" תהא גם הארץ נקגית מעט מעט וכנאמר בתנחומא עתידה אר"י להמכר צבחר צבחר (תנחומא דברים פ"א).

והנה הגאון ר' צבי הירש קלישר זצ"ל בספרו דרישת ציון (ח"א מאמר א') האריך בענין הגאולה העתידה שתהא לאט לאט, והביא ג"כ דברי הירושלמי והזוהר הנו'. ולענ"ד אין מחלוקת בין דברי הבבלי שדברו כמה פעמים שתהא הגאולה כענני שמיא ובפתאומיות עד כדי שחששו לכהן שישתה יין שמא מיד יבנה פתאום ביהמ"ק וכן "יום הנף כולו אסור" שמא יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו כו', וכתבו רש"י ותוס' דלעת"ל יבנה ביהמ"ק בידי שמים — זהו אם יזכו לאחישנה (ואין אנו דרושים להבאור החדש שביאר הגרצ"ה בגמ' דלא כרש"י ותוס') ודברי הירושלמי בברכות והזוהר והמ"ר הנו"ל מדברים אם תהא הגאולה בעתה בבחינת "עני ורוכב על החמור". וי"ל שגם דברי הירושלמי

במע"ש פ"ה (המובאים לעיל) שבנין ביהמ"ק יהי קודם מלכות ב"ד וכדברי התוי"ט וכן הרבה מדברי רבותינו זל"ה הרד"ק והשל"ה המדברים ברוח זו — ג"כ המכוון כשתהא בעתה.

ולפי"ז הנלענ"ד שגם ר' אליעזר ור' יהושע דפליגי בסנהדרין (צ"ז). אם תהא הגאולה בתשובה, ר"א אומר בלי תשובה אין נגאלין ור"י אומר בכל אופן נגאלין — בעצם אינם חלוקין, ואלו ואלו דברי אלקים חיים: ר"א מדבר בנוגע לגאולה הנסית הפלאית, ור"י מדבר בנוגע לקץ הפלאות בעתה.

וכל הסימנים העגומים שנתנו לנו חכ"ל לעוקבתא דמשיחא זרי הם להגאולה בעתה בלא התשובה אז תהא בסימנים של עוקבתא דמשיחא, כאילו מבצבצת עם העקב, זאת אומרת בחבלי לידה של „אשה בצירי“ כשהולד יוצא לא (כרגיל) עם הראש תחילה אלא הרגלים תחילה, שקראו לה חכ"ל „חבלי משיח“ — יקדימו לה מלחמות ושפיכות דמים וזעזות, התגוששות והתגרות אומות באומות (ראה סנהדרין שם ובב"ר פמ"ב ועוד), ועקתין בישין לעם ישראל, צרות רבות וגזירות רעות מתחדשין וישראל בשפל המדרגה, וכדאמר ר' יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו (סנהדרין צ"ח), ועולא ורבא ור"י ששלשתם חזו ברוח קדשם את אשר יקרה — אמרו „ייתי ולא אחמיני“ (שם), ואז גם ישראל בישראל ישלוט, סיטרא דשמאלא על סיטרא דימינא „וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו העזות ירבה ונערים פני זקנים ילבינו וכו“ (משנה סוף סוטה וסנהדרין צ"ז ועוד) ואין שלום גם בין יראי חטא וקטגוריא בין תלמידי חכמים (כתובות קי"ב: ומדרשים).

וזה גם מה שאמר ר' יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב (סנהדרין צח), כלומר: או שרוב הצבור יהא בתשובה ומכריע את כל הדור מאתערוזתא דילי' לכף זכות (ראה קדושין מ'. ורמב"ם תשובה רפ"ג), ואם לא — הדור כולו הכרע לחיוב ר"ל, ויהא קץ הפלאות מתוך תלאות חיצוניות ופנימיות, מהפכות וזעזועים: אומות באומות, אומות בישראל, ישראל בישראל, וחיכוכים גם בפנים שבפנים.

וחזרת חלילה (במעגל חזור): ת"ח מקטרגין אלה באלה אין שלום בין היראים, ומתוך כך חכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו ושולטין עליהם עוזבי תורה מפירי דת, ובגלל זה הרשות לאומות ללחום בישראל וללחצם ר"ל. וכ"ז גורם לחרב השולט בעולם בכללה, האומות מתגרות ואין שלום בעולם, עד כי יבוא השלום לעם השלום.

והגאון המקובל בעל מופת הידוע מהר"ל מפראג זלה"ה מודיע בספרו גבורת ה' (פי"ז) מה שחזה ברוח קדשו כי כאשר יחלו להתקבץ נידחינו לאר"י ויהי ממשל לישראל תהא ראשונה מלכות בלי קדושה (חילונית), ורבנו הגר"א

זלה"ה בלקוטיו על דרך הסוד לשה"ש (פרק ב"יא) עה"פ כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו, הסתו עבר שולטנא דשאר ממנן דפלחי כוכביא, הגשם חלף הלך לו שלטנותא דערב רב, דערב רב קשין יותר מאומות העולם שהם גשם טורד לישראל והן אשת מדנים שהן יגרו מדון תמיד בין ישראל לאביהם שב שמים (וציינו שם שהוא מספר התקונים בזוהר תקון ו' מי"א תקונים קמ"ב ב' ד"ה הגשם).

וטעמו של הדבר, מהתופעה של שני מיני גאולות מובדלות כל כך הרבה זו מזו, אחת שמימית נסית רוממה ומאושרה — ואחת משרכת משולשלת בתלאות כה רבות — ידוע: שאם הדור יהי' זכאי הריהו נגאל בזכותו הוא, ואם לאו הלא אין לו משפט חוקי להגאל מצד עצמו ומה שישראל צריך להגאל עכ"פ זהו משום הבטחת הקב"ה להאבות בהקשר העולמי של אורייתא וקב"ה וישראל — המשפט נותן שיהיו חבלי משיח, והחבל תמשך עד זמן הגאולה השלמה, בהופעת בן ישי, ותפלתנו שלא תתמהמה עוד ותהא קרובה ישועתנו לבוא.

### ג. פעמי גאולה:

וכל הסימנים שנתנו חזו"ל ורבותינו זלה"ה על תהליך הגאולה הלזו הבאה ב"עתה" — מראים לנו בתקופתנו זו את צעדי' של "עוקבא דמשיחא". עומדים אנו כיום בתקופה של "הרת עולמנו" שלא היתה כמוה. בעשרת השנים הללו נתחוללו ומתחוללים תמורות עצומות במעמד ישראל וקיומו. אף אמנם כל דברי ימי ישראל הם כולם מלאים תופעות משונות במאורעות מדהימים שאין לאחד מהם שום דוגמא אצל כל האומות שבעולם: שעבוד שבט ישראל בכור מצרים. יציאת העם ממצרים באופן מפליא. קריעת ים סוף. קבלת התורה לעיני שני מליונים מבני ישראל (גברים מבן עשרים עד ששים היו 600.000, יחד עם הצעירים והזקנים וכנגדם הנשים — עולה לפי החשבון ערך שני מליון). נדידת עם ישראל במדבר ציה ושממה במזונו ובקיומו המשונה משך ארבעים שנה. כיבוש שבעת עממי הארץ, ועד לכיבוש היבוס היא ירושלם. תקופת השופטים והזקנים והנביאים הראשונים. קנית גורן ארונה למקום המקדש ע"י דוד המלך וכריית היסודות שלו סביב למקדש והנחת אבני יסוד ע"י דוד (שעודם קיימים ונראו ונראים לעיני רבים עד היום). בנין בית המקדש ע"י שלמה המלך. תקופת מלכי יהודה וישראל והנביאים שבזמן הבית. חורבן הבית וגלות ישראל לבבל. ושוב בנין בית השני ושיבת ישראל לארצו ותקופת נביאים האחרונים ותקופת בית שני. חורבן הבית בשני' וגלות ישראל הארוכה, ושגם הגלות הארוכה הלזו היא תופעה בלתי טבעית גם היא, וכהמשל הידוע (במדרש) שה אחת בין שבעים זאבים טורפים, שכולם תאבים לטרפה ואינם יכולים לחסלה, ועד"ו ביומא

(ס"ט): מנוראותיו של הקב"ה שאלמלא מוראו היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות, וברש"י שם: שאלמלא מוראו כו' מן יום החורבן אתה למד (ג"כ) נוראותיו שכל האומות נאספו (ונאספים) להשמדה והיא מתקיימת. כל המאורעות שהתרחשו בעם ישראל — כולם נפלאים הם.

אבל מה שהתחולל על עמנו בעשרת השנים הללו, אין להם תקדים ודוגמא אפילו בחיי ישראל המופלאים: השמדות האיומות ע"י שליט מטורף שהוא עצמו לא הי' יכול להגיד על מה ולמה הוא עושה זאת, והשמיד שלישי <sup>אורי תתים</sup> העם באכזריות, שלא היתה כמוה גם בתקופת אוכלי האדם. ואחרי זאת התקוממות חמשת עמים של עשרות מליונים אשר סובבו את ארץ ישראל בכלל ואת ירושלם בפרט לכלות ולהשמיד את פליטת עם ישראל שבאר"י. ומיעוט בני ישראל בלתי המצויד נצח את חמשת העמים המצוידים. ומיד תקומת מדינת ישראל מקבצת נדחי ישראל, והתחלת קבוץ גליות. ולאחרונה שלטון החול על הקודש והמאבק הקשה על קיום קדושת ישראל בתוך ארץ הקודש<sup>2</sup> וככל אשר חזו מראש רבותינו הקדושים בצעדי הגאולה לכשתהא בעתה (לא מתוך זכות הנגאלים).

כל זה מראה שמתרקם ריקום חדש מסביב לעם ישראל, ליעודו המקווה ההולך ומתקרב בעז"ה.

## ד. בנין הבית:

ומכיון שכך, שניצני הגאולה נראו בארץ — עלינו להתכונן לקראת העתיד, הקרוב, ועכ"פ לא הרחוק, להפך באפשרות הגישה להקמת בית מקדשנו.

(2 א) ואם ישאל השואל במה כחו גדול של השמאלי, עד כדי להיות השליט לחוקק חוקים כרצונו הוא, ומדוע אין בכח האלמנט הדתי להיות גם הוא שליט או לכל הפחות להגן על עניניו וקדשי ישראל — התשובה ידועה: זוהי כח "ההסתדרות". מה ש"איחוד" יכול לעשות אין בכח כל בני אדם הבודדים לעשותו. לוא יהי בעיר אלף אנשים מלוכדים ונגדם רבבות בודדים או מפולגים — יכריח האלף את הרבבות. על כח האיחוד למדנו הרבה מהתורה והנביאים ומהתלמודין ומכל ספרי הקודש שלנו. וד"ו למדנו גם מהמצ"א ות. הנה לפי החשבון יש באר"י דתיים בצירוף אוהדים לדת רוב יושבי הארץ, אשר באתודם היו מהווים הרוב היותר גדול, ואלה שנתקו כל הקשרים וכל הנימין מתורה ודת ומכל המקושר לישראל הם המיעוט — ובכל זאת מכיון שהם מלוכדים בהסתדרות ובכחם לשכנע או להכניע גם את חבריהם שיש להם אהדה לדת, הריהם הכח המכריע בכל שאלות החיים הישראלים. דבר זה אם כי הוא ידוע לנו ביותר, מהתורה הכתובה והמסורה, הנה לצערנו הגדול דוקא הדתיים מפולגים לפלגות ולפלוגי פלגות, ואפילו רבנינו ומאורינו שייכים ומקושרים ברובם לחוגים שונים. כי על כן אין בכחנו לעמוד כנגד כל חוק היוצא מהכח המאוחד. ועד שאנו מאשימים ומוחים צוחים צועקים ורוגזים על מבזי ומחללי קדשי שמים — לוא היינו נותנים כל הכח שלנו לאחד את בית ישראל הנאמן לה, כי אז לא הי' מקום להתלונן על השלטון. לוא היו כל רבני ישראל בהסתדרות רבנית אחת, או בדעה אחת, כי אז הי' כל מאמין בתורת ישראל הולך בדרך אחד באותו הקו שהתחזק הרבנים, ובעלי משפט התורה היו הם המתוקקים את חוקי המדינה ולא הי' קול פרץ וצווחה ברחובותינו וחיינו לאור עולם.

(א) בכל אופן, איך שתהא הגאולה ובנין הבית בכל צורה שהיא — מסתבר שעכ"פ יבנה ביהמ"ק ע"י בני-אדם. לא מיבעיא אם בנין ביהמ"ק יהי' קודם הופעת מלכי ב"ד שודאי יבנה ע"י בנ"א, אלא אפי' לכשנוכה בב"א להופעת מלך המשיח, קודם בנין הבית — מסתבר ג"כ שיבנה בידי אדם, דמצות "ובנית

(ראה דברינו לעיל ח"ד פט"ז סעי' ו' אות ה'). (ב) אין לחדד ואין להעלים שגם אלה שאין להם שום מושג מכל מה שממעל לאדמה, אין לו לא עבר ולא עתיד ולא כל מושג מי ומה זה ישראל ומה זו ישראליות, ומהקשר העולמי של ישראל לארצו — עברים פרמיטיביים לגמרי — גם הם מלאו וממלאים תפקיד גדול לעמנו וארצנו. נתנו ונזתנים נפשם להגנת ישראל והמולדת — (יהא זה בשם "מולדת"). בעצם תקפה של מלחמת הערבים על ישראל והטלת הפגזים שהפילה חללים, הלכו גם הם במסגרת צה"ל בחרף נפש בתוך תמרות האש, עד שזכינו לשחרור העם והארץ.

ולכאורה מגיע להם קרדיט וזכות רבה, שגם הם עזרו בהרבה להשיג באר"י את הפדות מאימת הכליון ומשעבוד עמים אויבים צוררים, ובהשגת מדינת ישראל וכל הכרוך בה, בטחון, הפרחת השממה, קבוץ חלק גליות, קליטת העולים, בנין ערים וכפרים ומושבות — שבכל אלה יש חלק חשוב גם לשמאלים קיצוניים, לומר גם אלה שבספיהם ובנאומיהם מתנכרים לכל מקוריות לישראל ולאהבת מולדת של אבות קדמונים סוללי המסילה לדרך עמנו — גם הם הפקירו נפשם ומהם נטלו חללים לקרבן בשביל העם והארץ. "אינסטינקט" מגלה נפשיות מה שבעליו עצמו אינו יודע אותה (דוגמאות רבות לאין ספור לעובדא זו), ויודעי חן משלבים מעשיהם הנועזים של אלה להיות לקרבן העם — לתקון קדום בשלשלת הבריאה (מכ"ש לפמ"ש רבנו הגר"א לשה"ש פ"ב י"א).

(ג) ברם הציונים האמיתיים הותיקים הם המה שומרי התורה והמצוה, הם השומרים הדוריים לאהבת הארץ, מעולם לא שכחו עלי, ובכל יום הזכירה בתפילתם במזונם וכו'. אלולא שומרי וזוכרי השבועה "אם אשכחך ירושלם כו'" לא הי' מכבר עוד זכר לעם ולארץ בתור ארצנו. והם אשר לא עזבוה לעולם, גם במעשה. אפילו בזמן אנדריאנוס שאי אפשר הי' לגשת לשערי ירושלם ניגשו להר הזיתים ליוון ממראה הקודש והמקדש. תמיד התאבלו עלי' ולא התייאשו כלל ממנה. ובכל השנים הקדומות טרם ששרו "עוד לא אבדה תקותנו", שרו הם בבטחון גמור "תקותנו בטוחה" (לא רק עוד לא אבדה תקותנו כאומרים על מצב נואש שיש עוד תקוה...), ותמיד נמצאו יחידים שעלו לארץ ולעיר הקדושה במסירת נפש, ולא הי' שום זמן שנשארה אר"י ריקה לגמרי מיהודים אלה (ראה רמב"ם בשה"מ מ"ע קנ"ג), והם הם אשר סללו את הדרך לפני הציונים החדשים בתחילת המאה הקודמת, בסכנת נפשות פרצו החרדים את חומת ירושלם ויצאו להתיישב מתוצה לה בין חיות ושוודים אשר סבבו את חומת העיר הסגורה, ומיד אח"ז פתחו את הפתח לתקות ישוב מושבות חדשות במדבר ציה ושממה בין פראי חיות ופראי אדם. ומאו התחיל הישוב החדש להתפשט לאט לאט בשכונות ובמושבות עד שבאו "בני ביל"ן" ומצאו כבר ישוב מחוץ לירושלם ומושבות חדשות ראשונות. אבל בעונה זו הגבירו גם אלה את מרצם ליישב את אר"י בטמפו גדול, והעלי' נעשתה לא רק ליחידים אלא לאלפים ולרבבות ב"ה, בצורה של התחלת קבוץ גליות. צמיחה לאולת ישראל. הניצנים נראו בארץ לייעוד מקוה.

(ד) בכל תאודה שיש להרגיש לאחים נאמנים אלה ולמעשיהם הגדולים לענינים המשותפים לכולנו — כמה מורגש כאב נפשי: מדוע נהי' כל כך מרוחקים זה מזה ללא שעור וגבול. גם הלאומיות של הקיצוני השמאלי כשהיא רק לסיסמה "ארץ שפה וחברה" — אין בה כל שום נשמה. ומתוך כך כאילו היינו שני לאומים נפרדים לתכלית. גם בעל המדע הוגה המחשבות וצופה לשמים, בלתי המאמין, רחוק מהמאמין כרחוק שמים מהארץ. הראשון מוריד את השמים לארץ ונשאר איש האדמה, השני מעלה את הארץ ואת האדם לשמים ויהי' כצבא השמים.

לי בית" מתקימת רק אם בני-ישראל בונים אותו. הגם שכתבו רש"י ותוס' (ר"ה ל'. וסוכה מ"א. ושבועות ט"ז): דלעת"ל יבנה בידי שמים, וכן הביאו שם ממדרש תנחומא, עכ"פ הגישה ותחלת הבנין תהא ע"י פעולת האדם, על-דרך הקמת המשכן בידי מרע"ה שהוא נגש להקים את המשכן והוקם כמו מאליו (כמשאז"ל עה"פ "ויקם את המשכן"). והתפאר"י בריש מס' מדות אומר עוד יותר שכונת רש"י ותוס' היא שהקב"ה יסייעם בדרך נס, ומביא שכן מורה גם לשון הרמב"ם בהקדמה במש"ש שמס' מדות באה להורות שידעו באיזה אופן יבנו את המקדש לעתיד, וכן מורה לדעתו הקרא ביחזקאל (מ"ג י"א).

והתוי"ט בהקדמתו למס' מדות אחרי שהביא דברי הרמב"ם בהקדמתו שמס' מדות באה ללמד מדת המקדש וצורתו כו' שכשיבנה יש לשמור ולעשות התבניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקודש כמ"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, הוסיף ע"ז התוי"ט: אעפ"י שהבנין של עתיד יש בו שינוים כו' לפי שאותו בנין מיועד לגאולת עולם כו' יש בידיעת עניני בית שני תועלת לעתיד כו' דלעתיד יש לנו לבנות ג"כ כמו שהוא בכתב מיד ה' אשר השכיל דוד והיכא דאשכחו קרא ודרוש נבנהו כדדריש כו' וכן אנחנו כשנזכה לבנות בנין העתיד יגלה הקב"ה עינינו כו' ולהבין הסתום בדברי יחזקאל כו' וצריך ללמד בנין השני שכן רוב ועיקרי הבנין מיוסדים על אותה תבנית, אשר השכיל לדוד ולא ימוט כו' עכת"ד.

(ב) אולם בכל אשר תערוג נפשנו לבנין בית קדשנו הנה בטרם יבוא משיח צדקנו מונחים לפנינו כמה מכשולים מעכבים את הביצוע. גם לכשנזכה לקבל הרשות והרשיון והיכולת לגשת לבנינו, ישנם כמה מעצורים שקשה לפסג עליהם: מצד הקושי למצוא גבולי המקומות של העזרות והאולם וההיכל וכו', ומצד אי האפשרות לגשת לבני, וגם מצד חסרון שמוש במצבנו העכשוי:

קודם כל עלינו למצא מקום התחלת העזרות, ומשם למקום האולם, ההיכל וקה"ק. במשנה דמדות (פ"ב) לא סמנו לנו כלל כמה הי' מכותלי הר הבית לדרום, מזרח, צפון ומערב עד למזרח. שם תנו רק "רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון ומעוטו מן המערב". וניכר ונראה שהמרחק מן כתלי הה"ב להעזרה לא נמסר בקבלה בכתב מיד ה', והרחיקו את העזרה מכותלי הה"ב כפי שראו לנכון לצורך השמוש, בדרום ששם הי' רוב הכניסה והיציאה (רוב הישוב בעיר התחתונה הי' בדרום הה"ב) היו שם הלשכות המשמשות למקדש

---

ומה מאושרים היינו אילו יכולנו לפתוח דלת למח המשיג, יותר נכון אילו היו הם פותחים פתחם להאזין ולהקשיב לדברים מציאותיים והיו מכירים בתורת החיים המלמדת לאנוש בינה — כי אז היינו לא רק עם אחד הממלא תעודתו אלא גם לנס עמים ככתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים.



לפיכך היו רוב הפנוי עד לעזרה מצד הדרום, ושני לו למזרח ושלישי לו מן הצפון ששם מעטו השמושים, עד למעוטו מן המערב<sup>3</sup>). והתוי"ט והש"ג דפליגי כמה הי' המרחק: להתוי"ט הי' לדרום 250 אמה ולצפון 115, למזרח 213 ולמערב 100. ולהש"ג בדרום 265 לפי"ז הי' לצפון 100, למזרח 250, ולפי"ז למערב 63 — גם הם לא קבעו שיטתם במסמרות, שהרי התוי"ט אומר "כשתתן דרך משל לדרום מאתים וחמישים ישאר לצפון קט"ו וכשתתן דרך משל רי"ג למזרח ישאר למערב מאה", הרי שאינו אומר זאת בקבלה אלא לפי השערה הנוטה לפי דעתו.

אבל אין זה מתקיים, חדא כמ"ש לעיל (ריש ח"ד פ"א א') אחרי שמקום המזבח מכוון ומדויק (כמ"ש הרמב"ם בה"ב רפ"ב) תו כל גבולי העזרה, ומה שבתוכה מכוונים. ועוד מכיון שעכ"פ כבר נתקדשה העזרה קדושת עולם ואי אפשר לבטל קדושתה ולשנותה למקום אחר — מאין לנו לדעת גבולי העזרה ולכוון גם גבולי האולם וההיכל וכו'. דאפי' לפי"מ שאמרנו שאין מקובל שעזר המרחק בין חומת הה"ב לכותל העזרה, ולבית ראשון הי' להם הרשות לשנות המרחקים בארבעת הצדדים (ולשנות מקומות הלשכות שבה"ב וגם למעטן או להוסיף עליהן) וכמו"כ בבנין בית שני לדעת רב נחמן (שבועות ט"ז). "באחד מכל אלו תנן" היו יכולים להוסיף ולהרחיב את גבולי העזרה בקידוש הוספה, ע"י סנהדרי גדולה, אבל אנחנו שאין בכחנו להוסיף על העזרה, דמצד אחד הלא נקטי' כרב הונא "בכל אלו תנן" ומצד השני אפי' לר"נ הרי אין לנו גם סנהדרי גדולה ולא גם ההכשר לשתי התודות הדרושות להקידוש. וכיצד איפוא נדע לסמן את גבולי העזרה ולכל אשר בה?

ושמא תאמר אכתי יכולנו להרחיב את העזרה, לא בקידוש אלא להוסיף משטח הה"ב להעזרה מצד חומרת הספק, היינו לתת לדרום — 250 אמה מחומת הה"ב ולצפון 100, והיו 15 אמה היתרים לחומרת הספק, כמו"כ לתת למזרח 213 אמה ולמערב 63, וההפרש של יתרון 37 אמה יתפזרו למקומות המקודשים מצד הספק — כ"ז הי' אפ"ל אילו היתה לכל העזרה עם כל מקומות המקודשים — קדושה אחת, אבל הלא חמשה סוגי קדושה הם ואין לשנות באורך וברוחב בכל אחד המקומות, והכל בכתב מיד ה' באורך וברוחב של כל עזרה ועזרה ושבין אולם למזבח ושל האולם וההיכל וכו'. ואפילו בהוספת הגזוזטרא שבעזרת גשים (שאין שם קדושת העזרה של עזרת ישראל) פריך בגמ' (סוכה נ"א:) והיכי עביד הכי להוסיף גזוזטרא והכתיב הכל בכתב ומשני קרא אשכחו (וכמש"ל ח"א סוף פ"א), ואין לומר שדוקא בהוספה לבנין פריך הכי ולא על המידה דמכיון שחמישה

(3) ראה בח"ד פ"א הערתי מס' 5 — ג. א.

סוגי קדושה הם אין לשנות גם מגבול אחד לשני. וכן מפורש יוצא גם מהמסופר במ"ר (בראשית ס"ד) שבימי ר"י בן חנניא ניתן רשות מהמלכות לבנות הבית, וכאשר הכותים באו לעכב את הבני' יעצו לממשלה להוסיף או לגרוע חמש אמות בקנין הבית ועי"ז לא יכלו לבנות הבית. הרי שמדת הבית הכל בכתב גם בצורתו וגם במדתו.

ולפי"ז תתיצב לפנינו השאלה, א"כ, אם גם העזרות והאולם וכו' אין לשנות מקומם למה איפוא אז"ל שצריכים היו לנביא רק בנוגע למקום המזבח ומדוע לא אמרו כן גם בנוגע לעזרות ועל כל בית מקדשנו — אפ"ל שזהו משום שגם קודם שבנו את הבית (השני) עשו מזבח והקריבו עליו (כמה שנים) כדאמר ר' יהושע (שבועות ט"ז. ובדוכתי עוד) שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית, ואפי' לר"א עשו תחילה רק קלעים, ומכיון שכן — הוצרכו ראשונה למצוא רק את מקום המזבח, ואחרי שהעיד הנביא על מקום המזבח תו יכלו לדעת על פי המידה ממרחק מקום המזבח את גבולי העזרה, ומתוך גבולי העזרה מקום האולם וההיכל וקה"ק וכו'.

ג) אבל לוא אפילו היינו מוצאים את המדה המדויקה, כשנסכים למשל להתחיל המדידה מכותל הה"ב עפ"י אחת השיטות (אם של התוי"ט או של הש"ג) ונדע לסמן גבולי העזרות עד לאולם וכו' — כיצד איפוא ניגש לבנין ביהמ"ק מצד חסרון אנשים טהורים הראוים להכנס למקום העזרה ולפנים מהם, ואע"ג שהתירו להכנס לצורך בנינו ולתקון בניני העזרות וההיכל ולפנים גם ע"י טמאים כשאין מוצאים טהורים (כמבואר בסוף ערובין מתוספתא דכלים והרמב"ם בה"ב ספ"ה) — זהו בזמן שיש צורך ותועלת לקמום ולתקון ביהמ"ק, לא כן בזמננו שגם אם יבנה לא נוכל להשתמש בהעזרות ובהיכל וקה"ק כשאין לנו הכשר הטהרה — כיצד איפוא יגשו טמאים לבנות את בנין המקדש?

רק בנוגע למזבח אמרנו שיש אפשרות לבנותו אם נדע למצא את מקומו, נישום שטומאה הותרה או דחוי' בצבור ויש אפשרות להקריב עליו קרבנות צבור, ממילא יכולים גם טמאים להכנס שם לבנותו, שהר"ז צורך המזבח. אבל בנין הבית מה יועיל לנו כשאין אפשרות לטמאי מתים לגשת אליו.

ד) אלא שבזמן שתהא ברשותנו לבנות בית תפילה במקום הקודש, בטרם ביאת המשיח, אפשר לדבר רק על בנין בית תפילה בהר הבית, קודם לעזרה ולמקום החיל (ראה דברינו להלן פ"ט), ומקום כזה נקל להגביל את גבולו, וכשתהי' לנו הרשות והרשיון ותהא הנפש כסופה לבית תפילה שכזה — בהסכמת ראשי התורה — יהא דרוש להעמיד משמרות שלא יכנסו לשם אלא (הטבולים במקוה) טהורים מטומאה היוצאה מגוף (כנאמר במשנה דכלים פ"א ח'). ובית תפילה שכזה (לוא יהא אפילו בהה"ב) מכש"כ לכשנוכה להקים מזבח ולהקריב

עליו קרבן צבור (ראה להלן ובפרקים דלקמן) תהא זאת מן הסגולה לתקומת יעודנו ולבנין בית קדשנו ותפארתנו ולהופעת הגואל אשר יגאל את עם ישראל הגאולה השלמה בחומר וברוח. והלכו גוים ועמים לאורו, ומלאה הארץ דעה את ה'.

## ה. המזבח וההקרבה:

(א) אמנם גם טרם יבנה הבית יש מקום לדון באפשרות בנין המזבח לעבודת הקרבנות, דפסקינן כר' יהושע מקריבין אע"פ שאין בית (עדיות פ"ח ו' ועוד), אלא שמזבח מעכב לקרבנות (וראה דברינו בח"א פ"ה). ואע"ג שהמ"ע "ועשו לי מקדש" כוללת כל הבנין וכליו וצרכיו, בכללם גם עשית המזבח, אבל שתי תעודות מיוחדות להן, למקדש ולמזבח: המקדש הריהו לתפלה ולרכוז ישראל, והמזבח לקרבנות חובותינו לכפר ולרצות. והקרבת הקרבנות חיוב מצוה לעצמה. וכבר הביא הכפ"פ שרבנו חננאל מפאריז חפץ לעלות לירושלם ולהקריב הקרבנות (ומתלמידי הגאון רבנו חיים מוואלאזין זצ"ל ספרו שרבנו הגדול הגר"א זל"ה אמר שבאם יזכנו ה' להעלות קרבן תמיד — תושע יהודה וכו').

והנה לפי הסדר שסדרו לנו אנשי כנה"ג סדר תפלתנו: ראשונה על קבוץ גליות (תקע בשופר) ואחרי שיתקבצו הגליות נעשה דין ברשעים (ולמלשינים) ותרומם קרן צדיקים (על הצדיקים) ונבנתה ירושלם (ולירושלם), וכיון שנבנתה ירושלם בא בן דוד (את צמח דוד), וכיון שבא בן דוד תשמע התפלה במקומה המכוון (שמע קולנו), ובאה העבודה (רצה), ראה עכ"ז במגילה (י"ז:). ומכל זה משמע שבתחילה יבוא בן דוד ואח"כ באה העבודה, ולא נעלה קרבנות כ"ז שבן דוד לא בא, והנה רש"י כתב (שם י"ח ד"ה אחר) "ואחר ישובו לבהמ"ק ובקשו את הקב"ה ואת דוד מלכם" משמע כשתהא נבנית ירושלם ישובו לבהמ"ק ובקשו או את דוד מלכם. וצ"ב איפה מצינו שם בנין ביהמ"ק, ואפ"ל שבברכת ולירושלם כלול גם בנין בהמ"ק זו מה שאנו אומרים "ותשכון בתוכה כאשר דברת", א"כ תו בנין בהמ"ק קודם לביאת בן דוד, לפי"ז צ"ב מה זה בנין בהמ"ק שיהי' תחלה ומה זאת עבודה שתהי' אח"כ אחרי ביאת בן דוד, והי' מקום לאמר שגם לפי פרש"י יהי' ראשונה בנין ביהמ"ק לתעודתו הוא ותעודת המזבח תבוא אח"כ.

(ב) אכן מה שמתקבל על הלב הוא שבראשונה יהי' רק קרבנות צבור זמניים (עמ"ש הלאה פ"ב) ואחרי ביאת בן דוד תהי' העבודה בקביעות לריח נחוח לכל מיני הקרבנות. עוד מסתבר לומר עפ"י מה שכתבנו לעיל שיש שני מיני יעודים, שבאם תהי' הגאולה הנסיית הפתאומית יהי' בנין בהמ"ק תחלה, ובתפלתנו שאנו מתפללים על הגאולה עלינו לבקש גאולת "אחישנה" הנסיית, לא כן אם תהי' "בעתה", שאז יתכן שתהי' עבודת הקרבנות קודם.

ולפי"ז ל"ק גם מה שבתענית (י"ז): ובסנהדרין (כ"ב): משמע שעבודת הקרבנות קשורה עם בנין בהמ"ק, דנתנו שם טעם לאסור שתית יין בזה"ז (לדבנן) "מ"ט מהרה יבנה בהמ"ק ובעינין כהן הראוי לעבודה", והרי אמרו בנוגע לעבודת המזבח יבנה בית המקדש (אף אמנם יש שקוראים פעם גם למזבח "מקדש" כמ"ש "ואם אין מקדש ירקבו") שהמכוון הוא מזבח (כאשר דברנו ע"ז בח"א פ"ג), אבל כל סתם "יבנה ביהמ"ק" משמע ביהמ"ק ממש, ועפמ"ש ניחא, ששם מדובר (כפמ"ש"ל) שחכמים חששו לגאולה של אחישנה בהפתאומיות, ואין זו הוכחה לבנין המזבח העתידי של בעתה אם הוא קשור דוקא לבנין ביהמ"ק.

ג) והמובן הוא שד"ז תלוי במחלוקת הידועה של הרמב"ם והראב"ד, (ומחלוקת תנאים), להראב"ד שאין מקריבין בלי בית הר"ז מצוה לעת שנדחי ישראל יקבץ ויבנה ירושלם וביהמ"ק, ולהרמב"ם שמקריבין אעפ"י שאין בית, אפשרות ההקרבה גם בזמן הזה. ואחרי שכבר בארנו בעזה"י (בח"א פ"ב) את מקורי ההלכה הזו של דעת הרמב"ם מהתלמוד — תו אין לנו מניעה להקרבת הקרבנות מצד חסרון הבית, ואם לא זכינו עד היום לההופעה הנסיית של "זכו אחישנה, זכו בענני שמיא", עלינו להתעורר להיות מוכן לגאולה של "בעתה", ולהכשיר את עצמנו באתערותא דלתתא של בני אדם.

## ו. הלכתא למשיחא:

א) ולכאורה הלא חכז"ל קראו לה "הלכתא למשיחא" לומר שאין לנו הצורך לדעת ההלכה הזו של הקרבנות למעשה מפני שבן דוד כשיבוא הוא יורה לנו את המעשה: בזבחים (מ"ד: מ"ה). תניא רא"א משום ריה"ג פיגל בדבר הנעשה בחוץ כו' אר"נ כו' הלכה כר"א משם ריה"ג ופריך רבא (לגרסת תוס' רב יוסף) הלכתא למשיחא? א"ל אביי אלא מעתה כל שחיטת קדשים לא ליתני דהלכתא למשיחא הוא אלא דרוש וקבל שכר ה"נ דרוש וקבל שכר, הכי קאמינא הלכתא ל"ל (לקבוע הלכה אינו אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג — רש"י), ובשלמא מהא דפריך רב יוסף גם בסנהדרין (נ"א): "הלכתא למשיחא", וא"ל אביי כו' (כנ"ל בזבחים) — משם ל"ק כלל דהתם בסנהדרין מדובר מחיוב ד' מיתות ב"ד, וע"ז ודאי מסתבר שכ"ז שאין בן דוד בא לא יחזרו חיובי מיתות ב"ד, אבל מסוגיא דזבחים חזינן דחז"ל החזיקו גם את לימוד הקרבנות בזמן הזה בתור "דרוש וקבל שכר" (וכל העוסק בתורת הקרבנות כאלו הקריבם — מנחות ק"י) ולמעשה יהא זה רק לכשיבוא משיח צדקנו — ואילו היתה אפשרות ההקרבה בזה"ז אין כאן קושית רבא (או רב יוסף) "הלכתא למשיחא", ואין כאן תשובת אביי משום "דרוש וקבל שכר". אמנם בסנהדרין ובזבחים וכן ביומא (י"ג) הקשו

תוס' הא במנחות (ג"ב:) פסק ר"י כאבא יוסי גבי חביתי כ"ג והתם אין שום נ"מ בזה"ז ומ"ט לא פריך גם שם הלכתא למשיחא, ותירצו ע"ז ב' תירוצים: (א) נראה שדוקא רב יוסף פריך הכי ולסתמא דהש"ס אין זו קשיא, (ב) ורבנו חיים מפרש דלא פריך הלכתא למשיחא אלא באופן שנעשה הדבר באיסורי, ורק ע"ז פריך הלכתא למשיחא דא"צ לחוש לימות המשיח שיעשה ע"י איסור (והוסיפו בתוס"י שם שאז יהיו צדיקים).

והי' אפ"ל דלהני ב' תירוצי' התוס' תו י"ל שיתכנו הלכות הללו גם להלכה למעשה לכשיבנה המזבח קודם ביאת בן דוד. אולם הלא גם אביי שדחה לקושית רב יוסף ל"א גם הוא אלא משום דרוש וקבל שכר, וגם כל דיני שחיטת קדשים הוא משום דרוש וקבל שכר, א"כ אפי' נאמר שסתמא דהש"ס לא ס"ל קושית רב יוסף (או רבא) י"ל שזהו משום שגם פסק ההלכה הוא משום דרוש וקבל שכר ולא למעשה.

וקצת י"ל שאביי לשיטת רב יוסף קאמר הכי שאפילו לדידי' שזו רק הלכתא למשיחא עכ"פ יש משום דרוש וקבל שכר, ואיהו גופי' או סתמא דהש"ס, שס"ל שהקושיא מעיקרא ליתא (וכן לתירוץ בתרא שגם רב יוסף לא הקשה כן בשאר דוכתי) לא צריכי גם לפרוקי של דרוש וקבל שכר, דיתכן ההלכה בזה"ז גם למעשה. תו חזיתי שגם בס' דרישת ציון סוף מאמר קדושין מביא שהגאון ר' אלי' מגרדיטץ זצ"ל הקשה לו ג"כ קושיא זו והשיב לו הגרצ"ה זצ"ל הכי שאביי לשיטת רב יוסף קאמר, וסתמא דהש"ס לא ס"ל קושית ר"י וכמ"ש תוס' (והוסיף שם שאפ"ל רב יוסף לשיטתו דס"ל בסנהדרין שהגאולה העתידה תהי' נסיית).

(ב) ולא נתקררה דעתי לגמרי בתשובה זו. חדא שבכלל דוחק הוא לומר שאביי לשיטת רב יוסף אמרה, וכל בסתמא ל"א כן, שנית הלא אנו רואים שבתלמודין כיללו להו בחדא מחתא, ענין ד' מיתות וענין פגול בקרבנות, בשני הענינים פריך ר"י אותה הקושיא ואביי השיב אותו התרוץ, ואילו היתה אפשרות הקרבה בזה"ז אין לדמות דין "פגול" לדין "ארבע מיתות" שבדאי קודם ביאת בן דוד לא יהי' ד"מ למעשה, שלישית נסתגרתי בדברי תוס' ישנים (כיומא שם) שאחרי תירוץ הרב ר' חיים הוסיפו בזה"ל: אבל ק"ל קצת שמצינו בכמה מקומות שמתמיה עד"ז כדאמרי' לעיל כיצד מלבישן לעת"ל כשיחיו אהרן ובניו, וכן בנדה (ע') במתים לעת"ל כשיחיו אם צריכים הזאה כו', ואם היתה אפשרות הקרבה בזה"ז מה ענין מעשה הקרבנות והכהנים לשני ענינים אלה, הלבשת אהרן ובניו לזהמתים שיחיו — שודאי לא יתכנו בזה"ז למעשה. ואולי אפשר שזוהי מה שסיימו שם "מיהו התם אינו יודע לתרץ כלום". ועם זה יש לדון גם לאידך גיסא לילף משיטת תוס' דילן שאין הענינים שוים, מדלא הקשו גם הם (קושית

הוסי' ישנים) מהלבשת אהרן ובניו וממתים שיחיו לעת"ל. גם בתוסי' יומא (ח') ובחגיגה (ו' :) ובסנהדרין (ט"ז :) דברו רק מענינים דומים זל"ז "הלבשת אהרן ובניו", "עולה שהקריבו ישראל במדבר", "אימורי פסח מצרים", "שור סיני בכמה", "במה שמש משה כל ימי המלואים" — ולא חברום עם ענין של הלכתא דמשיחא. (אם כי י"ל שבכל הני חמשת הדברים הלא הכל מודים שענין הלכה לא שייך בהו).

ג) תו התבוננתי לראות שהקושיא "הלכתא למשיחא" לא מצינו אלא רק שתי פעמים ורק בשני ענינים הללו: בדין "ארבע מיתות" (סנהדרין שם) ובדין "פיגול מפנים ולחוץ" (זבחים שם) וי"ל שדוקא בענינים אלה פריך שפיר הלכתא למשיחא, באשר קודם ביאת בן דוד לא ידונו דין המיתות (בפרט לפרש"י שם בסנהדרין שכל התמיהה היתה על לשונו של רבין ע"ש) וגם דין הפיגול "מפנים ולחוץ" לא יהי' קודם ביאת בן דוד מפני שהזאה הפנימית על הפרוכת שבהיכל הלא תהי' רק בבנין ביהמ"ק (עם ביאת בן דוד), אבל קרבנות צבור במזבח החיצון יתכן שיהיו קודם ביאת בן דוד, וע"ז לא הי' מקשה הלכתא למשיחא. ומה שהשיב אביי אלא מעתה כל שחיטת קדשים כו' — ה"ק לי' אלא מעתה כל ההלכות שדברו בשחיטת קדשים שבכללן יש הרבה מהן התלויות בהזאת אפר פרה ובמעשה פנים וכו' ע"כ נאמרו משום דרוש וקבל שכר ותו לא תקשה גם מד' מיתות ומהזאת פנים.

ולוא אפילו לא נחליט שבאור הגמרא כך הוא, עכ"פ לפי הירושלמי במע"ש שבנין המזבח יהי' קודם ביאת בן דוד, ודאי ל"ש לענ"ד כל עיקר הקושיא הלכתא למשיחא ול"צ גם לתירוץ דרוש וקבל שכר. ואני בעניי לא מצאתי בירושלמי כל עיקר הויכוח הזה של "הלכתא למשיחא" בשחיטת קדשים.

ד) איברא שמהרמב"ם ה' מלכים (ר"פ י"א) משמע אמנם שעבודת הקרבנות קשורה בביאת המשיח, שם אומר בזה"ל: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ויבנה המקדש ומקבץ נדחי ישראל כו' מקריבין קרבנות כו'. וניכרים דבריו שעבודת הקרבנות תהי' גם היא בהתכוננות מלכי בית דוד ובנין בית המקדש ע"י המשיח, [ומה שסיים עוד (שם סוף פי"א) "אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הר"ז משיח" ולא חזר גם על המזבח זהו מטעם פשוט שכל בסתמא נכלל המזבח בשם המקדש], אבל שתי תשובות גם לד"ז: חדא שיש לבאר גם דברי הרמב"ם שבבניית המקדש ובהתכוננות מלכות בית דוד תהי' עבודת הקרבנות בקביעות ובכל סוגי הקרבנות, הכלליות והפרטיות, וגם הדרושות לאפר פרה והדרושות לכהן גדול בשמונת בגדיו, (עמ"ש הלאה בעז"ה בפרקים הבאים). שנית הא עכ"פ אין דבריו אלה נאמרים מצד ההלכה אלא מצד חזיון היעוד וגם לא נכנס כאן לבאר

פרטי חזיון היעוד, כיצד יהי' ובאיזה אופן וסדר יהי', דהא הוא עצמו הוסיף (שם רמב"ם סוף מלכים פי"ב) בזה"ל: "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אלי' וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהי' הדברים שתומין הן אצל נביאים כו" — הרי הוא אומר שאין לומר בהחלט מתי ובאיזה אופן יבא הדבר (ועמ"ש בזה עוד בפרק אחרון בהסיכום). עכ"פ מכיון שלא אמר כאן דבריו אלה מצד ההלכה, הרי לא בא לפטרנו מזה לכשיהי' לנו הרשיון והיכולת בס"ד.

## ז. חמשת הדברים הדורשים פתרון לעבודת המזבח:

אבל גם אם יהי' לנו הרשיון והיכולת לגשת אל המזבח לעבודת הקרבן, הנה כל זמן שאין בן דוד בא עומדים לפנינו חמשה מעכבים ידועים, שכבר גיסו רבים וגדולים לנסות לפנותם מן הדרך, ורובם מצאום למפריעים בזמננו את בנין המזבח וההקרבה. הלא הם:

- א. חסרון אפר פרה לטהר את הטמאים.
- ב. חסרון כהנים מיוחסים בכתבי יחש.
- ג. ואין לנו גם שקלי הקדש של הצבור הישראלי לתרומת הלשכה שמהם נקנים קרבנות הצבור.

ד. ומאין לנו בגדי כהונה בתכלת וארגמן לעבודת הקדש.

ה. וכיצד איפוא נמצא את נקודת המזבח בדקדוק ובמכוון, ומקומו המיוחד והמקודש למזבח.

ואנסה גם אני את חלקי לדבר על כל הפרטים האלה בהפרקים הבאים, בעזה"י.

### חובת בנין ביהמ"ק בדורנו<sup>1\*</sup>

ראשי פרקים

- א. מקדש בידי שמים
  1. סיוע אלהי למעשה אנוש
  2. האפשרות שהמקדש יבנה בידי שמים היא רק הוה-אמינא
- ב. האם יבנה על ידי המשיח?
  1. בנין ביהמ"ק יקדם לביאת המשיח
  2. ביאת המשיח אין משמעותה דוקא גאולה שלימה
  3. באור המושג "הלכתא למשיחא"
  4. שיטת הרמב"ם
- ג. הצורך במלך
  1. הצורך במלך - רק בפעם הראשונה בבנין שלמה
  2. רמב"ן: יש צורך בשלטון, לאו דוקא מלך
  3. שיטת מוני המצוות
  4. הצורך בסדר בקיום המצוות אינו מוסכם על הכל
- ד. הצורך ברוב ישראל
- ה. הצורך בנבואה וברוח הקודש
  1. ספרי: תפקיד הנביא לאתר את המקום
  2. גמ' זבחים: הנביא משמש רק כעד
- ו. פיקוח נפש
- ז. מצות הציבור
- ח. חתימה: מעשה אבות סימן לבנים



מאז חורבן ביהמ"ק השני ע"י מלכות רומי, חלה עלינו מצות בנינו מחדש. אולם בעקבות תקופת האונס הארוכה - בתחילה השלטון הרומי בארץ, שראה ברוב שנותיו כל נסיון לקימום מחדש של ההריסות כהתחלה של מרד שיש לדכאו בכל מחיר; ואח"כ השלטון הביזנטי-נוצרי, שהציג את חורבות ביהמ"ק כעדות לאמיתת הנצרות; ומאוחר יותר השלטון המוסלמי, שגזל את המקום לעצמו והקים עליו מסגדים - הובאו בדורות האחרונים שורת טענות, שמטרתן הכללית לומר שאין לעשות שום פעולה לשינוי המצב הקיים.

<sup>1\*</sup> הנושא נדון בקצרה בתוך מאמרו של הרב יוסף אלבום (תחומין ה עמ' 439 ואילך) "חידוש העבודה בזמן הזה", ואין בית מדרש ללא חידוש. - הערת המערכת.



במאמר זה נדון בטענות ההלכתיות הללו, ונוכיח שאין להם על מה שיסמוכו. לא באתי לדון כאן בטענות רעיוניות, שאין ענין במסגרת זו; וגם לא בספיקות הלכתיים באופן הבנין, כיון שכאשר יוסכם שמצוה עלינו לבנות, יוכרעו ענינים אלו אגב העשייה עצמה ככל המצוות שבתורה, שאנו עושים למרות המחלוקת והשוני בפרטים. כך נהגו אבותינו ואבות אבותינו, שברגע שנפתח לפניהם איזה סדק, שהיה נראה להם שדרכו יוכלו לחדש את העבודה, ניסו להכנס בו. וכך עלינו לנהוג באפשרות שנפתחה לפנינו לפני כעשרים ושלוש שנה.

### א. מקדש בידי שמים

1. סיוע אלהי למעשה אנוש

במקומות שונים בדברי חז"ל נזכר שהקב"ה יבנה את ביהמ"ק בעצמו, לדוגמא:

אמר הקב"ה: בעולם הזה עשיתם משכן ומקדש, שהיו כחומה; ולעתיד לבוא אני אבנה את ביהמ"ק כחומת אש (תנחומא, פרשת כי תשא סוף אות יג).

ויש אומרים: אשר ברא א-לקים לעשות - זו בית המקדש העתיד להיות (תנחומא ישן, בראשית סוף אות יז)

אמר הקב"ה: עלי לשלם את הבערה שהבערתי. אני הצתי אש בציון, שנאמר "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה"; ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר "ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (בבלי, ב"ק ס, ב).

אמנם כל השם לב למה שהוא אומר בברכותיו ובתפילותיו יום יום, יראה מיד שרובן מבוססות על כך שהקב"ה יתן בנו כוח לזכות ולקיים את המבוקש, ודבר זה נחשב כאילו הקב"ה עצמו עשה בשבילנו. אנו מברכים "ברוך וכו' מלביש ערומים", ואיננו ממתנינים עד שתד יד מן השמים ותלבישנו; "שעשה לי כל צרכי" - ובכל זאת אנו עוזרים לקב"ה לדאוג לצרכינו.

ברור הדבר שגם בענין ביהמ"ק כוונת המדרשים היא שהקב"ה יסייע לנו במעשי ידינו בבנין. הוכחה מכרעת לפרוש זה משמות-רבה נבד, ביחס למשכן:

ולא תאמר משה העמידו, אלא המשכן נעשו בו ניסים ועמד מעצמו, שנאמר "הוקם המשכן". ואם תמה את על זה, הרי שלמה כשבנה בית המקדש הוא נבנה מעצמו, אמר רב הונא בשם ר' יוסי: הכל מסייעין אותו כשבנה את בית הא-לקים, הבריות והרוחות. מנין? שכתוב "והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו" - מעצמו היה נבנה. לפיכך במעשה ניסים נבנה. וכן כשהוקם המשכן במעשה ניסים עמד.

הרי שגם על המשכן וביהמ"ק הראשון אמרו חז"ל שנבנו מעצמם, למרות שנבנו בידי משה ושלמה. מובן שהכוונה, שזכו לעזר אלהי מיוחד.

ואם תרצה אמור, שכוונת המדרשים שכשנתחיל ברצינות בבנין, למרות שהאפשרות שנצליח בדבר תיראה רחוקה ביותר, נזכה לסיוע נסי על-טבעי, שיהפוך את הבלתי ניתן להשגה למעשה בר-בצוע, והכל - אפילו הבריות שאין לבם לטובה עלינו - יהפוך הקב"ה את רוחם לסייע לנו.

2. האפשרות שהמקדש יבנה בידי שמים היא רק הוה-אמינא

אמנם מהגמ' בסוכה מא, א וממקבילתה ברי"ה ל, א יש לכאורה ראייה שעלינו לפרש את המדרשים הנ"ל כפשוטם. שם הוסבר שרבו יוחנן בן זכאי התקין שיום הנף (טז בניסן) יהיה כולו אסור (באכילת חדש) משום "מהרה יבנה המקדש, ויאמרו: אשתקד מי

לא אכלנו בהאיר המזרח, השתא נמי ניכול. ואינהו לא ידעי, דאשתקד דלא הוה בית המקדש 'האיר המזרח' התיר, השתא דאיכא בית המקדש עומר מתיר. " הגמ' מעמידה שמדובר כאשר יבנה המקדש ביום חמשה עשר, שאם הכוונה שיבנה בט"ז, הרי כבר התיר 'האיר המזרח' את החדש.

וקשה, הלא טו בניסן הוא יום-טוב, ואין בנין ביהמ"ק דוחה יו"ט, כמבואר בשבועות טו, ב (מעין קושי זה על הנחת הגמ' שביהמ"ק יבנה בלילה - בליל טז - והלא בשבועות שם נאמר שאין בנין ביהמ"ק בלילה). מחמת זאת כתב רש"י בסוכה ובר"ה, שמקדש העתיד, שאנו מצפין לו, בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא משמים, שנאמר "מקדש ה' כוננו ידיך". וכן כתבו הראשונים על מס' סוכה - תוס' (ד"ה אי נמי), ריטב"א ור' אברהם מן-ההר. התוס' בשבועות טו, ב ד"ה אי נמי והרא"ש בתוספותיו שם כתבו גם הם כן, והוסיפו שכן מפורש במדרש תנחומא (כוונתם כנראה לאחד מהמקורות שהובאו לעיל).

אלא שכל האמור בסוגיא זו הוא בגדר "הוה אמינא" בלבד. למסקנת הגמ' יום הנפ (טז) אסור מן התורה, וריב"ז רק פרסם הלכה זו ברבים. למסקנה זו - שכמותה פסקו הראשונים - אין עוד הכרח לומר שביהמ"ק יבנה בלילה או ביו"ט, ושוב חזרו המדרשים על בנין בידי שמים לפרושם הרגיל בכל מקום, שהכוונה היא לסיוע מן השמים למעשה ידינו.

גם לפי ההוה-אמינא כתב המאירי בראש-השנה: "וגדולי הרבנים פרשוה שמא יבנה על ידי נס". היינו, שחששו של ריב"ז היה לאפשרות שמא יבנה המקדש ע"י נס (אולי בא לחנכו שנמתין לבנין ביהמ"ק אפילו במצבים בלתי סבירים), אבל לא בא לפוטרו מהחיוב הפשוט, לעשות בעצמנו עד מקום שידינו מגעת. עוד מביא המאירי שריב"ז חשש לבי"ד טועין; או שתהא חיבת הקודש מביאתן לכך; או שההו"א בגמ' חולקת על הסוגיא בשבועות, וסוברת שביהמ"ק יכול להבנות בלילה וביו"ט; או שמא יבנה במצות שמים (כפי הנראה כוונתו להוראת שעה של נביא).

ערוך-לנר בסוכה ותפארת-ישראל בריש מס' מידות כתבו מעין דברי המאירי, והסיקו שהמדרשים הם דברי אגדה, שאין מהם עיכובים הלכתיים, אלא כוונתם שלבונים יהיה סיוע אלהי.

ביחס למי שמטיל קיומה של מצוה על הקב"ה כתב הרמב"ם בספר המצוות (שורש יד, כלפי מי שמנה חיובי כרת כמצות עשה): "אם כן, אין ספק שזה לא נשאר אצלו שיאמין שתרי"ג מצוות כולם חייבות לנו, אבל מהם שחייבות לנו ומהם שחייבות לו יתברך ... ואמר שהוא ממונה על עשייתם, לא אנחנו. וזה, בחיי, כולו אצלי בלבול גמור, אין ראוי לדבר בו בשום פנים, כי הם דברים מבוארי ההפסד." ומעין זה כתב הרמב"ן בכמה מקומות בפירושו על התורה (ויקרא כו, יא; במדבר א, מה יא, יט יג, ב) שהתורה לא תסמוך בדיניה על הנס.

המורם מכל האמור, שאיננו רשאים לסמוך על מעשה ניסים, שמא ירד ביהמ"ק מהשמים, כדי להפטר ממצוה המוטלת עלינו, לעשותה בידינו.

### ב. האם יבנה על ידי המשיח?

1. בנין ביהמ"ק יקדם לביאת המשיח

על יסוד דברי הרמב"ם, שיובאו להלן, יש החושבים שביהמ"ק יבנה ע"י המלך המשיח. המקור היחיד בדברי חז"ל, שממנו עשויה לעלות מחשבה זו הוא בויקרא-רבה טו (ומקבילותיו בבמדבר-רבה יג, ב ובשהש"ר סוף פרשה ד): "מלך המשיח שנתון בצפון

יבוא ויבנה ביהמ"ק הנתון בדרום. הדא הוא דכתיב 'העירותי מצפון, ויאת ממזרח שמש'."

אולם במקומות רבים בדברי חז"ל מוכח שבנין ביהמ"ק יקדם לביאת המשיח. אחד מהם הוא הירושלמי במעשר-שני פ"ה ה"ב. במשנה מובא שלדעת ר' יוסי נעשה תנאי שכאשר יבנה ביהמ"ק שוב לא יוכלו לפדות פירות סמוך לחומת ירושלים, אלא במרחק של מהלך יום אחד לכל צד מחומת העיר. מכאן דייק רב אחא בירושלמי: "זאת אומרת, שבית המקדש עתיד ליבנות קודם למלכות בית דוד, וכתיב 'ודם עינב תשתה חמר' ואת אמר הכין." פירוש הדברים (עי' פני-משה, גר"א, תוס' יו"ט על המשנה ועוד) שכשתקום שוב מלכות בית דוד יתקיים הפסוק "ודם ענב תשתה חמר", וירבו שוב הפירות בירושלים, שוב לא יהיה צורך בתקנה שלא לפדות פירות בסמוך לירושלים כדי לעטר את שוקי ירושלים בפירות. ואם כן, תנאו של ר' יוסי יחול רק בעת שיבנה ביהמ"ק קודם חזרת מלכות בית דוד. ועי' גבורות-ארי לתענית יז, א שדברי חכמינו בירושלמי, שבית המקדש יבנה קודם מלכות בית דוד, נאמנין עלינו.

אמנם הר"ש סיריליאו (ובעקבותיו גם במלאכת-שלמה) פירש שרב אחא תמה על ר' יוסי, שמדברי ר' יוסי יוצא שבית המקדש עתיד ליבנות קודם מלכות בית דוד, והלא כתיב "ודם ענב" - שהוא ביאת המשיח, דכתיב ביה "פורח דרכתי לבדי" (ישעיה סג) - ואח"כ "תשתה חמר", היינו יין הנסכים. ומשמע דמלכות בית דוד קודמת. אולם כל רואה יראה עד כמה פירוש זה בפסוק קשה להולמו, וכיצד אמורא מקשה על תנא מרמז רחוק בפסוק? עכ"פ גם לשיטה זו לא למדנו שרב אחא דוחה את דברי ר' יוסי, אלא רק תמה עליהם. וכיון שהרמב"ם (הל' מעשר שני ונטע רבעי ט,ה) פסק כר' יוסי, הרי לנו הוכחה שבנין ביהמ"ק יקדם למלכות בית דוד.

וכן שנינו בפסיקתא רבתי פיס' קומי אורי:

שנו רבותינו: בשעה שמלך המשיח נגלה, בא ועומד על הגג של בית המקדש, והוא משמיע להם לישראל ואומר להם: ענוים, הגיע זמן גאולתכם. ואם אין אתם מאמינים, ראו באורי שזרח עליכם.

וכן בויקרא רבה סוף פרשה לא:

אמר ר' חנין: בזכות "להעלות נר תמיד" אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח. מה טעם? "שם אצמיח קרן לדוד" (תהילים קלב, יז).

סיומו של הפסוק בתהלים הוא: "ערכתי נר למשיחי", דהיינו: לאחר שנערוך נר לפני ה' בעבודת המקדש יבוא המשיח.

בבבלי מגילה יז, א בענין סדר הברכות בתפילת עמידה שנינו: "וכיון שנבנית ירושלים בא דוד, שנאמר 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם'." ופירש רש"י, שבנין ירושלים הוא בנין בית המקדש. מקורו כנראה מברכות כט, א, שם שנינו שבשעת הדחק מותר להתפלל תפילה קצרה, שהיא ברכת הבינונו. ובתוך נוסח תפילה זו נאמר "ועל הרשעים תניף ירך וישמחו צדיקים בבנין עירך **ובתיקון היכלך** ובהצמחת קרן לדוד עבדך." הרי תיקון היכלך, שהיא בנין ביהמ"ק, קודם לביאת דוד. דהיינו, ברכת בונה ירושלים, המתומצתת במילים "תיקון היכלך", קודמת לברכה על ביאת בן דוד, משום שלאחר בנין ירושלים, שבו כלול גם בנין בית המקדש, יבוא דוד.

וכן מהתנחומא פרשת צו אות יד מוכח שבנין המקדש קודם לבנין ירושלים, ששנינו שם:

זה שאמר הכתוב "היטיבה ברצונך את ציון" (תהילים נא, כ) ואחרי כן "אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל" (שם כא) כלומר: אם אין ישראל מקריבין עולה לפני הקב"ה, אין ציון וירושלים נבנה, לפי שאין נבנות אלא בזכות קורבן עולה שיהיו ישראל מקריבין לפני הקב"ה.

אחד ממוקדי פולמוס חידוש הסמיכה בין מהר"י בי רב לבין הרלב"ח היה סוגית הגמ' בערובין מג, ב, האומרת שלפני בוא המשיח יבוא אליהו לבי"ד הגדול. מהר"י בי רב הסיק מכאן, שהסנהדרין תתחדש לפני בוא המשיח, שהרי אליהו יבוא לפני בוא המשיח. אולם הרלב"ח הסתמך על הריטב"א במקום, שכתב "למקום בי"ד הגדול, שהוא לשכת הגזית". והכוונה שיהיו בלשכת הגזית חכמים רבים מגדולי ישראל, ולא יהיה להם תוקף סמיכה עד שיסמכם אליהו. ולדעת מהר"י בי רב כוונת הריטב"א שלצורך ביאת אליהו אין די בחידוש הסמיכה, אלא יש עוד צורך שישבו במקום בלשכת הגזית.<sup>2</sup> על כל פנים לענינו, בין למהר"י בי רב ובין לרלב"ח, בנין ביהמ"ק קודם לביאת אליהו ולביאת המשיח - שהרי לשכת הגזית, שהיא חלק מבנין המקדש, כבר תהיה בנויה, וישבו שם חכמים להבין ולהורות.

כמו כן בפסיקתא זוטרתא, היא מדרש שכל-טוב, פרשת בלק (עמ' 28 במהדי צילום וגשל, עמ' נח בדפוס ראשון) מובא מדרש, שבו נאמר, שמישיח בן יוסף עולה ובונה את בית המקדש ומקריב קרבנות והאש יורדת מן השמים, והוא מוחץ כל אומות בעולם.<sup>3</sup> משיח בן יוסף זה קודם למשיח בן דוד, כנזכר שם במפורש, ואעפ"כ הוא בונה את ביהמ"ק.

2. ביאת המשיח אין משמעותה דוקא גאולה שלימה

לכאורה המדרש בויקרא-רבה שהבאנו לעיל - "מלך המשיח, שנתון בצפון, יבוא ויבנה ביהמ"ק הנתון בדרום" - חולק, ולדבריו המלך המשיח הוא שיבנה את ביהמ"ק. אך במקבילה בירושלמי מגילה פ"א הי"א מובא "לכשיתעוררו הגלויות, שהן נתונות בצפון, ויבואו ויבנו ביהמ"ק שהוא נתון בדרום", היינו לא מלך המשיח. גם אם יש מחלוקת לפנינו, עדיפה שיטת הירושלמי על המדרש, שכן הירושלמי אילו בזה לשיטתו במס' מעשר-שני, כנזכר לעיל. אבל אין כלל הכרח לומר שיש מחלוקת, שכבר כתב הראי"ה קוק (אוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 929) "ומשיחא נקרא גם כן מעת שישבו ישראל לבצרון, שהוא שורש ביאת המשיח. אע"פ שלא תהא עדיין הגאולה בשלמותה, הכל הולך אחר העיקר, שהוא דורו של משיח, שהוא חותם מעלתן וגדולתן של ישראל."

2 לפי המשנה בסנהדרין (א, ה) "אין דנין ... את נביא השקר ... אלא בבית דין של שבעים ואחד." במדרש אגדת בראשית פרש' יד מובא, שכל הנביאים נתנבאו מפי סנהדרין, ואילו היתה סנהדרין זה מהם שעה אחת לא היתה להם רשות להנבא. המשנה דנה בצידו השלילי של הנביא, בנביא השקר; המדרש דן בצידו החיובי - כיון שעליו להיבדק בסנהדרין, אין נביא בלא סנהדרין. כיון שאין ממנין מלך לכתחילה אלא על פי נביא (רמב"ם, הל' מלכים א, ג), ממילא יצטרך להיות נביא קודם למינוי המלך. לפי"ז הסדר צריך להיות: סנהדרין - נביא - מלך. אותם סנהדרין צריכים להיות סנהדרין היושבים בלשכת הגזית, שלהם הסמכות לדון את נביא השקר בדיני נפשות. וזו כנראה כוונת הריטב"א (לפי הבנת מהר"י בי-רב) שלצורך ביאת המלך המשיח יש צורך בחידוש הסמיכה ובישיבה בלשכת הגזית.

3 כך בדפוס ראשון ונציה ש"ו, ובדפוס המאוחר שבשו"ל כנענים". יתכן שמדרש זה הוא המקור לרצונו של הגר"א להקריב קרבן אפילו רק פעם אחת, כמובא בהקדמת הרב דזמטרובסקי לספר דרישת-ציון מהד' ירושלים תרעט, והועתק משם לספר שם-עולם עמ' 351 בקונטרס חצרות בית ה', לרב זלמן מנחם קורן. והרי בספר קול-התור המיוחס לגר"א הניח שמישיח בן יוסף אינו אישיות דוקא, אלא בחינות מסוימות במציאות, שיתכן שכבר באו בימיו של הגר"א.

לפי זה גם המדרש מתכוון שביהמ"ק יבנה ע"י שבי הגלויות, שזו בחינה של ביאת המשיח.

וכן הוא במדרש הגדול בראש פרשת צו, בנוגע לתחילת עיסוקם של תינוקות בספר ויקרא. בתוך הדברים מובא:

אין גלויות מתעסקין תחילה אלא בקרבנות. וכן הוא אומר "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלת, עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי" (ישעיה נו, ז). הא למדת, שאין מתעסקין תחילה, לא במצות שמיטין ויובלות, ולא בתרומות ומעשרות, ולא בבנין ולא בקנין, אלא בקרבנות תחילה. וכן את מוצא, כשעלו בימי עזרא, לא נתעסקו אלא בקרבנות תחילה.

3. באור המושג "הלכתא למשיחא"

בסנהדרין נא, אומר רב יוסף לגבי הלכה בענין מיתת ב"ד "הלכתא למשיחא", ומקשה עליו אביי: "אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני, הלכתא למשיחא?! אלא דרוש וקבל שכר, הכא נמי דרוש וקבל שכר." סוגיא זו נותנת מקום לחשוב שכל ענין שחיטת קרבנות אינו אלא לביאת המשיח, וגם לאביי אינו אלא דרוש וקבל שכר. ולא היא: כבר הסביר רש"י במקום, שרב יוסף תמה על קביעת הלכה בענין שאין בו לא חיוב ולא פטור, אלא יפוי לשון בלבד. אביי חשב שהוא תמה על עצם העיסוק בענין, לפיכך אמר לו שגם לשיטתו יש מקום לקביעת הלכה משום דרוש וקבל שכר. והשיב רב יוסף "הכי קאמינא: הלכה למה לי, סוגיא דשמעתא הלכה קאמר" - היינו לא תמהתי על עצם פסק הלכה בענינים אלו, אלא על השימוש במונח "הלכה" בענין שאינו אלא סגנון לשון.

גם בזבחים מה, א תמה רב יוסף (וי"ג: רבא) על קביעת הלכה בעניני פיגול, "הלכתא למשיחא?! ואביי תמה על תמיהתו מהעיסוק בהלכות שחיטת קדשים. תשובת רב יוסף היא: "הכי קאמינא לך - הלכתא למה ליי", ובלישנא אחרינא התשובה היא: "הלכה קאמינא". לפי התוס' (זבחים שם ד"ה הלכתא) רב יוסף הוא יחיד בדעתו שאין לפסוק הלכתא למשיחא. הריטב"א ביומא יג, א כתב בשם הרמב"ן שדברי רב יוסף אינם אלא לפלפולא בעלמא, ואתמהו עליה. יתר על כן: לפי הלישנא אחרינא כל שבא רב יוסף לומר הוא לציין את העובדה שלפנינו הלכה לעתיד לבוא, אך לא לומר שאין לפסוק בהלכות אלו.

הראי"ה קוק, במאמרו שבאוצרות-הראיה הנ"ל, פירש שגם לפי הלישנא קמא תמיהתו של רב יוסף "הלכתא למשיחא" מובנה: אין לנו היום צורך לקבוע הלכה לאותו דור שבו ישבו ישראל לביצרון, אע"פ שלא תהא עדיין הגאולה בשלמותה. מכאן, שכיום כאשר כבר הגיע הדור לכלל זה, ממילא מצווים אנו לפסוק הלכה בענינים אלו עד מקום שידינו מגעת. מה עוד, שכפי שהבאנו לעיל בנין ביהמ"ק יקדם לבואו של המשיח.

4. שיטת הרמב"ם

מדברי הרמב"ם בהל' מלכים יא, א עולה לכאורה שהמלך המשיח הוא שיבנה את המקדש, וז"ל:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה הממשלה הראשונה, **ובונה המקדש**, ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם - מקריבין קורבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה.

אבל כבר כתב כסף-משנה במקום, כי "הפרק הזה ושאריו אמונות טובות בביאת משיחנו, ואין לי לפרוש בהם דבר." וכן כתב הרדב"ז בסוף פרק יב: "והם דברים

מחזיקים האמונה וידי עייפי הגלות", כלומר, פרקים אלו אינם פרקים הלכתיים אלא אמוניים-מחשבתיים. ועוד, הרמב"ם עצמו כתב בסמוך (יב,ב) "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו", ואפשר על כן שסדר הדברים אינו הכרחי. הרמב"ם איפוא התכוון רק לומר שבימי המשיח יחזור עם ישראל לאיתנו כמקודם, אבל לא לפטרנו ממצוה. והלא לא יטען שום אדם שנמנע מעשות שמיטה או מלדון בדין תורה משום שרק עם ביאת המשיח יחזרו לאיתנם המלא.

ראיה לדבר, שאף שהרמב"ם כתב שהמלך המשיח יבנה את המקדש, מכל מקום השאיר מקום לאפשרות שהבאים לפניו יקיימו את המצוה, מכך שבהל' בית הבחירה פרקים ד-ה פירט את צורת בית שני, אע"פ שכשיבוא המלך המשיח לבנות את המקדש הוא יעשה זאת על פי התכנית שבספר יחזקאל, כמוש"כ הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות ביד"ד "כל שעורי הנסכים האמורים בספר יחזקאל ומנין אותן הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם כולם מלואים הם, ואין נוהגין לדורות, אלא הנביא צוה ופרש כיצד יהיו מקריבין המלואים עם חנוכת המזבח בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי". והלא הרמב"ם אינו פוסק דברים שאינם עתידיים לחזור (לדוגמא, אין הוא מביא הלכות במה). ואם כן, מה שהביא את צורת הבית השני בהלכותיו, אינו אלא ללמדך שצורה זו אנו חייבים לעשותה בכל דור ודור שיש יכולת בידינו, ובנין זה יקדם לבנינו של המשיח שיבנה את מקדש יחזקאל.

גם בנוגע לחידוש הסנהדרין כתב הרמב"ם בפהמ"ש (סנהדרין א,ג): "ושמא תאמר שהמשיח ימנה אותם ואף על פי שאינן סמוכין, הרי זה מוכחש, לפי שכבר בארנו בהקדמת ספרנו זה שהמשיח לא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה." והוא הדין לגבי בנין המקדש, שאי אפשר לומר שהמשיח יבנה אותו, כיון שהוא לא יוסיף ולא יגרע בתורה.<sup>4\*</sup>

דברים אלו נתמכים במה שכתב הרמב"ם בסוף אגרת השמד (מהד' קפאח עמ' קיט):

אבל אותם שמשלים עצמם ואומרים שיעמדו במקומם עד שיבוא המלך המשיח לארץ המערב, ואז יצאו וילכו לירושלים, איני יודע איך יבטל מהם השמד הזה. אלא עוברים הם ומחטיאים זולתם. ועל כיוצא בהם אמר הנביא "וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמור שלום שלום ואין שלום". כי אין זמן לביאת המשיח כדי שיתלו בו ויאמרו עליו הוא קרוב או רחוק. **וקיום המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצוות, ונשתדל לעשותן בשלמות.** ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים, אם יזכנו ה', אנו או בנינו או בני בנינו, לראות המשיח, הרי זה טוב יותר; ואם לאו - לא הפסדנו כלום, אלא הרוחנו בעשותינו מה שאנחנו מחויבים. אבל שיעמוד אדם במקומות שיראה כי התורה תפסוק, והמין יכלה בעבור השנים, הוא אינו יכול להעמיד דתו ויאמר אשאר אני עד שיבוא המשיח ואצא מן המצב הזה שאני בו. אין זה כי אם רוע לב ואיבוד גדול ובטול הדת והדעת. זוהי דעתי, וה' יודע האמת.

### ג. הצורך במלך

1. הצורך במלך - רק בפעם הראשונה בבנין שלמה

שנינו בספרי ראה פיס' סז:

<sup>4\*</sup> זה אינו נקרא מוסיף או גורע, שהרי הוא יקיים את המצוה כמאמרה. משא"כ לכשימנה סנהדרין שאינם סמוכים. - הערת עורך (י.ש.)

רבי יהודה אומר: שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ - למנות להם מלך, לבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק. איני יודע איזה יקדים - אם למנות להם מלך, אם לבנות להם בית הבחירה, אם להכרית זרע עמלק. תלמוד לומר "ויאמר כי יד על כס י-ה, מלחמה לה' בעמלק" - משישב המלך על כסא ה', אתה מכרית זרע עמלק. מנין שכסא ה' זה המלך? שנאמר "וישב שלמה על כסא ה' למלך". ועדיין איני יודע איזה יקדים - אם לבנות להם בית הבחירה, אם להכרית זרע עמלק. תלמוד לומר "אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם", ואומר "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב... ויאמר המלך אל נתן... ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה."

אותם דברים הובאו בבבלי סנהדרין כ,ב, אלא ששם במקום "ואומר ויהי כי ישב המלך בביתו" נאמר: "וכן בדוד הוא אומר וכו'". הכוונה היא בודאי להבהיר, שאכן למעשה מצוות אלו נתקיימו כסדרן.

סוגיא זו היא מקורם של האומרים שיש צורך גם היום במינוי מלך לשם בנין ביהמ"ק. אולם אין לדעה זו יסוד, כיון שלפי המבואר במס' שבועות טז,א הצורך במלך הוא דוקא למאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, שלפני צריך חמישה דברים כדי לקדש - מלך, נביא, סנהדרין, אורים ותומים ושתי תודות. אך למ"ד לא קידשה לעתיד לבוא די באחד מכל אלו. הרמב"ם ורוב הראשונים (ע"י משפט-כהן סי' צו) פסקו שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, ואם כן לאחר שנתקדש המקום בימי שלמה ע"י מלך והיו שם גם ארבעת הדברים האחרים, שוב אין עוד צורך במלך לבנין ביהמ"ק.

וכן כתב הרמב"ם בפרוש המשנה שבועות פ"ב מ"ב (מהד' קפאח):

והטעם שהיה בית שני קדוש, ואף על פי שנעשה בלי אורים ותומים ובלי מלך, לפי שהוא בקדושתו עומד עד סוף הדורות, כלומר הקדושה שנתקדש בימי שלמה. ומה שעשה עזרא, זכר בעלמא הוא דעבד.

וכן כתב בהל' בית הבחירה ו,יד:

וזה שעשה עזרא שתי תודות, זכרון הוא שעשה. לא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים. ובמה נתקדשה? בקדושה ראשונה שקדשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקדשן לעתיד לבוא. לפיכך מקריבין כל הקרבנות כולן, אע"פ שאין שם בית בנוי.

ומה שכתב הרמב"ם בהל' מלכים א,ב על יסוד הספרי והגמ' בסנהדרין הנ"ל, שמצות מינוי מלך קודמת למצות בניית המקדש, הרי כבר פירש הוא עצמו את הדבר במורה-נבוכים ח"ג פרק מה, בהסבירו מדוע לא כתבה התורה מפורש את מקום המקדש (מהד' קפאח עמ' שעח) - "כדי שלא יבקש כל שבט שיהא זה בנחלתו ויכבוש אותו ויהיה שם מן המחלוקת והקטטה, כמו שאירע בדרישת הכהונה. ולפיכך בא הצווי שלא יבנה בית הבחירה כי אם אחר הקמת מלך, כדי שתהא ההחלטה ביד אחד ויסתלקו הקטטות, כמו שבארנו בספר שופטים". אבל אין מינוי המלך מעכב כיום את בנין המקדש, כיון שכבר בעבר נתמנה מלך שקידש את המקום קדושת עולם בהחלטתו הבלעדית וסילק כבר את הקטטות והמריבות.

ולכן לא הזכיר הרמב"ם בהלכות בית הבחירה שיש צורך במלך, פרט לדבריו בפ"ו הל' יא שאין מוסיפין על העיר והעזרות אלא במלך נביא אורים ותומים סנהדרין ושתי תודות. מאותו הטעם, כנראה, הקפיד הרמב"ם בכל מקום שהוא מביא ברייתא זו

לכתוב את המצוות דוקא שלא כסדרן. למשל: בספר המצוות בסוף העשין הסדר הוא - בית הבחירה, מלך, עמלק. במצוה קפח (מחייט עמלק) הסדר הוא - מלך, בית הבחירה עמלק. במצוה קעג (מנוי מלך) ובמצוה כ (בית הבחירה) הסדר הוא - מלך, בית הבחירה, עמלק. נראה שבא ללמדנו, שלאחר שנתקיימו המצוות פעם אחת על הסדר, שוב אין חייבים להקפיד עליו.

כך גם במצות מחייט עמלק אין עוד מינויו של מלך מעכב, שהרי כתב הרמב"ם במצות עשה קפז, שמצוה זו נוהגת בכל דור, כל זמן שימצא מזרע עמלק. וכן כתב בהל' מלכים ה,ה. אין זאת אלא משום שכיון שמונה מלך בעבר, שוב אין בו צורך לקיום המצוה. וכן מפורש ברש"י בשבועות טז,א ד"ה רב הונא, שקדושת עזרא בבית שני הועילה אף בלא מלך, משום שקדושת דוד ושלמה לא בטלה.

אם אין הסדר מעכב עוד, מדוע הזכירו הרמב"ם בתחילת הלכות מלכים? נראה שהרמב"ם הביא את דברי ר' יהודה כדי להוכיח שמנוי מלך אינו רק מצוה של היתר ורשות (כשחיטה או כאשת יפת תואר) אלא זוהי מצוה של חובה, כמו בנין ביהמ"ק ומחייט עמלק.<sup>5\*</sup>

2. רמב"ן: יש צורך בשלטון, לאו דוקא מלך

בעוד שלפי רש"י והרמב"ם באופן עקרוני מינוי המלך מעכב, אלא שכיון שכבר נתמנה בעבר (בימי דוד ושלמה) שוב אין זה מעכב, הרי מדברי הרמב"ן עולה שגם כשעדיין לא נתמנה מלך כלל, כבר נתחייבו ישראל בשאר המצוות. שהרי בפירושו לבמדבר טז, כא פירש שחרון אף ה' בישראל המתואר בפסוק בשמואל ב כד, א "היה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה ... ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה, היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד. כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר, לא היה הוא הבונה, אבל ישראל הם היו הבונים."

והלא בימי השופטים טרם נתמנה מלך בישראל, והרמב"ן (במדבר יח, יד) סובר כדעת ר' יהודה שיש חובה למנות מלך, ודלא כראשונים שיובאו להלן, הסוברים שאין מצוה בכך? כנראה שהרמב"ן סובר, שהמלך הדרוש לקדושה ולבנין בית הבחירה הוא לאו דוקא מלך ממש, אלא שלטון. זה תואם לדבריו בסוף ספר המצוות - "יראה לי שמצוה על המלך, או על השופט, שמי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים, ועל פיהם יתנהג בענינם." הרי שהשוה הרמב"ן מלך לכל מי שהעם ברשותו, ויתכן שהוא הדין לנידון דיין.

עוד יותר מסתבר לומר, שלדעת הרמב"ן הסדר הוא רק לכתחילה, אבל אם מסיבות שונות אי אפשר למנות מלך, לא נסתלקה חובת בנין ביהמ"ק מעלינו. וזה דלא כרש"י בסנהדרין, שכתב שהמצוות מעכבות זו את זו.

3. שיטת מוני המצוות

גם החינוך (מצוה צה במהדו' שעוועל) כתב שנצטוינו לבנות בית לה', ולא הזכיר את תלותה של המצוה במצוות האחרות. אמנם במצוה תצג (מנוי מלך) כתב "וכמו שאמרו זכרונם לברכה שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהם מלך ולבנות בית הבחירה", וכן גם במצות מחייט עמלק, אולם שם כתב שהחיוב מוטל על כל יחיד

<sup>5\*</sup> ועי' עוד מאמרו של הרב י' שביב "מצות מקדש בהלכות הרמב"ם" (תחומין ח עמ' 488 ואילך), ששני חיובים הם: חיוב המלך וחיוב הציבור. - הערת מערכת.



מישראל הזכרים "להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום **ובכל זמן**". מפורש שהחיוב למחות את עמלק הוא גם ללא מלך. והוא הדין בבנין בית הבחירה.

גם רבי דוד הכוכבי הלך באותה דרך, וכתב בתחילת בית תפילה ה"א: "מצות עשה לעשות מקדש", ובה"ב כתב: "כשנכנסו ישראל לארץ נצטוו לבנות להם בית הבחירה", ולא הזכיר כלל מלך. למרות זאת במקומות אחרים (מ"ע יט - בנין בית הבחירה; מצוה קסה - מנוי מלך) הזכיר את הסדר הנצרך - מלך, בית הבחירה, עמלק. ובמצוה קפט מנה את הסדר כמסקנת הסוגיא - מלך, עמלק, בית הבחירה. אבל כיון שבמצוה קפח כתב שמחיית עמלק נוהגת בכל דור, נמצא שגם לדעתו הסדר אינו מעכב כיום.

4. הצורך בסדר בקיום המצוות אינו מוסכם על הכל

נוסף לכך: דברי ר' יהודה, שמנוי מלך הוא מצוה חיובית (דוגמת קידושין, ולא מצוה שלילית דוגמת גרושין, או נייטרלית דוגמת שחיטה), ועל כן יש סדר לקיום שלוש המצוות, אינם מוסכמים על הכל. בסוגיא בסנהדרין חולקים עליו רבי נחמיה, האומר שלא נאמרה פרשת המלך אלא כדי לאיים עליהם, ור' נהוראי (ובגליון כ"י"מ: ר' עקיבא), האומר שלא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן שנאמר אשימה עלי מלך ככל הגויים.

רס"ג בפרוש התורה (דברים יז) ובספר המצוות (פרשה ז, כרך ג עמ' 229 במהדורת הר"י פרלא), ראב"ע, ספורנו ורבנו מיוחס פשוט את הפסוקים כתנאים האחרים, ולא כרבי יהודה. ואם כך, ניתק הקשר בין מינוי מלך לבין בנין בית הבחירה. ובאשר לשאלה כיצד יתקדש המקום, נראה שהם סוברים שמלך שנזכר לענין קידוש לאו דוקא, אלא הוא הדין כל שלטון.

#### ד. הצורך ברוב ישראל

החינוך כתב במצות בנין בית הבחירה (מצוה צה במהדו' שעוועל): "ונוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתן". אך תנאי זה קשה להולמו, משום שאין לו כל רמז בדברי חז"ל, אלא לגבי שביעית, יובל וחלה. ואכן תנאי זה לא הוזכר ע"י אף אחד משאר הראשונים.

גם בחינוך יש הבדלי סגנון בין לשונו כאן ללשונו במצוות האחרות. במצות יובל (שכ"ח): "ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל, ובזמן שכל יושביה עליה." ובמצות ספירת שבתות שנים (שנ"ו): "שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה - בזמן שכל יושביה עליה." ובמצות חלה (שפ"ה): "ודוקא בזמן שכל ישראל שם כלומר **רובם**, שנאמר בבואכם, ובא הפירוש על זה: בביאת כולכם ולא בביאת מקצתכם."

לאור הבדל זה בסגנון נראה שכוונת החינוך במצות בנין בית הבחירה שהתנאי הוא שרוב היושבים בארץ ישראל יהיו יהודים, ולא שרוב עם ישראל ישב בא"י. בכך נמשך בעל החינוך אחר לשון חז"ל שבכל מקום שבו מוזכר רוב ישראל כוונתם לרוב יהודי באותו מקום. לדוגמא במכשירין פ"ה מ"ה - "עיר שישראל וגויים דרים בתוכה, והיה בה מרחץ מרחצת בשבת - אם **רוב** גויים, רוחץ בה מיד; ואם **רוב** ישראל, ימתין כדי שיחמו חמין" (וראה עוד משניות ו-ח שם; בבלי ברכות נג, ב, שבת קכא, א, יומא פד, א ובבא-מציעא כד, א). והרי זו סברה פשוטה, שכאשר היהודים הם מיעוט בארץ, אי אפשר להטיל עליהם את בנין בית הבחירה, והרי הם פטורים מחמת אונס.

עוד יתכן לפרש, שהרוב הנדרש לקיום מצות בנין ביהמ"ק אינו כרוב הנדרש למצוות יובל, שמיטה וחלה. במהדו' שעוועל עמ' תתיא הביא שאלת ישועות-מלכו (לקוטי תורה, פרשת תרומה) היאך בנו בימי עזרא את ביהמ"ק, והרי שבי הגולה היו רק ארבעה רבוא. ותירץ, שבנידון זה כיון שהיה בידי כולם לעלות ולא רצו, נטלו העולים את כוחם וזכותם

של כל אלו שלא עלו. הוא מדמה את הדבר למה שאמרו חז"ל בחגיגה טו, א "זכה - נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן". כמו כן דומה הדבר למובא בתענית כד, א שמשמרות הכהונה שעלו זכו בחלקם של אלו שלא רצו לעלות. וכן למה שכתב הרמב"ם בהלי סנהדרין פ"ד, שהסכמת רוב חכמי ישראל בארץ ישראל מועלת לענין סמיכה ולא משגחינן בחכמי חוצה לארץ (ומה שהניח הרמב"ם הדבר בספק, שכתב "והדבר צריך הכרע", היינו מטעם דאולי בזמנו, שלא היה ביד חכמי חז"ל לעלות, אין כוחם עובר לידי חכמי ארץ ישראל). לפי זה, בימינו, שכל הרוצה יכול לעלות ארצה, הרי מי שאינו עולה איבד זכותו, וזכה חברו הדר בא"י בחלקו במצות בנין בית הבחירה.

ולמתקשים לפרש "רוב ישראל" - רוב עם ישראל, ייאמר עוד, שהיום ברור שתוך זמן לא רב יהיה רוב עם ישראל בארץ ישראל (רמז לדבר מהירושלמי שהבאנו לעיל: "לכשיתעוררו הגלויות, שהן נתונות בצפון, ויבואו ויבנו ביהמ"ק שהוא נתון בדרום"). האם באמת ובתמים אנו מתכוונים לרגע זה? הלא בזאת נבחן, האם ישיבתנו בחוסר מעש היא באמת מטעם העדר רוב ישראל, או שמא תירוף לבטלנות.

### ה. הצורך בנבואה וברוח הקודש

1. ספרי: תפקיד הנביא לאתר את המקום

שינינו בספרי (פ' ראה פסקה י, ע"פ גירסת הגר"א והנצי"ב):

"כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם" - דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? ת"ל "לשכנו תדרשו ובאת שמה" - דרוש ומצא, ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד - "זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבוא באהל ביתי... אם אתן שנת לעיני... עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב". מנין שלא עשה אלא על פי נביא? שנאמר "ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו, עלה הקם לה' מזבח בגרן ארניה [ארונה] היבסי". ואומר "ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו".

על פי מדרש זה טוענים רבים וטובים, שיש צורך בנביא לבנין ביהמ"ק.

אולם לא לכך נתכוון המדרש. תפקיד הנביא הוא רק לאתר את מקום המקדש, שהרי המקום לא נתפרש בתורה, אלא בכנוי "המקום אשר יבחר ה'" (דברים יב, יא). איך אם כן נדע מהו המקום אשר בחר ה'? על כך השיב הספרי "דרוש על פי נביא!" על השאלה וכי עד אז נשב בחיבוק ידים, עונה הספרי "לשכנו תדרשו ובאת שמה" - קודם דרוש ומצא בעצמך, ואח"כ יאמר נביא האם המקום הוא באמת המקום שצויה ה'. וכן היה כאשר דרש דוד וחיפש עם שמואל הנביא, כמבואר בזבחים נד, א, ואח"כ בא אישור אלהי למקום ע"י גד החוזה.

כל זאת כל עוד היה צורך בחיפוש המקום. אולם כיום, כיון שלרוב הראשונים קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, שוב אין צורך בנביא, אלא אם כן נרצה להוסיף על העיר והעזרות, שאז נצטרך נביא שיודיע לנו האם מעשינו רצויים לפני ה', כמבואר בשבועות טז, א.

נמצאנו למדים שהוראת נביא אינה תנאי בל יעבור לקיום מצות בנין ביהמ"ק. כך גם לגבי מינוי מלך. אמנם דרשו בספרי (על הפסוק בדברים יז, טו) "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו - על פי נביא", אבל פשוט שאין הכוונה שכל עניני המלוכה נמסרו לנביא, ושיהיה אסור להקים מדינה ולמנות ממשלה בלעדיו - אלא שהנביא יגיד

לנו מי האיש שבחר ה' להיות מלך, ובוזה מסתיים תפקידו. אמנם ודאי הוא שהעדר נבואה, מום הוא בישראל.

והערת אגב למתעקשים: האם לפחות מקיימים הם את דברי הספרי כלשונם - "דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא" - או שהם יושבים בטלים ומצפים לנביא? הלא זהו מבחנם, האם באמת העדר הנביא הוא העיכוב האמיתי.

2. גמ' זבחים: הנביא משמש רק כעד

עוד שנינו בזבחים סב,א לגבי השאלה כיצד ידעו עולי בבל את מקום המזבח:

בשלמא בית מנכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי? אמר ר' אלעזר: ראו מזבח בנוי, ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו. ור' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו, שמונח באותו מקום. ור' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת, משם הריחו ריח אברים. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית.

גמרא זו שימשה מקור לומר שיש צורך בנבואה כדי למצוא היום את מקום המזבח, כדרך שמצאו עולי בבל, ובאין נביא או לכל הפחות גלוי שמימי אחר (כגון ראית אפרו של יצחק או מלאך העומד ומקריב) אין לנו אפשרות להקריב. אבל הרמב"ם בפרוש המשנה מידות פ"ג מ"א (מהדו' קאפח) כתב:

הדיוק במידות המזבח בתורה הוא חמור מאוד, וכך מקומו. אמר בדברי הימים כאשר נתיחד להם מקום המזבח "ויאמר דוד, זהו בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל." ואמרו: אמר ר' אלעזר, ראה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ואמרו: שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית.

לפי הרמב"ם איפוא החזיונות האלהיים המוזכרים לגבי המזבח היו בימי דוד, ולא בימי שבי גולה.<sup>6</sup> בימי דוד היה צורך לקדש את המקום לכתחילה בנבואה כמוסבר לעיל, אבל בימי שבי גולה לא היתה נבואה אלא עדות רגילה. מטעם זה פסק הרמב"ם את סוגי עדות שלושת הנביאים בהלכות בית הבחירה ב,ד ולא הזכיר כלל את הרישא של הסוגיא, כיון שהיתה בימי דוד ואינה רלוונטית עוד.

ראיה לדבר שמדובר בעדות ולא בנבואה, שהרי העדויות הנזכרות בסוגיא כללו עדות שמקריבין אע"פ שאין בית ושהתורה תכתב אשורית, והלא ענינים אלו הם הלכתיים מובהקים, ונביא שיעיד עדות נבואית בנושא אשר כזה חייב חנק כפסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ט, מכיון שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך, כמו שעדויות אלו הן בהכרח עדויות ולא נבואות, אלא שהמעידים היו נביאים, כך לגבי מקום המזבח - מדובר בעדות ולא בנבואה.

במקומות רבים בדברי חז"ל מצאנו שזוכרים נביאים בקשר למעשים שאינם בדווקא נבואה. כך במשנה ידיים ד,ג - "בבל מעשה נביאים" (לגבי תקנת הפרשת תרומות ומעשרות); ובמכילתא בשלח (ריש פרשת ויסע) - "ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהו קורין בתורה"; ובספרי וזאת הברכה (פיסקה שמג) - "שמונה עשרה ברכות שתקנו

6 מסתבר שגירסה אחרת היתה לו לרמב"ם, וכיון שלפירושו למשנה בקדשים יש לנו את עצם כתב ידו של הרמב"ם, הרי שנוסחתו עדיפה לאין שיעור על נוסח הגמ' שלפנינו, שלא מר בר רב אשי חתים עליה.

נביאים הראשונים"; ובירושלמי ערובין פ"ג ה"ט - "מודין חכמים לר' יודן בשני ימים טובים של ר"ה שהן מתקנת נביאים הראשונים". וראה עוד בבלי סוכה מד, א; יבמות טז, א; פסחים קיז, ב; ערכין יג, א ועוד מקומות כיוצא בזה.

המורם מכל האמור שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ואין צורך היום בנביא לשם בנין המזבח (על שיטת הראי"ה קוק זצ"ל בענין, ראה מה שכתבתי בתחומין יא).

### ו. פיקוח נפש

לא נסתרו מעינינו הבעיות ביחסים שבין ישראל לגויים הכרוכות בבנין ביהמ"ק, ויש לחשב את דרכנו בתבונה ובהירות. אולם לא מכל סכנה יש להתע.

כבר היה לנו כיוצא בזה בימי עזרא ונחמיה, כמבואר בספריהם, ובמיוחד בנחמיה פרקים ב-ד. נחמיה נאלץ לומר לעמו "את ה' הגדול והנורא זכרו, והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם" (נחמיה ד, ח) וכל זה בגלל הסרוב לשתף את עמי הארצות בבנין המקדש כמבואר בעזרא ד. גם מאוחר יותר, בימי יהודה המכבי, נערכו פרעות דמים ביהודים כתוצאה מבנין המקדש, כמסופר במקבים ה - "ויהי כשמוע הגויים מסביב כי נבנה המזבח וחודש המקדש כבראשונה, ויקצפו מאוד ויועצו להכחיד זרע יעקב אשר בקרבם, ויחלו להמית בעם ולהשמיד.<sup>7</sup>" הרי שיש לנו תקדימים מבתי דינים של עזרא הסופר ושל יהודה המכבי, שאין להתע מבנין ביהמ"ק מטעמי פיקוח נפש. מה ההסבר לדבר?

מובא בספרי (עקב פרשה נא) "מפני מה כבש דוד ארם נהריים וארם צובה, ואין מצוות נוהגות שם? אמרת, דוד עשה שלא כתורה - התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבוש חוצה לארץ, והוא לא עשה כן וכו'. אמר לו המקום: את היבוסים סמוך לפלטורין שלך לא הורשת, היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהריים וארם צובה." מכאן אחת מראיותיו של הרמב"ן בהוספותיו לספהמ"צ (עשה ד) שיש מצוה לכבוש את הארץ. והרי במלחמה בדרך הטבע יש נפגעים, וכבר הבאנו לעיל את דברי הרמב"ן שהתורה לא תסמוך בדיניה על הנס. הרי שאנו מצווים להילחם מבלי לחשוש לפיקוח נפש, וכך נהגו עזרא ויהודה המכבי.<sup>8</sup>

מסתבר שהוא הדין בימינו, אמנם אין לחפש התנגשויות, ודבר שניתן לעשותו בדרכי נועם בתקופה ארוכה עדיף על פעולות אלימות, גם אם התוצאות עשויות להידחות. אבל כמו כן ברור שאין לדחות בלי סוף פעולות שונות מחמת חוסר הסכמה וסכנה.

### ז. מצות הציבור

בנין ביהמ"ק אינה מצוה המוטלת על היחידים, אלא על הצבור, כדברי הרמב"ם בספר המצוות סוף העשין: "וכשתסתכל כל אלו המצוות שקדם זכרם עתה, תמצא מהם מצוות שהם חובה על הציבור, לא כל איש ואיש, כמו בנין בית הבחירה והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק." וכן כתב החינוך בסוף מצות בנין בית הבחירה (צה, שעוועל): "וזה מן המצוות שאינן מוטלות על היחיד כי אם על הציבור כולן."

7 א' אבישר, בספרו "מלחמות יהודה המכבי" (עמ' 178) מביא ששיקוליו של יהודה לחדש את ביהמ"ק אז ולא קודם היו משום שהוא צפה את תגובת העמים, והמתין עד שיעמוד לרשותו הכח שדי יהיה בו כדי להציל את היהודים בארצות הסמוכות.

8\* ראה הערתנו על מאמרו של המחבר בתחומין יא, עמ' 543 הערה 4 - הערת עורך (א.ו.).

אבל מצות הציבור אין פרושה שאם הציבור אינו עושה, אין היחידים רשאים לבוא במקומו. אלא רק שלכתחילה המצוה מוטלת על הציבור; ואם באי כוחו מתרשלים, חייב כל איש ישראל לקיים את המצוה כפי כוחו. וכמה הוכחות לדבר:

שנינו בשוחר-טוב מזמור יז:

"ויבא גד אל דוד ביום ההוא, ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח." תני ר' שמעון בר יוחאי: משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה. לאחר שהכהו אמר לו: לך עשה דבר פלוני שצויתך היום זה כמה ימים ולא השגחת בי. כך כל אותן אלפים שנפלו במגפה בימי דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש.

מדרש זה מובא גם במדרש שמואל סוף פרשה לא ועיי' הרד"ק בשמו"ב כד, כה. מה היתה יכולה להועיל כאן תביעה, הלא נאמר לדוד על ידי נתן הנביא שלא הוא יבנה את הבית אלא שלמה בנו (שמו"ב ז, דבה"א יז), ובודאי שדוד לא היה עובר על צווי ה'?

אלא ברור הדבר, כמו שכתב הרמב"ן (במדבר טז, כא):

כי היה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה. שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לאמור נדרוש את ה' ונבנה בית לשמו ... ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד. כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר, לא היה הוא הבונה, אבל ישראל היו הבונים.

אם בימי דוד נענשו אזרחי ישראל על שלא נטלו לעצמם את החובה הציבורית שהיתה מוטלת על דוד, כל שכן כאשר קיים שלטון פחות אידיאלי, שמניעו פחות טהורים, שחייבים היחידים לפעול אם השלטון מתרשל.

וכן כתב החינוך במצות הקרבת תמידין בכל יום (תא במהדו' שעוועל):

והיא מן המצוות שהן מוטלות על הציבור, ויותר על הכהנים. ואם שמא חס ושלוש יתרשלו בה שלא להקריבם בכל יום, בטלו עשה זה. והשגגה נתלית על כל עדת בני ישראל היודעים בדבר, אם יש כח בידם לתקן בשום צד.

והלא הדברים קל וחומר - אם בקרבנות ציבור, שאין היחיד יכול להתנדב להביאם (עיי' מנחות סה, א וההסברים הרעיוניים במשפט-כהן סי' קפד), בכל זאת חייבים כל עדת ישראל לתקן במקום שיש התרשלות, קל וחומר במצוות שאין בהם סייג זה.

וכן מלחמה, שאין לך מצות ציבור מובהקת ממנה. אעפ"כ נלחם דוד בפלשתים על מנת להציל את קעילה (שמו"א כג), והרי באותה שעה לא היה לו עדיין דין של מלך (כדברי אביגיל המובאים בבבלי מגילה יד, ב "עדיין שאול קיים ולא יצא טבעד בעולם"); ועוד, ששאול עצמו, שהיה מלך באותה שעה, התנגד למלחמה. למרות זאת מלחמת דוד בקעילה בנתה אב להלכה, כמבואר בערובין מה, א לגבי עיר הסמוכה לספר, שיוצאין בשבת בכלי זיין ומחללין את השבת. ואילו היתה מלחמה זו אסורה על דוד, אי אפשר היה ללמוד ממנה הלכה. וכן כתב הנצי"ב בחדושיו לעירובין שם: "אבל כאן שלא

9 אף לאחר שמלך, כשברח מפני אבשלום שוב לא נחשב למלך, ולכן היה מתכפר בשעירה כהדיוט ולא בשעיר כנשיא, כמבואר בירושלמי ר"ה פ"א ה"א. הרי שרק השלטון הפעיל נחשב למלך, ואין המשחה בלבד מועילה כלום.

היה דוד עדיין מלך ודאי היה אסור לסכן אנשים אם לא במלחמת חובה.<sup>10</sup> הרי שבמלחמת חובה, בנסיבות מתאימות, רשאי כל מי שיש בידו כח צבאי, להפעילו.<sup>10</sup>

גם במלחמת עמלק, שכאמור לעיל היא מצות הציבור (על פי הרמב"ם), וכן כתב החינוך (במצוה תקנח שבמהדו' שעוועל, וברגיל שובש) "וזה מן המצוות המוטלות על הציבור כולן". ואעפ"כ הוא מוסיף: "ובאמת כי גם על כל יחיד מישאל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם, אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן".

ומלבד זאת, אם מצות הציבור היה בה פטור או אפילו איסור ליחידים, כיצד לא הזכיר הרמב"ם בשום מקום במשנה-תורה שזו מצות הציבור שאין היחידים רשאים בה. ולא עוד אלא שכתב בהל' בית הבחירה א, יב "והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם, אנשים ונשים." אלא ברור הדבר שמצות הציבור משמעותה רק לגבי מי ראוי לכתילה שיעסוק בדבר; אך אין כאן פטור, וכל שכן שאין כאן איסור ליחידים.

למתקש שיאמר שדברי הרמב"ם בשהמ"צ הם בדווקא - מצות הציבור ולא מצות היחידים - הרי במשנה-תורה כתב במפורש שהמצוה מוטלת על כל יחיד לבנות ולסעד בעצמו. ואם כן, הרמב"ם חזר בו במשנה-תורה ממש"כ בשהמ"צ. ולהלכה חייבים היחידים להשתדל בבנין עד מקום שידם מגעת, במקום שהציבור מתרשל.<sup>11</sup>

### ח. חתימה: מעשה אבות סימן לבנים

העולה מדברינו כי פשוט הוא שמעת שסולק האונס חייבים לקום ולבנות את ביהמ"ק.

שנינו בתוספתא פסחים פ"ח ה"ד:

גר שנתגייר בין שני פסחים, צריך לעשות פסח שני - דברי רבי. רבי נתן אומר: אין צריך לעשות פסח שני, שכן לא נתחייב הראשון. וכך<sup>12</sup> ניתן להם לישראל לבנות בית הבחירה.<sup>13</sup> היחיד עושה פסח שני, ואין הציבור עושה פסח שני.

תוספתא זו הובאה בירושלמי פסחים פ"ט ה"א. וכתב מרכבת-המשנה (הל' קרבן פסח פ"ז סוף ה"א): "הכי קאמר: אם ניתן רשות לישראל מהמלכות לבנות בית הבחירה בין זמן פסח ראשון לזמן פסח שני, קאמר ת"ק דאין עושין פסח שני." הרי שאם יש אפשרות, ניגשים לבנות.

וכן עשו בימי בית שני, ככתוב בעזרא ג, ב: "ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עולות, ככתוב בתורת משה איש האלהים." ולהלן (ו, יח): "והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבדת אלהא די בירושלים ככתב ספר משה." ולאחר שחולל המקדש בידי המתיונים מצאנו במקבים א ד, לו: "ויהודה אמר לאחיו: הנה נגפו אויבנו, נעלה לטהר את המקדש ולחנכהו." שוב חזרו ישראל ונתעוררו לבנין המקדש, בימי רבי יהושע בן חנניה, כשגזרה

<sup>10</sup>\* כמה מסוכן משפט זה! ראה על כך בחילופי הדברים שבין מיכאל בן-חורין ואורי דסברג, "תקדים קעילה לנטילת החוק לידיים" בכרך זה. עמ' 244. הערת מערכת.

<sup>11</sup>\* לענין חובת הציבור ראה עוד מה שכתב המחבר ומה שהערתי בתחומין י עמ' 450 הערה 8. - הערת עורך (א.ו.).

<sup>12</sup> תוספת המלה "וכן" היא לפי הגר"א.

<sup>13</sup> כך בדפוס ירושלמי, אבל בכת"י וינה וכת"י ערפורט: בית הבירה.

<sup>14</sup> מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש, והושיבו פפוס ולולינוס שבפוזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכים. אלא שהקיסר חזר בו מחשש מרידה (בראשית רבה סוף פרשה סד).

כנראה שגם בתקופה הקצרה שהר הבית היה בשלטון בר כוכבא (כשנה או שנתיים) כבר הספיקו לבנות שם בית. לכן במדרשים מופיע אדרינוס קיסר, מדכא מרד בר כוכבא, כמחריב ביהמ"ק. כגון, דברים רבה ג, יג - "אמר רבי תנחומא: מהו עת להשליך אבנים? עת הוא שיעלה אדרינוס שחיק עצמות וינפץ אבני ביהמ"ק." ובשמו"ר נא, ה - "אמר רבי שמעון בן יוחאי: בשעה שנכנס אנדריינוס לבית קדשי הקדשים היה מתגאה שם ומחרף לאלהים." ובתנחומא בראשית ז - "אדרינוס מלך אדום כיון שכבש את העולם כולו הלך לו לרומי ... אמרו לו: עדיין לא שלטת בעירו ובביתו. הלך, והספיקו בידו, והחריב בית המקדש, והגלה את ישראל וחזר לרומי."

ההסטוריה מספרת (ראה סיכום תמציתי בספר "ירושלים אתגר" מאת ישראל ואריה אלדד, עמ' 101-105) שהקיסר הרומאי ולינוס, שהנוצרים כינוהו הכופר, איפשר לבנות. היהודים החלו מיד בבנין, אלא שהקיסר נרצח בידי הנוצרים. מאוחר יותר בתקופת הראשונים ניסה הר"ח מפריס לעלות ולהקריב קרבנות, כמבואר בכפתור ופרח פ"י.

אם בימיהם כך - כשעמי הארצות הטילו את אימתם על הבונים (ימי עזרא), כשמלכות יון עדיין שלטה בארץ (ימי יהודה המקביל), כשמלכות רומי מלכה בכיפה (ימי אדרינוס וולינוס) וכאשר שררו בארץ תהו ובהו שלטוניים (ימי הראשונים) - בימינו, כשהמצב טוב יותר בהרבה בחינות, בודאי שמצוה עלינו לקום ולעשות, ככתוב בתורת משה איש האלהים.

<sup>14</sup> גזירה אינה בהכרח רעה ושלא ברצון חכמים, שהרי גם הצהרת כורש נקראת במדרש אסתר רבה תחילת פרשה ב "יום שעמד כורש וגזר שיבנה בית המקדש."

## בניית בית כנסת בהר הבית בימינו\*

ראשי פרקים

### פתיחה

- א. קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא
  1. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האחרונים
  2. עדויות ראשונים על כניסה למקום המקדש ומשמעותן
  3. איסור כניסה בטומאה מצד מורא מקדש
- ב. איסורי שילוח מחנות
  1. שילוח טמא מת, זב נידה ויולדת
  2. דינו של בעל קרי ובעית כניסת נשים
- ג. מעמדה של תוספת הר הבית
  1. האם ניתן להוסיף על הר הבית?
  2. דין ספק קדושת הר הבית
- ד. קביעת מקומו של השטח המותר בכניסה לטמאי מתים
- ה. תשובת הרדב"ז ונסיונות זיהוי מקום העזרה
  1. זיהוי הציכרה עם אבן השתיה
  2. תמיהות בדברי הרדב"ז
- ו. בניית בית כנסת בהר הבית בזמן הזה
  1. בית תפילה בהר הבית
  2. העקרונות לבניית בית הכנסת



### פתיחה

שאלת כניסת יהודים להר הבית לתפילה בזמן הזה, שעלתה מחדש עם שחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים, אינה יורדת מסדר יומנו. מטרת מאמר זה לסקור את הצדדים ההלכתיים של הבעיה, ולהציע פתרון מעשי.

שורשה של השאלה ההלכתית הוא בהגבלות שהתורה מטילה על הכניסה להר הבית. שתים הנה ההגבלות:

\* המאמר נכתב לאור קריאת הרבנות הראשית לישראל מיום י' בשבט תשמ"ו, אל הרבנים בישראל, לברר סוגיה זו ולהעלות הצעותיהם (ר' דברי הגר"מ אליהו שליט"א ב'תחומין', ג, עמ' 423). המאמר הוגש לעיון הרבנים הראשיים לישראל שליט"א.

מאמרו של הרב זלמן קורן, מגדולי המומחים בתחום זה, ב'תחומין' שם, עמ' 413 - מבוסס גם על הנחות טופוגרפיות, שנתבררו בהרחבה בספרו 'חצרות בית ה'". אנו נמנענו במאמר זה מלהניח הנחות כאלה כבסיס בדיון ההלכתי, כפי שיראה המעיין. עוד הבדל חשוב יש ביחס ההלכתי לתוספת הר הבית. משני גורמים אלו נובע השוני בחלק ממשקנות שני המאמרים.



א. **שילוח טמאים** - שהתורה מצווה במצוות עשה ולא תעשה להרחיק טמאים ממחנה שכינה וממחנה לוייה, דהיינו מן העזרה ומהר הבית. לגבי מחנה שכינה זהו איסור כרת.<sup>1</sup>

ב. **מורא מקדש** - התורה מצווה לירא מן המקדש, ופירשו חז"ל שהכוונה, בין השאר, להגבלות באופן הכניסה להר הבית.<sup>2</sup>

שאלת הכניסה להר הבית בזמן הזה, כשכולנו טמאי מתים, דורשת, איפוא, בירור יסודי של ההגבלות הנזכרות.

### א. קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא

1. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האחרונים

השאלה הראשונה היא, כמובן, האם ההגבלות שהתורה מטילה על הכניסה להר הבית חלות גם בזמן שאין בית המקדש קיים.

כתב הרמב"ם לענין קדושת בית המקדש (הל' בית הבחירה ו, יד):

"ובמה נתקדש - בקדושה ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשו לעתיד לבוא וכו'. ולמה אני אומר שבמקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכו' לא קידשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר: 'והשימותי את מקדשיכם', ואמרו חכמים: 'אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדין'".

והראב"ד השיג שם על הרמב"ם, וכתב שלמ"ד לענין קדושת הארץ קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא - גם לענין קדושת המקדש וירושלים לא קידשה, ועוד, שאף למ"ד קדושה שניה, של עזרא, קידשה לענין קדושת הארץ לע"ל - לקדושת המקדש לא קידשה לע"ל, ו"לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת".

ה'מגן אברהם' (תקס"א ס"ק ב) פסק כדעת הרמב"ם, שהנכנס לעזרה בטומאה בזמן הזה חייב כרת, וכתב שכן דעת עוד ראשונים. וכן פסקו ה'חיי אדם' (בספרו 'שערי צדק', שער משפטי הארץ יא, ח), 'פאת השולחן' (ג, ח) וה'משנה ברורה' (תקס"א ס"ק ה'), ובספרו 'ליקוטי הלכות' לזבחים קז: הרחיב בזה בעל ה'משנה ברורה', וכתב שעוד ראשונים רבים סוברים כרמב"ם, ושכך מורות סתמי הסוגיות בש"ס ורוב דעות התנאים והאמוראים. וכתבו עוד 'פאת השולחן' וה'משנה ברורה' שגם הגר"א בביאורו לש"ע יו"ד שלא ס"ק ו הכריע כרמב"ם. ויש להוסיף שגם הרדב"ז בתשובתו המובאת להלן (פרק ה) פסק כרמב"ם, אף כי צירף את שיטת הראב"ד כסניף למקרה שיש בו ספקות אחרים (עי' להלן שם).

ובשו"ת 'בנין ציון' (לבעל 'ערוך לנר'), סי' ב, כתב שאין כוונת הראב"ד להתיר הכניסה, אלא כוונתו שספק הוא, ולכן לא נדוננו כחייב כרת<sup>1</sup>, ע"ש. ובשו"ת 'משפט כהן' (למרן הראי"ה), סי' צו, האריך לבסס את שיטת הרמב"ם מסוגיות הש"ס, וכתב שאין לתלות כלל בדעת הראב"ד היתר כניסה למקום המקדש בזמן הזה, וזאת משתי סיבות:

1 עי' ספר המצוות לרמב"ם, עש לא, לח עז-עח.

2 עי' שם עשה כא.

1 הוה משי' ביכורים ב, ג.

א. הראב"ד אמר רק ש"אין בו כרת", ויש לדייק מלשונו: הא איסורא איכא, יתכן שיש איסור מן התורה (וקדושת המקום ירדה בדרגה אך לא בטלה<sup>2</sup>) ולפחות יש איסור דרבנן משום זכר למקדש, וכמו לענין תרומות ומעשרות, שלמ"ד קדושה שניה לא קידשה לע"ל חיובא דרבנן מיהא איכא.

ב. הראב"ד לא הכריע להלכה שקדושה ראשונה לא קידשה לע"ל, אלא רק אמר שלמ"ד לא קידשה - אף לגבי המקדש כן, והנכנס עתה שם אין בו כרת. אך יתכן שהלכה כמ"ד קדושה ראשונה קידשה לע"ל, וממילא הנכנס עתה שם יש בו כרת.

2. עדויות ראשונים על כניסה למקום המקדש ומשמעותן

אמנם, רבנו המאירי ב'בית הבחירה' לשבועות טז, א אחר הביאו את דברי הראב"ד, הוסיף: "ומנהג פשוט ליכנס שם לפי מה ששמענו". ומשמע שהבין כי לדעת הראב"ד אין איסור להיכנס בטומאה בזה"ז, והוא סומך לה את המנהג ששמע עליו.

דברי המאירי לא היו לפני ה'ערוך לנר' והראי"ה ('בית הבחירה' לשבועות נדפס לראשונה בשנת תשכ"א), אך נראה שבכל זאת לא נעלו בכך שערי פירוש דברי הראב"ד, ומצינו בכמה מקומות ראשונים ואחרונים נחלקו בהבנת דברי קודמיהם (המאירי לא היה בן זמנו של הראב"ד שקיבל ממנו). ועוד, שהמאירי לא כתב בפירוש שלדעת הראב"ד מותר להיכנס, אדרבה, העתיק את לשונו "אין בו כרת"<sup>3</sup>, אלא שכיון ששמע שהמנהג להיכנס - הסמיכו אל שיטת הראב"ד, כלומר שהנכנסים הבינו שלשיטה זו מותר לכתחילה.

אמנם, כבר העירו העוסקים במקצוע זה<sup>4</sup>, שאין כל ביטחון שאכן היה "מנהג פשוט" להיכנס למקום המקדש ממש בתקופת המאירי, אדרבה, קרוב לוודאי שלא נהגו כך, ומקורה של השמועה ששמע המאירי הוא בכך, שהיהודים שביקרו בירושלים השתדלו להתקרב עד כמה שאפשר למקום המקדש לתפילה והיו שנכנסו גם לתוך הר הבית, אך ורק למקום המותר לטמאי מתים, כפי שיתברר בע"ה להלן, ולכניסה זו קראו כניסה למקדש, בהרחבת הלשון. וכך מתאר הרמב"ם בעצמו, שלדעתו הנכנס לעזרה בזה"ז חייב כרת, את ביקורו בירושלים בשנת דתתקכ"ו<sup>5</sup>:

"וביום שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשון שנת שש ועשרים ליצירה יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו".

ובתיאור מקביל במקום אחר<sup>6</sup> כתב הרמב"ם:

"שאתני והוא (ר' דוד אחיו) ואבא מארי זצ"ל ואתה, ארבעתנו הלכנו בבית ה' ברגש וכו', ולכתנו יחד במדברים וביערות אחרי ה' לא אנשה".

2 עי' מ"ש בזה ביהררי בשדה' לר"י כהן, על ספר 'מקדש מלך' לרצ"פ פרנק, עמ' לד, ובמאמרו של ר"ב זולטי בקובץ 'תורה שבעל פה', י, עמ' לט-מא.

3 כך גם ב'בית הבחירה' למגילה י, ב בלי התוספת אודות המנהג.

4 עי' 'חצרות בית ה' לר"ז קורן, עמ' 35.

5 התיאור מופיע ברשימה אוטוביוגרפית של הרמב"ם, המובאת בספר חרדים לר' אלעזר אזקרי, מצות התשובה, פ"ד. לענ"ד הרשימה אותנטית, אף שנפלו בה כמה ט"ס, כפי שיתברר במהדורת איגרות הרמב"ם האמורה לראות אור בקרוב בע"ה.

6 באיגרת לר' יפת דיין עכו, שעומו ביקר בירושלים, 'קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו', ליפסיה תר"ט, ח"ב, דף לז ע"ב (ותוקן עפ"י כ"י).

וצריך להבין שהביטוי "נכנסתי לבית הגדול והקדוש" מושפע מהביטוי "בבית אלקים נהלך ברגש", המוסב בגמ' (יומא כד): על העזרה כולה, ולא דוקא על בית המקדש, ובהרחבה השתמשו בו להר הבית כולו, שכולו נקרא על שם הבית. וע"ע להלן פרק ו.

ובתיאור אחר, בערך מאותה תקופה<sup>7</sup>, כותב ר' שמואל ברי' שמשון אשר ביקר בירושלים ביחד עם ר' יהונתן הכהן מלוניל "שהיה תלמיד-חבר של הראב"ד):

"באנו אל ירושלים ממערבה של עיר וראינוה וקרענו בגדינו כראוי לנו, ונתגוללו רחמינו עלינו ובכינו בכיה גדולה אני והכהן הגדול מלוניש, ונכנסנו בשער עד לפני מגדל דוד, ונבוא להשתטח עד לפני העזרה".<sup>8</sup> עד - ולא עד בכלל<sup>8</sup>.

ויתכן עוד שהמאירי שמע גם עדויות מסוג זה של הנוסע ר' בנימין מטודלה, הכותב בספר מסעיו<sup>9</sup> כך:

"ולפני אותו מקום (כיפת עומר) כותל מערבי, והוא אחד הכתלים שהיה בקודש הקדשים, וקוראים אותו שער הרחמים<sup>10</sup>, ולשם באים כל היהודים להתפלל לפני הכותל בעזרה".

כלומר: יהודים שאינם בקיאים סברו בעמדם לפני הכותל המערבי, שהם נמצאים לפני כותל בית המקדש עצמו, וממילא הם עומדים בעזרה, ומסרו שמנהג פשוט להיכנס לעזרה. אך הבקיאים ידעו שהכותל אינו אלא כותל הר הבית<sup>11</sup>, ואין שם מנהג להיכנס לעזרה.

וכך מעיד ה'כפתור ופרח' (פ"ו), שחי בתקופתו של המאירי, ושהה בירושלים:

"וכן עמא דבר, באים עד אותם הכתלים ומתפללים לא-ל ית' לפני אלו השערים שהזכרנו (שערי הר הבית)".

**יתר על כן, ועיקר:** גם אם נקבל שאכן היו שנהגו בתקופת המאירי להיכנס לעזרה, על פי דעת הראב"ד (שהבינוה כהיתר לכתחילה), מכל מקום בכל תקופת האחרונים - דהיינו במאות השנים האחרונות - המנהג הוא שלא להיכנס, כפסק כל האחרונים אשר בית ישראל נשען עליהם, שהכריעו כדעת הרמב"ם, ועוד, שלא יהא אלא ספיקא דאורייתא ולחומרא. וברור שההלכה המחייבת היא כפסק האחרונים וכמנהגם, וגם אם היה פעם מנהג אחר - הרי זה כעין מה שאמרו בגמ' בכמה מקומות (ומהם בחולין צג, ב): מעיקרא סבור כר' פלוני ולבסוף סבור כר' פלוני (ועי' רש"י שם: "ובזמן הזה דאנשיה (=שכחה) לדרי' יהודה והוחזק המנהג כר' מאיר" וכו').

3. איסור כניסה בטומאה מצד מורא מקדש

עוד יש לדון באיסור הכניסה להר הבית בזמן הזה, מצד מצוה מורא מקדש. שכן הרמב"ם כתב בענין מצות מורא (הל' בית הבחירה ז, ז):

"אף על פי שהמקדש היום חרב בעוונותינו חייב אדם במורא כמו שהיה נוהג בו בבנינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להיכנס לשם, ולא ישב בעזרה<sup>12</sup>, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח".

7 באיגרת משנת דתתק"ע שפורסמה מכ"י פרמא ב'הצופה לחכמת ישראל', י"ד, עמ' 71.

8 וקיימת גם אפשרות שלכל הר הבית קורא כאן בשם 'עזרה', עי' 'חצרות בית ה'', שם, הערה 39.

9 מהד' ר' נתן אדלר, לונדון, תרס"ז, עמ' כד.

10 עי' 'חצרות בית ה'', עמ' 54.

11 עי' להלן פרק ה, והערה 10 שם.

12 היינו אפילו הוא טהור ומותר לו להיכנס לעזרה, כגון בזמן שהיה עדיין אפר פרה אחרי החורבן.

הרי שאיסור הכניסה למקום שאסור להיכנס בו - הוא בכלל מצות מורא מקדש, ועל מצוה זו אומרת הברייתא ביבמות ו, ב: " ואין לי אלא בזמן שבת המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, תלמוד לומר 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו', מה שמירה האמורה בשבת לעולם אף מורא האמורה במקדש לעולם". ולכאורה זהו היקש גמור, שאינו תלוי בשאלת קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. ויש לומר, איפוא, שגם אם לאו וכתת של שילוח מחנות אין בזמן הזה - מכל מקום מצד מצות עשה של מורא מקדש אסור להיכנס להר הבית בטומאה, כי כניסה כזאת יש בה משום זלזול בקדושת המקום, כמו כניסה באפונדתו ובאבק שעל רגליו (רי' להלן פרק ו).

מעתה יש לומר שזוהי כוונת הראב"ד במה שכתב: "הנכנס עתה שם אין בו כרת", כלומר: איסור שילוח מחנות וכתת אין בו, אבל עשה של מורא מקדש יש בו. ומשום כך לא העיר כלום על דברי הרמב"ם הנ"ל בקשר למצות מורא בזמן הזה. וכך כתב הרצ"פ פרנק בספרו 'מקדש מלך'<sup>13</sup>. והראי"ה ב'משפט כהן' הביא ממו"י ח"ג פמ"ז שהרמב"ם מנמק את איסור הכניסה למקדש בטומאה בענין של מורא המקדש<sup>14</sup>.

אמנם המאירי הביא ב'בית הבחירה' ליבמות את דין מורא מקדש לעולם מההיקש לשבת, ולא העיר שזה רק למ"ד קידשה לע"ל, ומשמע שסובר שהוא לדברי הכל, ומכל מקום הסמיך את המנהג להיכנס בטומאה בזה"ז לשיטת הראב"ד, כנ"ל. ואם כן נראה שלדעתו הכניסה בטומאה אינה שייכת למצות מורא מקדש, כי הטומאה היא דבר שאין בו (בדרך כלל) גנאי הניכר, אלא שנאסר מצד הקדושה, וכיון שהקדושה בטלה לדעת הראב"ד - אין בכניסה בטומאה משום זלזול וחסרון מורא, ולא דמי לאפונדתו ולאבק שעל רגליו. ואת דברי הרמב"ם "לא יכנס אלא למקום שמותר להיכנס לשם" יכול הראב"ד להעמיד בכניסה למקום שאסור להיכנס לשם גם בטהרה, כגון למקום ההיכל, שעצם ההריסה להיכנס למקום זה אסורה, וניכרת, ויש בכך משום חסרון מורא.

והיטורי אבן<sup>15</sup> רצה לומר שדרשת הגמ' ביבמות "מה שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם" היא רק למ"ד קידשה לע"ל. אך אחרונים פקפקו בדבריו<sup>16</sup>, ואף מהמאירי לא משמע כן, כנ"ל. נמצא, איפוא, שבכניסה בטומאה להר הבית בזמן הזה יש גם חשש עבירה על מצות מורא מקדש.

**לסיכום: איסורי שילוח מחנות ומצות מורא מקדש חלים להלכה גם בזמן הזה. כניסה להר הבית בימינו מוגבלת, איפוא, באותן ההגבלות הנהוגות מן התורה ומדרבנן בזמן שבת המקדש קיים.**<sup>17</sup>

13 עמ' לד ואילך.

14 ע' 'הררי בשדה' על 'מקדש מלך' שם שכתב כן, וכבר קדמו הראי"ה.

15 מגילה כח, א ד"ה שנאמר.

16 ע' 'ערוך לנר' ליבמות ו, :; 'מנחת חינוך' מצוה רנד אות ז, 'עיר הקודש והמקדש' לרי"מ טוקצ'ינסקי, ח"א עמ' סח וח"ד עמ' כט.

17 באשר לסברה שהכניסה להר הבית בימינו מותרת אפילו במקום האסור לטמא מת, מדין כיבוש, והכנה לבנין ביה"ק הדוחים את הטומאה (עיין במאמרו של ר"י אלבום 'בתחומין' ה, עמ' 445-לענ"ד אין לדברים הללו מקום. כיבוש ובנין יכולים להעשות רק על ידי הציבור ומכוחו, ולא על ידי יחידים. ההחלטה לכבוש את הר הבית או לבנות את ביה"ק- כאשר היא אקטואלית-צריכה להיות החלטה ממלכתית, המבוצעת על ידי נציגיו המוסמכים של הציבור. תשוקתם של יחידים לעלות אל הר ה' איננה בגדר כיבוש ההר או בנין הבית. כיבוש מבצעים חיילים, ובנין מבצעים אדריכלים ובנאים.

## ב. איסורי שילוח מחנות

1. שילוח טמא מת, זב נידה וילדת

כתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה (ז, טו) :

"הר הבית מקודש ממנה (מירושלים) שאין זבין וזבות נידות וילדות נכנסין לשם. ומוותר להכניס המת עצמו להר הבית, ואין צריך לומר טמא מת שהוא נכנס לשם. החיל מקודש ממנו שאין גויים וטמא מת ובוועל נידה נכנסין לשם. עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם. ואיסור זה מדבריהם, אבל מן התורה מותר לטבול יום להיכנס למחנה לוייה, וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת".

והראב"ד העיר על "החיל מקודש ממנו" וכו': "אף זה מדבריהם". וברור שגם הרמב"ם נתכוון לכך, ומ"ש "ואיסור זה מדבריהם" מוסב גם על החיל, ומשום כך טמא מת שנכנס אפילו לעזרת נשים אינו חייב חטאת. והדברים מפורשים בפייהמ"ש לכלים (א, ח), שם הוא מקור דינים אלו<sup>1</sup>: "ולא נרחיק טמא מת אלא ממחנה שכינה וכו', ועל דרך זו היה מותר לטמא מת להיכנס לחיל ולעזרת נשים, לפי שהכל במעלת מחנה לוייה כמו שהקדמנו, אלא שכבר ביארו בתוספתא ואמרו 'החיל ועזרת נשים מעלה יתירה בבית העולמים והטמאים שנכנסו לשם פטורים'"

**נמצא, לדברי הכל, שטמא מת מותר להיכנס לשטח הר הבית שעד החיל, ומדרבנן אסור מן החיל ולפנים, ומעזרת ישראל ולפנים אסור מן התורה וחייב כרת. זב, נידה וילדת אסורים מן התורה להיכנס לכל שטח הר הבית.**

2. דינו של בעל קרי ובעית כניסת נשים

ובאשר לבעל קרי - הרמב"ם לא הזכירו בהלכה הנ"ל בכלל האסורים להיכנס להר הבית. ובהל' ביאת המקדש (ג, ג) כתב :

"ומשלחין זבין וזבות נידות וילדות חוץ לשתי מחנות (מחנה שכינה ומחנה לוייה), שהוא חוץ להר הבית, מפני שהן מטמאין המשכב והמושב אפילו מתחת האבן מה שאין המת מטמא".

ומשמע, לכאורה, שרק מטמאי משכב ומושב משולחים חוץ לשתי מחנות, מה שאין כן בעל קרי שאינו מטמא משכב ומושב. אך בפסחים סז, ב מרבה הגמ' "יכל זב' - לרבות בעל קרי", ורבי יוחנן אומר בפירוש: "בעל קרי משתלח חוץ לשתי מחנות", ובפשוט אין חולק שזוהי מסקנת הסוגיה. וכך נקטו בפשיטות רש"י ותוס' בפסחים צב. וביבמות ז, ב ועוד. וכבר תמה ה'משנה למלך<sup>2</sup> מדוע לא הזכיר הרמב"ם "מפני שהם מטמאין המשכב והמושב וכו' מה שאין המת מטמא", פירוש, שזהו הטעם לעיקר חילוק המחנות בין זב וחבריו למת, ומכל מקום התורה סיפחה בעל קרי לזב מפני שטומאה יוצאת מגופם). ואף אם נחשוב את הדבר לספק - מכל מקום ספיקא דאורייתא הוא<sup>3</sup>.

1 הציטוט הוא ממהד' הרב קאפח ובתרגומו.

2 הל' בית הבחירה ז, טו.

3 ואין נראה לצרף לכך את דעת המתירים על פי הראב"ד ולעשות ספק ספיקא, כי הדעה ההיא נדחית ברוב דעות הראשונים, כנ"ל פרק א, ואף כאן רש"י ותוספות אוסרים, וברמב"ם הוא ספק.

**נמצא שההיתר להיכנס להר הבית עד החיל הוא רק למי שאינו בעל קרי, או שטבל לקריו (וכשטבל - מותר גם לפני הערב שמש), שהרי טבול יום מותר עד עזרת נשים, כנ"ל<sup>4</sup>.**

ובנשים העניין יותר מסובך, שכן קיימא לך: "האשה שפלטה שכבת זרע וכו' הרי היא טמאה כרואה קרי"<sup>5</sup>, ו"המשמשת מיטתה וכו' הרי זו אסורה לאכול בתרומה כל שלושה ימים שאי אפשר לה שלא תפלוט ותהיה טמאה"<sup>6</sup>. כלומר גם אם תטבול לא יועיל, שמא תפלוט אחר הטבילה (ואף על פי שנחלקו ראשונים בפרטי האפנים שבהם דין זה אמור - מכל מקום המעיין<sup>7</sup> יראה שלמעשה אי אפשר להתיר לנשים נשואות לסמוך על טבילה בתוך ג' לשימושן). ופניות אין להתיר בשום אופן שיטבלו לנידתן, שכן הראשונים אסרו טבילת פנויה בזה"ז משום מכשול ותקלת איסור, כמבואר בשו"ת ריב"ש סי' תכה, ומובא בב"י יו"ד סי' קפ"ד. **יוצא איפוא, שרוב הנשים אסורות בזמן הזה להיכנס לכל שטח הר הבית** (ור' להלן פרק ו בהצעה המעשית).

### ג. מעמדה של תוספת הר הבית

1. האם ניתן להוסיף על הר הבית?

כשבאים אנו לדון בשאלת האפשרות של כניסה להר הבית בזמן הזה, עלינו לברר מהו מעמדו ההלכתי של השטח הנקרא בימינו בשם 'הר הבית'. במסכת מידות, המתארת את בית המקדש וסביבתו, שנינו (ב,א):

"הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה".

לעומת זאת השטח המוקף חומה מארבע רוחותיו בהר הבית בימינו, רוחבו כ-300 מטר וארכו קרוב ל-500 מטר, כלומר: לפחות אורכו אינו מתאים כלל לשיעור ת"ק אמה, אלא גדול ממנו בהרבה (כידוע, נחלקו הפוסקים בשיעור האמה: יש מקצרים, שקבעו אמה בת 48 ס"מ, ויש מאריכים עד סביבות 60 ס"מ; כך שלפי השיעור הגדול ביותר ת"ק אמה הן בסביבות 300 מטר). ואכן, מכתבי יוסף בן מתתיהו ידוע שהורדוס הגדיל את שטח הר הבית "פי שנים"<sup>1</sup>, על ידי תוספת בצפון ואולי גם ברוחות אחרות<sup>2</sup>, ובנה חומה חדשה מסביב להר.

השאלה היא מהו מעמדו ההלכתי של השטח שהוסיף הורדוס, שכן בשבועות (יד,א) שנינו: "אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה, שאין מוסיפים על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר וכו', וכל שלא נעשית בכל אלו הנכנס לשם אין חייב עליה". ובגמ' שם (טז,א) מבואר שבבית שני לא היו כל הדברים הנצרכים לקידוש. אך מאידך, מהלשון "אין חייב עליה" יש ללמוד שפטור אבל אסור (כבשבת ג,א), וכן משמע מלשון הגמרא שם: "עליונה שלא

4 וע' להלן פרק ה הערה 7.

5 רמב"ם, הלי שאר אה"ט ה, יא.

6 הלי תרומות ז, ז.

7 ברמב"ם וראב"ד שם, ובראשונים לנידה מא, ב.

1 תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, ספר א, כא, א.

2 ע' 'חצרות בית ה', עמ' 69 (וחסר שם מראה המקום שבהערה הקודמת).



אליעזר בן יעקב (יומא טז), חי עד אחרי החורבן, ובוודאי ידע על התוספת של הורדוס, ואף על פי כן שנה: "הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה". אך נראה שאין זו הוכחה, כי י"ל שהתנא נקט את שיעור השטח שקדושתו גמורה מן התורה, ונפ"מ לכמה הלכות, אבל אין הכי נמי שכל השטח המוקף בחומת הורדוס - ששרידיה נשארו גם אחרי החורבן ואפשר לראותם (ולפיכך לא הוצרך התנא למסור מידתם) - מקודש לחומרא מדרבנן.

2. דין ספק קדושת הר הבית

**נראה, איפוא, שיש לחוש ולהתייחס אל כל השטח המוקף חומה בימינו כאל הר הבית, גם אם נניח שיש בידינו לברר היכן הם הת"ק על ת"ק.** ואף על פי שספיקא דרבנן הוא: ספק נתקדשה תוספת הורדוס ספק לא נתקדשה, ואת"ל נתקדשה הרי קדושתה רק מדרבנן, כנ"ל מכל מקום נראה שאין זה ככל ספק דרבנן דאזלינן לקולא, שכן הר"ן בשבת<sup>12</sup> כתב, לענין אופני החזרת תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי: "פסקי רבוואתא כל"ק לחומרא, דאע"ג דכל הני מילי מדרבנן בעלמא נינהו, דכיון דנתבשל כמאב"ד לית ביה משום מבשל דאורייתא, החמירו ז"ל בדברים הללו מפני שהן קרובין לבוא לידי איסור תורה", כלומר: הואיל והגבול בין נתבשל כמאב"ד ללא נתבשל אינו ניכר באופן הבולט לעין. וכעין זה כתבו עוד ראשונים<sup>13</sup>. ונראה שאף בעניננו, היות שהגבול בין שטח התוספת לבין הת"ק על ת"ק אינו ניכר, שהרי חומת הת"ק נהרסה ונבנתה חומה חדשה, וקרוב הדבר לבוא לידי איסור תורה - יש להחמיר גם בספק.

נמצא שמה שנותר לברר הוא, האם ניתן לאתר את השטח בהר הבית, אשר טמא מת - המותר להיכנס להר הבית עד החיל - רשאי להיכנס אליו.

#### ד. קביעת מקומו של השטח המותר בכניסה לטמאי מתים

שנינו במסכת מידות<sup>1</sup>:

"הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. רובו מן הדרום, שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, מיעוטו מן המערב. מקום שהיה רוב מידתו שם היה רוב תשמישו".

ופירש הרמב"ם שם: "אמר שהעזרה לא היתה באמצע הר הבית, אלא היה המרחק שבין חומת הר הבית ובין חומת העזרה מצד דרום יותר מן המרחק שביניהם מצד מזרח, והמרחק המזרחי יותר מן הצפוני, והצפוני יותר מן המערבי". "רוב תשמישו" הוא, איפוא, השטח הפנוי לשימוש שמחוץ לעזרה<sup>2</sup>.

12 שבת יז: ברי"ף ד"ה לא.

13 ע' למשל חידושי הרמב"ן לר"ה כז.

1 ב,א.

2 הר"ש פירש במשנה: "רובו מן הדרום - רובו של בנין בדרום ההר, שבדרום ההר היה רוב תשמיש העזרה". והרא"ש כתב: "רוב בנין הלשכות היו בדרומו של ת"ק על ת"ק, והיינו דכתיב ביחזקאל ויניחני אל הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב, שהיה מבונה הבנין עליו מנגב". ולכאורה כוונתם שרוב שטח העזרה, שהוא השטח הבנוי, היה בדרום ההר, ושני לו במזרח וכו'. אולם הבנה זו לא תיתכן, שכן רוחב העזרה קל"ה אמות ואורכה קפ"ז. ואם נסמן את חלק העזרה שבצפון ההר ב-x (לפי קביעת המשנה), והחלק שבדרום 135 - x, החלק שבמערב פתוח מ-x (לפי קביעת המשנה), והחלק שבמזרח יותר מ-x - 187, כלומר החלק שבמזרח גדול מהחלק שבדרום, בניגוד לקביעת המשנה. על כרחנו שאין כוונת הר"ש והרא"ש לעזרה, אלא למבנים שהיו בהר הבית מחוץ לעזרה, ששימשו את העזרה לצרכים שונים, ונמצא שפירושם מזדהה עם פירוש הרמב"ם. "מקום שהיה



להלן<sup>3</sup> מפרטת המשנה את מידות העזרה

"כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה שלושים וחמש. מן המזרח למערב מאה ושמונים ושבע: מקום דריסת רגלי ישראל י"א אמה, מקום דריסת הכהנים י"א אמה, המזבח ל"ב, בין האולם ולמזבח כ"ב אמה, ההיכל ק' אמה, וי"א אמה לאחורי בית הכפורת. מן הצפון לדרום מאה שלושים וחמש" וכו'.

צמודה לעזרה ממזרח, ועשויה כריבוע, עזרת הנשים<sup>4</sup>:

"עזרת הנשים היתה אורך קל"ה על רוחב קל"ה".

המשנה אמנם אינה מציינת את מידותיו המדויקות של השטח הפנוי מהעזרה שבהר הבית, אך מן היחסים שהמשנה מציינת **אפשר ללמוד הרבה**. למשל: השטח הפנוי בדרום גדול מזה שבצפון. רוחב העזרה קל"ה אמות, ורוחב הר הבית ת"ק, נמצא השטח הפנוי שס"ה, ויותר מחציו בדרום, כלומר: מהחומה הדרומית של הר הבית עד לכותל העזרה היו לפחות קפ"ג אמות<sup>5</sup>.

כמו כן: השטח הפנוי במזרח גדול מן השטח הפנוי במערב. בהנחה שהמשנה מדברת על השטח הפנוי מהעזרה דאורייתא (כלומר: בלי עזרת הנשים) - וכך עולה בבירור מדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה<sup>6</sup>, כפי שציין החו"ט על המשנה - הרי אורך הר הבית פחות אורך העזרה (ת"ק פחות קפ"ז) הוא ש"ג, ונמצא שמהכותל המזרחי של הר הבית עד פתח עזרת ישראל (שער ניקנור) היו לפחות קנ"ז אמות, ועד לפתח עזרת נשים לפחות כ"ב אמות (קנ"ז פחות קל"ה).

נתבונן באפשרות שהמרחק בין הכותל המזרחי של הר הבית לעזרת ישראל הוא המינימלי - קנ"ז אמה. במקרה זה יוצא שגם המרחק בצפון הוא כקנ"ז אמה, שכן המרחק המזרחי המינימלי מתקבל על ידי הנחת מרחק כמעט זהה לו במערב, והמרחק בצפון הרי

רוב מידתו שם היה רוב תשמישו" יכול איפוא להתפרש בין לרמב"ם ובין לר"ש. במקום שהיה רוב שטחו הפנוי - שם בנו את רוב הבניינים לתשמיש המקדש והעזרה.

3 ה,א.

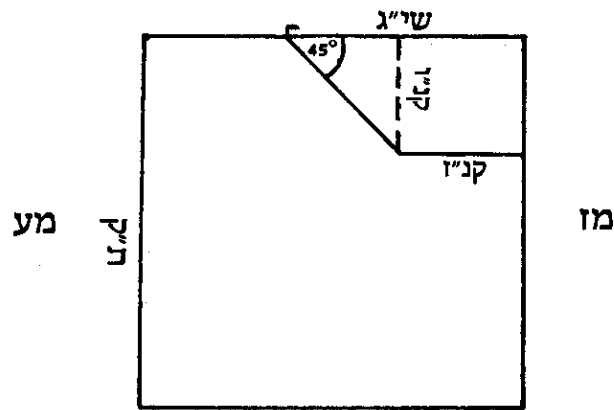
4 שם ב,ה.

5 לא התייחסו לעובי כותלי העזרה, שאין מידתם ודינם ידועים לנו בבירור (עיין הל' בית הבחירה ו,ט וראב"ד וכס"מ שם), והנחנו שבחישוב כזה שאנו עושים, שבו אנו לוקחים את המינימום האפשרי באופן תיאורטי - מעשית הרי ברור ש"רובו מן הדרום" אינו בהפרש של אמה אחת לעומת הצפון - אין כל חשש בהזנחת עובי הכתלים.

6 ה, א-ז, ולא מצאנו בראשונים מי שחולק על הרמב"ם. אמנם מדברי המהרי"ט בקונטרס צורת הבית (ר' תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים תשל"ח עמ' רסח) נראה שהבין כי המשנה מתכוונת לשטח הפנוי שעד עזרת נשים, נראה שהבין כי המשנה מתכוונת לשטח הפנוי שעד עזרת נשים. לפי שיטת מהרי"ט יתוסף שטח מותר במזרח ובדרום (כי לשיטתו המרחק במזרח צריך להיות קטן מקע"ח [135 - 187 - 500] וממילא המרחק בצפון לכל היותר קע"ז, ובדרום לכל הפחות קפ"ח [177 - 135 - 500]) המשולש המותר בדרום-מערב המתואר להלן בתרשים ג יתבטל (עי' הערה 17). ואילו המשולש המותר בצפון-מזרח המתואר לקמן בתרשים ג לא יקטן. (לשיטת המהרי"ט המרחק המינימלי במזרח עד עזרת נשים הוא פ"ט אמה ומחצה [2+0.5: 135 - 187 - 500]) ועד החיל ע"ט ומחצה. נמצא, לשיטתו שרצועה ברוחב זה **לאורך כל המזרח** מותרת, ולכן אע"פ שיתר המשולש הצפוני-מזרחי הנוצר מע"ט ומחצה הוא מחצית מיתר המשולש שבתרשים ג - מכל מקום חלקו השני של המשולש שבתרשים ג "מכוסה" ע"י הרצועה המותרת לאורך כל המזרח, כך שבסך הכל **כל המשולש שבתרשים ג מותר גם לפי שיטת המהרי"ט**.)

נמצא בין שניהם, כמפורש במשנה, כלומר שבמקרה של מרחק מזרחי מינימלי - המרחקים במזרח, בצפון ובמערב קרובים להיות שווים. לעומת זאת, אם נניח מרחק גדול מהמינימלי במזרח, יקטן המרחק המינימלי האפשרי בצפון. למשל: אם המרחק היה רי' אמה, הרי שהמרחק במערב היה קי"ג אמה (שי"ג פחות ר'), והמרחק בצפון יכול להיות מקי"ג ומעלה.

בניסוח מתמטי: המרחק המינימלי בצפון הוא פונקציה קווית (ליניארית) של המרחק במזרח, הנתונה בנוסחה:  $Y=313 - X$  כאשר  $X$  מסמן את המרחק במזרח ו- $Y$  את המרחק המינימלי בצפון. תאורה הגרפי של הפונקציה כזו הוא, כידוע, קו ישר היוצר זווית של  $45^{\circ}$  עם הצירים. אפשר איפוא, לשרטט את השטח בצפון-מזרח שבוודאי אינו בתחום העזרה דאורייתא כך: (ראה תוספת הסבר בפרק ו הע' 7א):



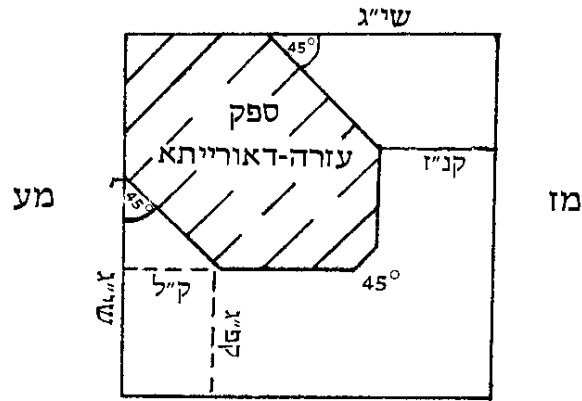
תרשים א

השטח הפנוי מעזרה דאורייתא  
בצפון-מזרח הריבוע של תיק על תיק

לפי שיקולים דומים לגבי שלשת המרחקים בדרום, בצפון ובמזרח, נקבל בפינה הדרומית-מזרחית מלבן של קפ"גאקפ"ב, שממנו יוצאת קרן בזווית  $45^{\circ}$  לכיוון צפון-מזרח.

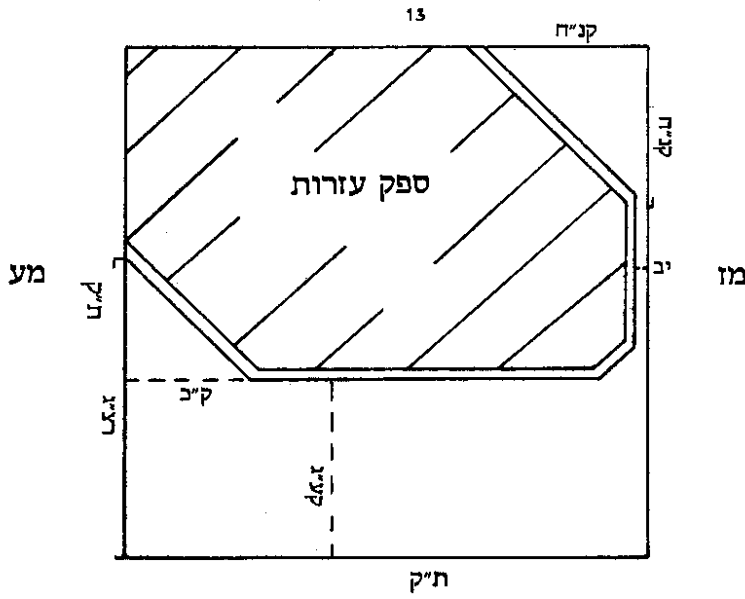
וכן בדרום-מערב: נסמן ב- $X$  את המרחק הדרומי. המרחק במזרח לא יעלה על  $X$  (לפי המבואר במשנה), והמרחק במערב יהי לכל הפחות שי"ג פחות  $X$ . התיאור הגרפי של הפונקציה בין המרחק בדרום והמרחק המינימלי במזרח יהיה, איפוא, קרן בזווית  $45^{\circ}$  בכיוון צפון-מערב, היוצאת מן הנקודה שמרחקה קפ"ג מהדרום וק"ל (שי"ג פחות קפ"ג) מן המערב.

בסך הכל אפשר לתאר את השטח הפנוי בוודאי מעזרה-דאורייתא, כך:



תרשים ב  
השטח הפנוי מעזרה-דאורייתא  
בריבוע הת"ק על ת"ק

עתה נוסיף לשרטוט את שטח עזרת נשים והחיל (ר' לקמן), האסורים אף הם לטמא מת, ונקבל את השטח המינימלי הפנוי מהעזרות בריבוע ת"ק על ת"ק:



תרשים ג  
השטח הפנוי מן העזרות בריבוע הת"ק על ת"ק

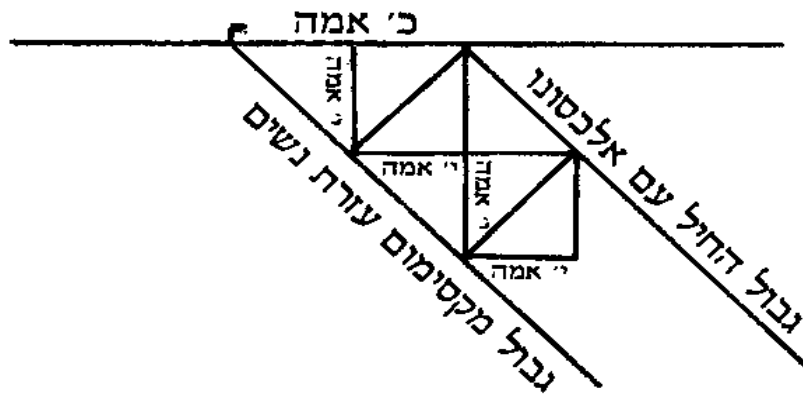
**הסבר :** קע"ג אמה פנויות בדרום מתקבלות מקפ"ג שבתרשים ב, בהפחתת י" אמות לחיל (ר' לקמן). י"ב אמה פנויות במזרח מתקבלות מקנ"ז שבתרשים ב, בהפחתת קל"ה לעזרת נשים ועוד י" אמות לחיל. צלע המשולש הצפון-מזרחי (קנ"ח) מתקבלת משי"ג שבתרשים ב, בהפחתת קל"ה לעזרת נשים, ועוד כ" המתקבלות מאלכסון ריבוע החיל<sup>7</sup>. וכעין זה המרחקים במשולש הדרום-מערבי.

**הערה :** לכל אורך הצפון היה בוודאי שטח פנוי כל שהוא, כמבואר במשנה (לגבי המערב - ע' בפרק הבא), אך אין דרך לקבוע את גודלו המינימלי, ותיאורטית הוא שואף ל-0.

את החיל החשבנו לעשר אמות על פי רש"י ביומא טז, א שפירש את לשון המשנה במידות<sup>8</sup> : "לפנים ממנו (מהר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים וכו' לפנים ממנו החיל עשר אמות" - כך : "לפנים מאותו סורג היה מקום פנוי עשר אומות והוא הנקרא חיל"<sup>9</sup>.

אמנם הרמב"ם גרס במשנה במידות : "לפנים ממנו החיל גבוה עשר אמות", וכן כתב בהלכות בית הבחירה<sup>10</sup>, ופירש<sup>11</sup> שהחיל הוא חומה נוספת ובין הסורג לכותל העזרה. ולפי פירושו לא נודע לנו גודל השטח שבין החיל לבין כותל העזרה, אותו השטח שאף הוא נקרא בלשון המשנה 'חיל'<sup>12</sup>, ושעליו אומרת המשנה בכלים<sup>13</sup> : "החיל מקודש ממנו שאין גוי וטמא מת נכנסין שם". אך נראה שלהלכה אין לחוש ליותר מעשר אמות כבתרשים ג, כי איסור הכניסה לחיל איסור דרבנן הוא, כנ"ל פרק ב, ואין ספק לשיטת

7 כד :



**הסבר :** כל נקודה על גבול מקסימום עזרת נשים יכולה להיות הפינה הצפונית-מזרחית של עזרה זו, ולפיכך, בהנחה המסתברת שהחיל היה מלבני כמו בעזרות, צריך לתת לו את ריבוע י" אמה עם אלכסונו.

8 ב,ג.

9 על הסברה לפיה אין רוחב החיל שווה מכל רוח - ע' להלן הערה 16.

10 ה,ג. הגירסה המובאת בדפוסינו בסוגריים היא גירסת דפו"ר, והיא מתאשרת על ידי פיהמ"ש למידות בכתב ידו של הרמב"ם, ע' מהד' הרב קאפח.

11 בפיהמ"ש שם א,ד.

12 ע' בפיהמ"ש שם ב, ג-ד.

13 א,ח, ע' לעיל פרק ב.

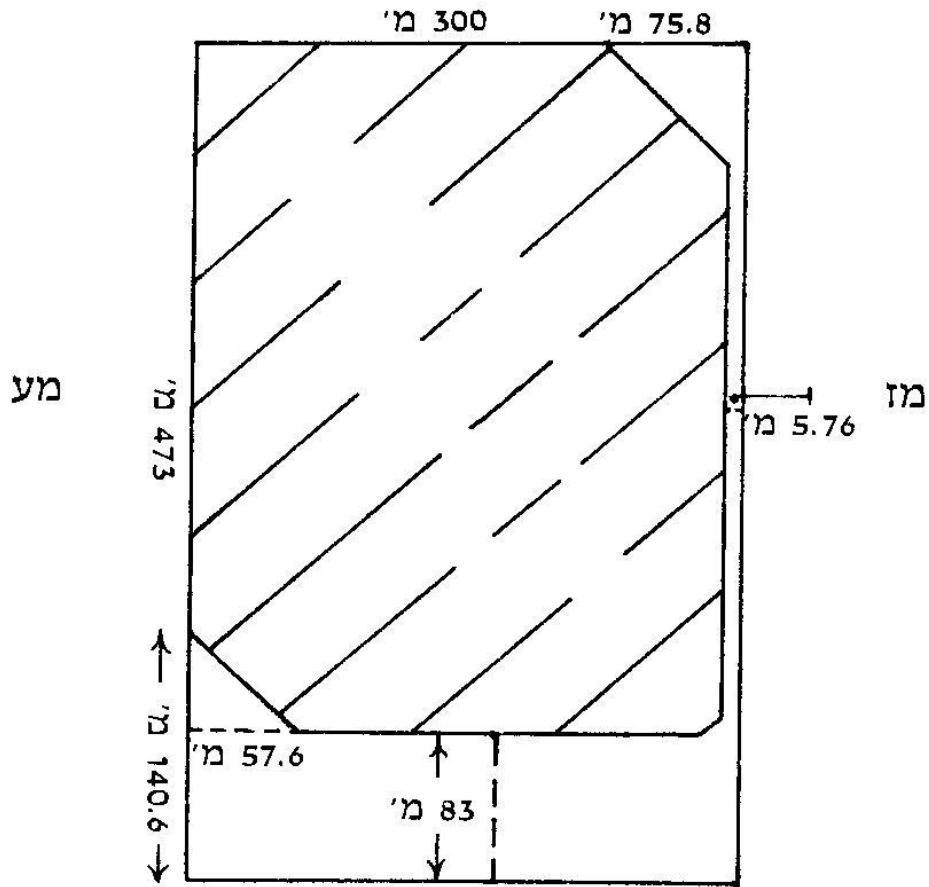
הרמב"ם מוציא מידי ודאי לשיטת רש"י. ועוד, שהרי תרשים ג אינו מסמן את מקומן הוודאי של העזרות, אלא את המצב הקיצוני ביותר לחומרא לכל רוח, וקרוב לוודאי שבאמת היה מקום פנוי יותר גדול (כי "רובו מן הדרום", למשל, אין מסתבר כלל שהוא בהפרש של אמה אחת לעומת הצפון, כמו שהנחנו כדי למצוא את המרחק המינימלי, וכיו"ב), ואם כן הרי כאן שני ספקות באיסור דרבנן<sup>14</sup>.

ועוד: עד עתה דנו בת"ק על ת"ק המקודשות מן התורה, אך אם נמקם את נתוני התרשים על הקצה הצפוני של הר הבית בימינו, ועל הקצה הדרומי שלו, כ"א בנפרד, וזאת מחוסר ידיעה ודאית אודות מיקומו המדויק של ריבוע הת"ק על הת"ק - הרי נוסף כאן עוד ספק: שמא השטח הפנוי ששרטטנו אינו בת"ק על ת"ק כלל, אלא בתוספת שהוסיף הורדוס, ואם כן ודאי שאינו חיל<sup>15</sup>. ובמיוחד בצפון, ששם ידוע שהיתה תוספת, כנ"ל פרק ג. ואם נוסיף לכך את שיטת הרדב"ז בדבר זיהוי מקום העזרה שתבאר אי"ה בפרק הבא, אשר לפיה כל השטח הפנוי בצפון לפי תרשים ג, ורובו של השטח הפנוי בדרום, הם אכן בתחום התוספת שהוסיף הורדוס, ולא בתחום הת"ק על ת"ק - נמצא שבסמיכה על תרשים ג אין בית מיחוש כלל<sup>16</sup>.

נסכם את ההשלכה המעשית של תרשים ג הנ"ל על מציאות הר הבית בימינו, בחשש לחומרא לכל האפשרויות של מיקום הת"ק על ת"ק. התרשים יהיה במטרים, לפי אמה של 48 ס"מ (לחומרא).

וזהו התרשים המתקבל<sup>17</sup>:

- 14 ולפיכך אינו דומה לאמור לעיל סוף פרק ג שיש להחמיר כאן גם בספק דרבנן. ורי עוד בסמוך. ובצד מזרח נראה שבלא"ה אין שיטת הרמב"ם מעוררת ספק, שהרי לשיטתו היתה עוד מחיצה בין כותל הר הבית לכותל החיל, וקשה להעלות על הדעת שכל זה היה בפחות מי"ב אמה.
- 15 אלא אם כן הורדוס הוסיף גם לחיל, וזאת לא שמענו.
- 16 הנימוקים האחרונים מכסים גם את האפשרות שלפיה רוחב החיל בצפון וברום היה גדול מרוחבו במזרח, ע"י בספר 'חצרות בית ה', עמ' 87 ואילך, כי לפי הנימוקים הטופוגרפיים שם, על פי זיהוי הרדב"ז, יוצא שהשטח הפנוי של תרשים ג (ממוקם בקצה הצפוני של הר הבית בימינו) היה בוודאי מחוץ לחיל.
- 17 לפי שיטת המהרי"ט הנ"ל הערה 6 יתבטל המשולש המותר ברום מערב, אך השטח המותר בדרום כולו יהיה ברוחב 85.4 מ' במקום 83 שבתרשים. [יש לציין כי מרחק הקצה הצפוני של שער המוגרבים מן הכותל הדרומי (מבפנים) הוא פחות מ- 85 מ'.] עוד יש להעיר כי כנגד החומרא העולה משיטת המהרי"ט בדרום מערב ישנה שיטת הרדב"ז בזיהוי מקום העזרה, המתבארת בפרק הבא, שלפיה המשולש הדרומי-מערבי שבתרשים בוודאי אינו בתוך העזרות.



#### תרשים ד

הצעה לתיאור השטח המותר בכניסה  
לטמא מת (שאינו בעל קרי) בהר הבית של ימינו

**הסבר:** התרשים הוא סכימתי, ומניח שהחומה מלבנית, לפי מידות ממוצעות (בקירוב) של האורך והרוחב המציאותיים. המידות של תרשים ג יושמו כאן לפי ההנחה המחמירה שריבוע התיק על תיק יכול להיות בכל מקום בשטח המלבן. האמה נחשבת ל-48 ס"מ, לחומרא.

#### ה. תשובת הרדב"ז ונסיונות זיהוי מקום העזרה

1. זיהוי הציכרה עם אבן השתיה

דיוננו התבסס עד כה רק על חישוב המידות, ולא על נסיונות זיהוי מקום העזרה על פי נתונים ארכיאולוגיים וטופוגרפים בשטח הר הבית.

והנה, אחד מגדולי הפוסקים שישבו בירושלים, הרדב"ז, שנשאל על דבר כניסה לעליות הבנויות מעל לשטח הר הבית<sup>1</sup> פותח את תשובתו בדברים הבאים:

"דע שלא כל העליות שוות ולא כל הרוחות שוות, וצריך אומר יפה לראות אי זו מותרת ואי זו אסורה. וזה, כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק, הנקרא אצלם אלסכ"רא ... אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכיפה היא אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קודש הקדשים לצד מערב".

סברה זו, שה'צכ"רה' שתחת כיפת עומר היא אבן השתיה, נזכרה כבר קודם לכן, בדברי רבנו עובדיה מברטנורה, במכתבו מירושלים משנת רמ"ח<sup>2</sup>:

"גם חקרתי על אבן השתיה ששם היה הארון מונח, ורבים אומרים כי היא הכיפה ההיא".

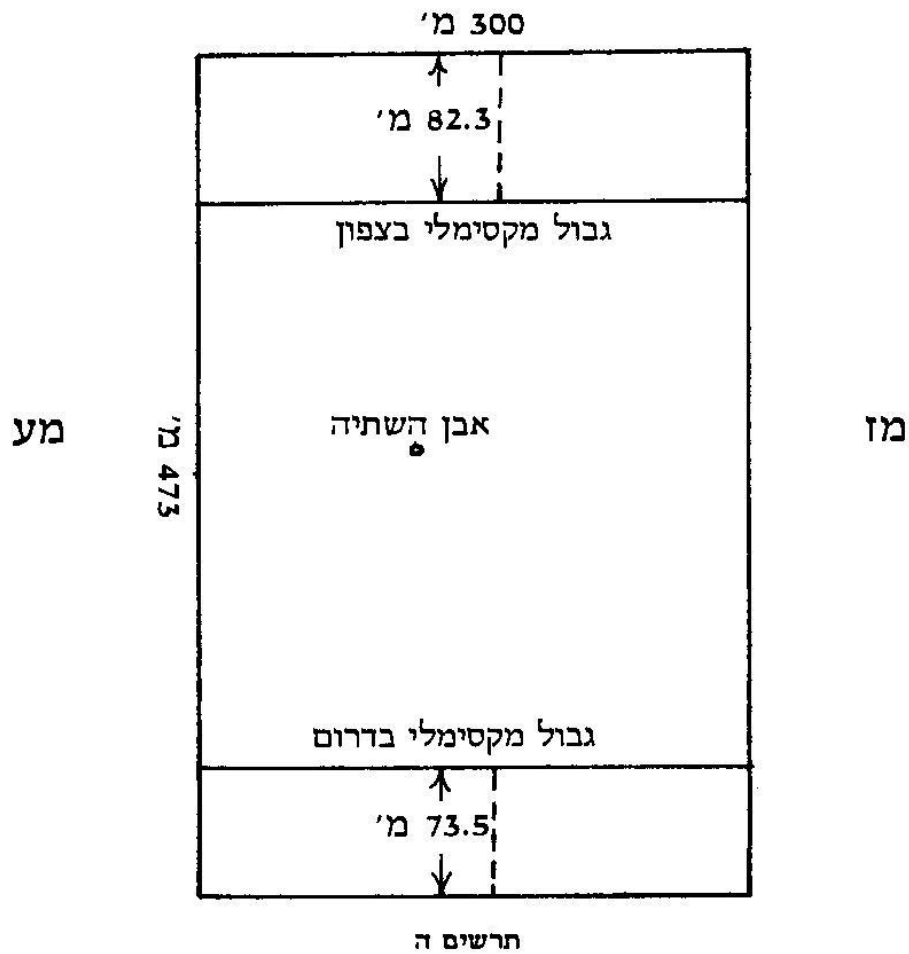
סברה זו, מסויעת ממקורות נוספים, ומאוששת בראיות טופוגרפיות וארכיאולוגיות מרשימות, נתבררה בהרחבה בספר 'חצרות בית ה'" לר"ז קורן (בהשתתפות המהנדס ר"מ קוז'ניץ), פרק ה.

לפי שיטת זו ודאי שהיתה תוספת על ריבוע הת"ק על ת"ק בצפון ובדרום. לגבי כיוון מזרח-מערב אין הדבר מוכרע בוודאות: אפשר להניח שחומות הר הבית דהיום הן הן חומות הת"ק, ולפ"ז לחשב את גודל האמה (וכן עשו הר"מ טוקצ'ינסקי בסי' יעיר הקודש והמקדש<sup>3</sup>, והר"י קניבסקי בשם הר"י מרצבך בספר 'שיעורין של תורה'<sup>4</sup>; ואפשר להניח שגם במזרח, או במערב, או בשניהם, היתה תוספת, והאמה קטנה יותר מחלק חמש מאות של המרחק דהיום.

לפי היחסים המופיעים במשנה במידות (הנ"ל בפרק הקודם), אם נתון לנו מיקום העזרה, והמרחק בין חומת הת"ק לבין חומת העזרה במזרח - אפשר לסמן את הגבול המקסימלי של ריבוע הת"ק בצפון, כי המרחק בצפון אינו עולה על המרחק במזרח<sup>5</sup>. כמו כן, אם נתון המרחק בין העזרה לחומת הת"ק במערב - נתון גם גבול המינימום בצפון, שכן המרחק בצפון אינו קטן מן המרחק במערב, ואפשר, איפוא, לסמן גם את הגבול המקסימלי בדרום במרחק ת"ק אמה ממנו. [לקביעת הגבול המקסימלי בצפון נחמיר לחשוב את האמה ל-48 ס"מ, ובהתאם לזה לקבוע את ממדי העזרה על פי הצכ"רה, ונניח שהכותל המזרחי של הר הבית במקומו עומד, כך שיתקבל מרחק מקסימלי במזרח, ואותו נציב בצפון. כמו כן, כדי לקבל את הגבול המקסימלי בדרום, נמדוד ת"ק אמות של 48 ס"מ מן הכותל המזרחי של הר הבית, כדי לקבל מרחק מינימלי במערב, ואותו נציב בצפון, ובמרחק ת"ק דרומה ממנו יהיה המקסימום הדרומי].

חישוב זה נותן את התוצאות הבאות (בקירוב):

- 1 שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תרצה. וע"ש גם בסי' תרמ"ח.
- 2 איגרות ארץ ישראל ליערי, עמ' 134.
- 3 ח"ד עמ' ו. חישוב לפי מרחק ממוצע מזרח-מערב וקיבל אמה בת כ-60 ס"מ.
- 4 סי' ח אות ה. ובעקבותיהם ביחצרות בית ה', עמ' 64. חישוב לפי המרחק המינימלי (בדרום), וקיבלו אמה בת כ-56 ס"מ.
- 5 בדבר זה יש אי דיוק בסי' 'חצרות בית ה', עמ' 71, שם מחושב המקסימום בצפון באופן עקיף, באמצעות המינימום בדרום, אך יש אפשרות לחשוב בקירוב טוב יותר ישירות מהמרחק במזרח, וכמו שכתבנו.



תרשים ה  
גבול מקסימלי בצפון ובדרום של ריבוע הת"ק על ת"ק  
לשיטת הרדב"ז שהצכירה היא אבן השתיה

מהשואת התרשימים ד ו-ה עולה כי המשולש הצפוני-מזרחי, המותר בכניסה לטמא מת, נמצא כולו בתחום תוספת הורדוס לפי זיהוי הצכירה עם אבן השתיה, ואילו בשטח הדרומי המותר לטמא מת - יש מיעוט העשוי להיות שייך לת"ק על ת"ק. אמנם, לפי האמור לעיל פרק ג, אין בדבר נפ"מ למעשה, שכן גם בתחום התוספת יש לנהוג בכל דיני הר הבית, אך מכל מקום יש יתרון לקולא לשטח התוספת מבחינת ההוצאה מידי ספק חיל, כנ"ל סוף פרק ד.

והנה, לעצם זיהוי הצכירה עם אבן השתיה - נשמעו גם סברות אחרות בדבר, מהן המדרימות את קודש הקדשים והעזרה, ומהן המצפינות (ר' סקירת דעות אחדות בספר



'חצרות בית ה' פרק ג ו-ה), ומכיון שעד כה לא הוכרעה השאלה העובדתית הזאת באופן סופי וחד משמעי - נראה שלהלכה יש להחמיר מספק, ולחוש לכל האפשרויות לגבי מיקום ריבוע הת"ק על ת"ק בהר הבית דהיום, דהיינו לסמוך על תרשים ד בלבד<sup>6</sup>.

**ומכל מקום, מתשובת הרדב"ז למדנו את העקרון - שהורה על פיו הלכה למעשה - שיש לחשב ולאמוד את שטחי הר הבית השונים, ולקבוע היכן מותר והיכן אסור להיכנס, גם בזמן הזה<sup>7</sup>.**

6 אמנם, יש מקום לשיקול האם צריך לחוש לכל האפשרויות גם לגבי האיסור דרבנן של טמא מת בעזרת נשים והחיל, או שמא די להחמיר ככל האפשרויות לגבי איסור דאורייתא של העזרה, ולענין עזרת נשים והחיל יש לסמוך על מימדי העזרות לפי זיהוי הרדב"ז (באמה בת כ-60 ס"מ, לחומרא) בתוספת י' אמות לחיל. באופן כזה יתוספו שטחים מסוימים המותרים לטמא מת בצפון ובמזרח, ומעט גם בדרום. והדבר צריך הכרעת גדולי הדור, ולפיכך איני משרטט תרשים כזה לפי שעה.

7 וכן כתב בספר 'דרך הקודש' לר"ח אלפנדי (דף ו ע"א ואילך, נדפס בס' מגיד מראשית, קושטא ח"ע), שהיה מגדולי הדור בירושלים בזמנו של החיד"א (ע"י 'שם הגדולים' בערכו): "וצריך להודיע בזמן הזה וכו' אם מותרים או ליכנס תוך הר הבית, ואף שהגויים אינם מניחים אותנו ליכנס שם, מפני שהוא בית התפילה שלהם, ויש סכנה בדבר, מכל מקום יש שם וכו' (ראה להלן הערה 9), ונראה דאם משום הר הבית וכו' - יש תקנה בדבר, דאי משום בעל קרי יטבול לקרויו וטהר, אי משום זב יטבול במים חיים וטהר וכו', שטבול יום מותר הוא ליכנס להר הבית וכו', הר הבית הוא מחנה לוייה ולא נאסר בטמא מת וכו', ומאחר שהוא כותל הר הבית למה אינן יכולין להתקרב צד (נראה שחסר: דרום, ר' לקמן) והלאה הרבה, שהרי הר הבית רובו מן הדרום שני לו מן המזרח וכו', הרי שיכולים להתקרב מצד דרום יותר מק"ע אמות (ע"י תרשים ד), ומצד מזרח יותר על ע' אמות (שיעור זה יצא לו לפי הבנת המהרי"ט ש"שני לו מן המזרח" היינו מכותל עזרת נשים, ע"י לעיל פרק ד הערה 6, כי קפ"ז ועוד קל"ה הן שכ"ב, נותרו מת"ק קע"ח, וחציין פ"ט, צא מהן י' לחיל, הרי ע"ט. דרך הקודש מביא את המהרי"ט בדף ח,ב).

ובספר 'חזון נחום' לר' אליעזר נחום (קושטא תקה, דף יט-ב), אף הוא מגדולי ירושלים באותו הדור (ע"י 'שם הגדולים' בערכו), השיג על בעל 'דרך קודש', ולדעתו יש מקום להחמיר בכניסת טבול יום לכל הר הבית בגלל שיטת רש"י בפסחים צב,א ביבמות ז,ב, ובזבחים לב,ב, (וע"ע שם יז,ב), שטבול יום אסור מגזירת יהושפט בכל הר הבית, ולא רק בעזרת נשים, ובגלל דבריו בזבחים שלמ"ד טבול יום דזב כזב דמי הריהו אסור מן התורה בהר הבית כזב עצמו, וה"ה לבעל קרי. ומה שמבואר במש"י כלים שטבול יום אסור רק בעזרת נשים - כותב 'חזון נחום' - היינו כמ"ד טבול יום דזב לאו כזב דמי, ולשיטתו מן התורה מותר במחנה לוייה, ומדרבנן היו שתי גזירות: בראשונה גזרו רק על עזרת נשים, יהושפט גזר על כל הר הבית, והמש"י מדברת בתקופת הגזירה הראשונה.

וכל זה דוחק גדול, ולענ"ד רש"י לא התכוון כלל לומר שטבול יום אסור להלכה בכל הר הבית, ולמסקנת הסוגיה כתב שטבול יום אסור מן התורה רק במחנה שכינה, ומדרבנן גזרו עליו איסור במחנה לוייה, ורש"י מסביר שהביטוי 'מחנה לוייה' פירושו הר הבית, אך אין כוונתו שהגזירה היתה בכל הר הבית, אלא כמפורש במש"י כלים, דהיינו בעזרת נשים. והתוס' רק הדגישו כן בדרך הערה. (ובכל מקרה ספיקא דרבנן הוא, ורוב הראשונים מתירים). ובאשר למ"ד טבול יום דזב כזב - אמת שהר"ש בפירושו לכלים כתב שהמש"י שם היא כמ"ד טבול יום דזב לאו כזב, אך הרי קיי"ל סתם מש"י ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם משנה, וכך היא מסקנת הסוגיה הנ"ל לפי דרכו של רש"י, וכן פסק הרמב"ם הן בהל' ביאת המקדש ג,ו, והו בהל' קרבן פסח ו,ג. והתוס' ביבמות ובזבחים הוכיחו - בניגוד לרש"י - שגם למ"ד טבול יום דזב כזב דמי היינו רק לענין קרבן פסח, ולא לענין ביאת מקדש, ע"ש (ורק בזב בעל ג' ראיות, שהוא גם מחוסר כיפורים, אסור טבול יום לדעתם בכל מחנה לוייה, אך לא בבעל קרי. והרשב"א ביבמות שם מוכיח מסתם משנה בתמיד שטבול יום דבעל קרי מותר בהר הבית חוץ מעזרת נשים). נמצא שאין מ"ד הסובר להלכה שטבול יום דבעל קרי דינו כבעל קרי לענין ביאת מקדש.

עוד כתב 'חזון נחום' שיש לאסור כניסת כל אדם לכל הר הבית בזמן הזה, משום שאנו מחזיקים עצמנו כזבים, ואין הכל בקיאים לספור ז' נקיים. ועוד, שעמי הארץ שאינם מקפידים בטומאה וטהרה הריהם כזבים לכל דבריהם, כמ"ש תו"ש שבת טו,; ואם כן האידנא כולנו כזבים ואסורים להיכנס להר הבית. אך הדברים אינם מחוררים: מ"ש שמחזיקים אנו עצמנו כזבים - מאי טעמא, ומדוע לא נלך אחר רוב בני אדם שאינם

## 2. תמיהות בדברי הרדב"ז

בהמשך דברי הרדב"ז, בהיכנסו לפירוט המקומות המותרים והאסורים, יש לעיין טובא, כי יש בהם דברים מתמיהים, הן מבחינה מציאותית והן מבחינה הלכתית. הרי נקודות אחדות הצ"ע:

אחרי קבעו את מקום אבן השתיה מתחת לכיפה, כותב הרדב"ז: "הילכך מי שעולה בעליות אשר לרוח מערב, או הנכנס לראות מהפתח אשר לצד מערב, צריך לשער שיהיה בינו לבין הכיפה יותר מ"א אמה, שכך היה בין כותל מערבי של העזרה לכותל ההיכל ועובי הכותל, כי הכתלים נתקדשו. שיערתי שאין בכל הפתחים יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל לבאב אלקטאנין<sup>8</sup>, ולכן צריך ליוזר מן העליות אשר על אותו פתח. וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצין ליכנס בשוק אלקטאנין, וזו חומרא יתירה, כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מ"א אמה. ואפשר שהטעם הוא, מפני שהיא משוכה קצת לצד צפון (כלומר: ולכן יש שם יותר מ"א אמה, אבל אם נמתח קו ישר משם דרומה עד מול הכיפה לא יהיו בינו לבין הכיפה י"א אמה, ונמצא שהכל בתוך העזרה)". וקשה: איך מותר להיכנס עד י"א אמות מן ההיכל, כלומר עד העזרה, ומה עם החיל? ועוד: אולי אותם חכמים לא היו נכנסים לשם בגלל טומאת קרי, האסורה לפי הגמ' גם מחוץ לעזרה, ומדוע חומרא יתירה היא? ולכאורה צריך לתרץ שלדעת הרדב"ז לא היה חיל במערב (ור' לקמן), ואותם חכמים לא היו רוצים להיכנס לשוק אלקטאנין גם לאחר טבילה<sup>9</sup>.

זבים, ולכל אדם הרי יש חזקת טהרה מזוב מלידתו. וכ"מ בפירוש מלשון השי"ע יו"ד שכב, ה ומל' הרמ"א או"ח תנו, ב, ע"ש. וע"ע 'עיר הקודש והמקדש' לר"מ טוקציניסקי ח"ד עמ' נ, ובמאמרו של ר"ש וינגרטן בקובץ 'תורה שבעל פה', יא עמ' רו. ומ"ש שעמי הארץ הרי הם כזבים - אין זו אלא מעלה ביחס לפרושים בזמן שנוהגת טהרה בישראל, וגם בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה וכו' (חגיגה י"ח), אך אין זאת אומרת שלעם הארץ יש דין של זב לגבי עצמו, והיכן מצינו שאסרו על עם הארץ להיכנס להר הבית, והרי אפילו לגויים, שהם כזבים לכל דבריהם, התיירו להיכנס עד החיל. ועוד, שבתוס' בשבת מבואר שלא לכל דבר גזרו על עם הארץ להיות כזב, ש"ש. סוף דבר, נראים דברי הרדב"ז והר"ח אלפנדרי שלא חשו כלל לזיבה (ומז' בדרך הקודש' אי משום זב יטבול במים חיים", כוונתו שאם יודע בעצמו שראה זוב יטבול במים חיים. וכמו שצריך להבין את ל' השי"ע יו"ד הני"ל. ובזה נראה להחמיר שלא ייכנס להר הבית כשהוא טבול יום, אלא רק למחרת, לחוש לדעת התוס' הני"ל).

8 לכאורה כוונתו ל"שער הטהרה" אשר מדרום לבאב אלקטאנין, ואם כן "משמאל" היינו לעומד מבפנים. וכבר העיר כן ר"ש וינגרטן במאמרו הני"ל בהערה הקודמת, עמ' קע.

9 וכן משמע בדרך הקודש' הני"ל הערה 7, שכותב: "יש שם דרך שמוכרים שם צמר הנקרא בלשון ערבי באף אלקטאנין, שמעתי מחסידים ואנשי מעשה שהיו נמנעים ללכת במסילה זאת, ושאלתי להם טעם, ואמרו שכך היתה קבלה בידם, ונראה דאי משום הר הבית נגעו בה איסור - יש תקנה בדבר, דאי משום בעל קרי יטבול לקרויו" וכו' (כני"ל הערה 7). ומסיק: "ושמעתי שיש מי שקיבל שאין עוברים בשער זה שהוא תוך הר הבית לפי ששם נגנו הארון, ומשם קדושה נגעו בה, ולא דמי למנהג בטעות, ועל עומדם יעמודו שלא לעבור דרך שם עד יבוא מורה צדק ובמסילה נעלה". וצ"ע בלשונו, כי מצד אחד מדבר על הליכה במסילה, ומשמע שהכוונה לשוק אלקטאנין שמחוץ לחומה עד השער, ומאידך כתב "שאיין עוברים בשער זה", ומשמע שהכוונה להיכנס בשער פנימה, ששם הוא הר הבית. ועוד כתב שם: "והרואה יראה שאם היה חוט מתוח מכותל מערבי שלא זזה משם שכינה מקרן דרומית שלה עד הצפון במידה שאדם מודד ת"ק אמה ניכנס בתוכו מקום מסילה זאת לפניו בהר הבית". וצ"ע האם כוונתו לשוק שמחוץ לשער, ושגה באומד, שכן היום ידוע בבירור שבאב אלקטאנין הוא בקו ישר עם הכותל המערבי, ושוק אלקטאנין מבחוץ, ר' לקמן בפנים, או שכוונתו בדיוק לכך, והשוק נמשך בימיו גם מעבר לשער, בתוך שטח הר הבית, ולשם לא רצו החסידים להיכנס, וזהו גם כוונת הרדב"ז. וצ"ע. ומכל מקום למעשה ברור שעד השער אין כל חשש של הר הבית, כדלקמן בפנים.

עוד כותב הרדב"ז בהמשך: "ואם העליות בנויות לצד מזרח - הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר הוא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי וכו', וכל הבתים והעליות אשר בצד מזרח מותר להיכנס לשם, שהרי מכותל הר הבית המזרחי עד כותל העזרה מזרחי יש שיי"ג אמה, וטמא מת מותר להיכנס בהר הבית". והנה שיי"ג הן תי"ק פחות קפ"ז, כלומר שלכאורה הרדב"ז מניח שכל הרווח הפנוי של הר הבית בכיוון מזרח-מערב היה במזרח, ובמערב לא היה כלל רווח בין כותל העזרה לכותל בהר הבית. והדברים תמוהים, מה גרם לרדב"ז להוציא את לשון המשנה "ומיעוטן במערב" מפשוטה, ולהבינה כמרחק אפס? עי' מה שניסה להסביר בזה ר"ז קורן ב'חצרות בית ה'" (עמ' 39).

והיה אפשר לומר שכוונת הרדב"ז היא, שהמרחק בין כותל המזרח של הר הבית לכותל העזרה הוא **לכל היותר** שיי"ג, שהרי העזרה עצמה קפ"ז, ומחמת הספק יש להקל בעליות שבכל השי"ג, מפני שיש לצרף לספק זה ספקות נוספים בקשר לקדושת העליות, כפי שמתבאר בסוף התשובה, ע"ש (והלשון "הבתים והעליות" אין פירושה שיותר להיכנס לבית מן הקרקע, אלא לעליון של הבתים, וצ"ע). תדע, שהרי הרדב"ז אינו מתייחס כלל לאיסור כניסת טמא מת **לעזרת נשים**, שהיא עוד קל"ה אמות לכיוון מזרח, ועל כרחך כוונתו שבעזרת נשים, שאיסורה מדרבנן, יש להקל מחמת הספרות הנזכרים בסוף התשובה. ומכל מקום תמוה מדוע סתם דבריו ולא פירש. ועוד, שדבריו הנ"ל בענין הכניסה לשוק אלקטאנין, מוכיחים לכאורה שהוא מתיר כניסה לטמא מת במרחק י"א אמה מכותל ההיכל **בתורת ודאי**, וזה מורה לכאורה כהסבר הנ"ל שהרדב"ז מזהה את כותל העזרה עם כותל הר הבית במערב. וצ"ע.

ומכל מקום כיום ברור שבאב אלקטאנין הוא המשך אחד, בקו ישר, עם הכותל המערבי, ומרחקם הניצב מן הכיפה גדול בהרבה מ"א אמה, והם שייכים לכותל המערבי של הר הבית, כקביעת בעל 'כפתור ופרח'<sup>10</sup>, ולפיכך הכניסה לשוק אלקטאנין עד השער כמוה ככניסה לרחבת הכותל המערבי, שהיא היתר גמור אצלנו, מפני שהיא מחוץ לתחומי הר הבית.

עוד כותב הרדב"ז: "ולענין הרוחב, כבר ידעת כי רוחב העזרה מצפון לדרום הם קל"ה אמה, וכבר (נשצ"ל: ודבר) הנראה לעין כותל הדרום במקומו הראשון הוא, שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט, ולא היתה העזרה נמשכת לצד דרום אלא עד שם, גם כי אבני היסוד ההוא הם אבנים גדולות, מורה שהוא בנין קדמון, ואם כן סוף בנין הנקרא מדרש שלימה (נשצ"ל: שלמה) לצד הדרום הוא סוף העזרה, אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב והוא מכלל הר הבית, ועד היום בנוי כיפין על כיפין. מכל מקום למדנו כי הכותל ההוא בעצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום, ואם כן צריך לשער, אם העליות אשר כנגד כותל זה לצד צפון רחוקים מכותל זה קל"ה - אמה אינם בכלל העזרה. ואני שיערתי שיש בין כותל זה של צד דרום עד הבתים והעליות אשר בנויות לצד צפון יותר מקל"ה אמה, ואינם בכלל הקודש ומותר להיכנס להם".

והדברים תמוהים מאוד :

10 פ"י. וזו לשונו שם: "מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה מהכתלים העומדים האלה שהם כתלים מחומת הר הבית". והביאו להלכה 'פאת השולחן' (ג,יב). וכן הוכח בהוכחות ארכיאולוגיות וטופוגרפיות מוצקות, עיין 'חצרות בית ה'", עמ' 27 ואילך. וכך נקטו גדולי ירושלים, בהסתמכם על מנהג ישראל לגשת אל הכותל אנשים ונשים, עיין שם.

א. אם מדרום לכותל הדרומי הוא עמק יהושפט - הרי כותל הר הבית הוא, ולא כותל העזרה, וביניהם הרי היה בדרום רווח גדול (והאבנים הקדומות יכולות להיות סימן לכותל הר הבית לא פחות מאשר לכותל העזרה).

ב. איך יתכן שהכותל הדרומי של העזרה נמשך עד לכותל המזרחי של הר הבית ומתחבר עימו בקרן דרומית מזרחית?

ג. הקביעה שהכותל הדרומי הוא כותל העזרה סותרת את הקביעה שהצכירה היא אבן השתיה, שכן המרחק ביניהן גדול בהרבה מקל"ה אמות.

וראיתי מי שרצה לרפא את השבר על נקלה, ולומר שכוונת הרדב"ז באמת לכותל הר הבית, ועזרה דנקט לאו דווקא<sup>11</sup>. אך מי יתן ואדע, איך, אם כן, הקל הרדב"ז לומר שמאחרי קל"ה צפונה מכותל זה - לאו עזרה היא, והרי ודאי שלפחות מחצית השטח הפנוי בהר הבית היה בדרום, ואם כן רק ממנו ואילך אפשר למדוד קל"ה לרוחב העזרה, ולא מן הכותל הדרומי?

יהא אשר יהא יישוב דברי הרדב"ז (אולי נפלו בהם ט"ס) - למעשה נתקבלה בוודאות קביעת היכפתור ופרח<sup>10</sup>, שהכותל הדרומי דהאידינא כותל הר הבית הוא, ולא כותל העזרה, וכפי שמוכיחים בבירור כל הממצאים הטופוגרפיים והארכיאולוגיים (מהם: מקוואות שעמדו לרשות הבאים מצד דרום, מן העיר, שיוכלו להיטהר בהם עובר לכניסתם להר הבית), ולפיכך ההליכה מחוץ לחומה הדרומית היתר גמור היא אצלנו].

### ו. בניית בית כנסת בהר הבית בזמן הזה

1. בית תפילה בהר הבית

מן הפרקים הקודמים עולה כי לשטחים מסויימים בצפון-מזרח הר הבית ובדרומו, וכן לרצועה צרה במזרחו, מותר להיכנס בטומאת מת (אך לא בטומאת קרי). הכניסה להר הבית מוגבלת בדיני מורא מקדש, אשר אחד מהם הוא: "לא ייכנס לו אלא לדבר מצוה" (ה'י' בית בחירה ז, ב).

הדרך הנאותה לכניסה להר הבית היא, איפוא, כניסה בחרדת קודש לתפילה. ואכן, מצינו עדות ברורה מתקופת הראשונים על קיום מקום תפילה קבוע ליהודים בהר הבית. כך כותב ר' אברהם בר' חייא הנשיא, מגדולי חכמי ספרד במקצועות שונים בדור שלפני הרמב"ם, בספרו 'מגילה המגלת'<sup>1</sup> (הספר מובא על ידי רבנו בחיי, אברבנאל ועוד):

"ובתחילה כשהחריבוהו הרומיים לא היו מונעים את ישראל מלבוא אליו ולהתפלל בתוכו, וכמו כן היו מלכי ישמעאל נוהגים עימם מנהג טוב והרשו לישראל לבוא אל הבית (=אל הר הבית, ע' לעיל פרק א') ולבנות בו בית תפילה ומדרש, והיו כל גלויות ישראל הקרובים אל הבית עולים אליו בחגים ובמועדים ומתפללים בתוכו, ומעמידים תפילתם כנגד תמידין ומוספין, ועל המנהג הזה נהגו כל ימי מלכות ישמעאל, עד שפשטה על הבית מלכות אדום הרשעה (=מסעי הצלב), והסירה את מלכות ישמעאל מעליו וכו', והסירו התמיד, שמנעו את ישראל מלהתפלל בבית ולקיים בו מצות תפילה אשר היא כנגד התמידין, כי

11 ע' במאמרו של ר"ש וינגרטן הנ"ל הערה 7, עמ' קע, קעו.

1 מהדורת פוזננסקי-גוטמן, מפיצי נרדמים, ברלין תרפ"ד. עמ' 99.

מיום שגברו אלו הרשעים על הבית לא הניחו ישראל לבוא בתוכו, אף איש אחד יהודי אינו נמצא בירושלים בימים האלה"<sup>2</sup>.

ויתכן שבעת ביקורו של הרמב"ם בירושלים - עי' לעיל פרק א - עמד עדיין בית התפילה והמדרש שבהר הבית על תילו, ובודדים יכלו עדיין להיכנס אליו ולהתפלל בו, וזהו מה שמתאר הרמב"ם, כנ"ל שם<sup>3</sup>. ומובן, איפוא, שהבית הזה עמד באזור הדרומי או הצפוני של הר הבית, במקום שמחוץ לעזרה ולחיל, ומשום כך נכנס בו הרמב"ם (הסובר שאיסורי שילוח מחנות נוהגים גם בזמן הזה).

מעלת התפילה בהר הבית ידועה לנו לא רק מן הדברים הנ"ל. היא מפורשת בדברי שלמה המלך בזמן חנוכת בית ראשון (מלכים א ח-ט), מסורה בדברי חז"ל אודות התפילה בהר הבית בזמן בית שני (עי' למשל משי' יומא סח: ורש"י שם, סוכה מב: וגמ' שם). ומקוימת בדברי הראשונים והאחרונים שהתקרבו ככל האפשר אל מקום המקדש לתפילה, לפי מידת האפשרות המציאותית וההלכתית.

**הקמת בית כנסת בהר הבית בימינו תהיה מופת להתחדשות הריבונות היהודית בארץ ישראל ובירושלים עיר הקודש**, ותסיר את חרפת ההיזקקות לחסדי אדומים וישמעאלים, הנותנים או לא נותנים לנו רשות למדרך כף רגל במקום קדשנו. [השי' דברי הר"י"מ טוקצינסקי בספרו 'עיר הקודש והמקדש'<sup>4</sup> שנכתבו לפני קום המדינה: "ולכשיהיה לנו הרשות והיכולת לבנות בית תפילה - יש לנו מקום נרחב ... מן חומת הר הבית ולפנים על החיל"<sup>5</sup>.

2. העקרונות לבניית בית הכנסת

בניית בית הכנסת צריכה להיות מונחית, לענ"ד, על ידי העקרונות הבאים:

א. הקמת בית הכנסת מהווה ביטוי לשאיפה הקבועה, הקיימת והנוהגת בכל הדורות, להתקרב ככל האפשר אל מקום מקדש לתפילה, כברחבת הכותל המערבי בימינו ועדיף ממנו, ואין בה שום יומרה של התייחסות לבנין בית המקדש, שייבנה ב"ב כשיעלה הרצון מלפניו ית'.  
ב. עם שהוא מבטא את שאיפת ההתקרבות אל הקודש - על בית הכנסת לשמור ואף להעמיק את התודעה החיונית של רתיעה והתרחקות מן הקודש, מתוך יראת הרוממות והכבוד. בנייתו בפאתי הר הבית, במקום הצופה על מקום העזרות, אך באופן המבטיח פיסית אי אפשרות של הריסה אליהן - בבחינת "קודש הן ואין לנו רשות אלא לראותן בלבד" - יקיים את שתי הדרישות הללו כאחת. לשון מרן הראי"ה זצ"ל ב'משפט כהן': "תחת להתנהג עם המקום הקדוש בדרך גסות וכניסה של טומאה ... הננו עומדים ביראה מרחוק, ומצפים

2 ו'ר' עדויות נוספות בענין בית תפילה ליהודים בהר הבית, במאמרו של ב.צ. דינבורג (דינור), 'מאסף ציון', ה"א (ג), עמ' 54.

3 אין רצוני לומר ש"ונכנסתי לבית הגדול והקדוש" רומז אל בית התפילה, כי "הבית הגדול והקדוש" בוודאי שאינו אלא בית המקדש, והכוונה למקום בית המקדש, דהיינו לתחום הר הבית, כנ"ל שם, אלא כוונתי שהרמב"ם אולי הודרך בכניסתו אל הר הבית על ידי מציאותו של בית התפילה שהיה ידוע שם, ואליו נכנס בפועל.

4 ח"ה עמ' פ.

5 ציטטנו בשינוי סדר המשפטים, לצורך ענינו. המידות שנותן שם הן לשיטתו בראש ח"ד, המחזיקה בזיהוי הצכירה עם אבן השתיה. אנו נקטנו לחומרא ככל האפשרויות.

לחסד ה' שישבו ירחמנו ויאר לנו באור גאולה שלימה, שנוכה על ידה לטהרה גמורה, באופן שנוכל להתקרב לבית תפארתנו בכל מידת הקדושה הראויה לוי"ה.<sup>6</sup> ג. הקמת בית הכנסת תיעשה תוך המינעות מנישול הישמעאלים<sup>7</sup> ומעיונות עימם.

המקום המוצע על ידנו לבניית בית הכנסת הוא **במשולש הצפוני-מזרחי**<sup>8</sup> בעל צלע 75.8 מ' שבתרשים ד. יש לו יתרון על פני השטח הדרומי, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מעשית. היתרון ההלכתי הוסבר לעיל (סוף הפרקים ד ו-ה), ומבחינה מעשית: בשטח הדרומי מצוי בית תפילתם של הישמעאלים ('אלאקצא'), וקשה לתאר אפשרות של מניעת עיונות. לעומת זאת בפניה הצפונית-מזרחית ישנו שער אשר שמו נאה לו: "שער השבטים" (בערבית: 'באב אלסבאטי'), אשר דרכו יוכלו שבטי ישראל להיכנס אל בית הכנסת, מבלי להיות מופרעים מהישמעאלים, אשר ישתמשו בשערים האחרים. (אגב: הגישה אל "שער השבטים" היא דרך "שער האריות", אשר בו פרצו חיילנו אל העיר העתיקה במלחמת ששת הימים. וסימנא מילתא היא).

**על בית הכנסת להיבנות באופן שהכניסה אליו תהיה רק דרך חומת הר הבית, ולא תהיה יציאה ממנו אל תוך שטח ההר, מה שיבטיח אי אפשרות של הריסה אל השטח האסור.** יש מקום לחשוב על סידור רצועה צרה בצמוד לחומה המזרחית של הר הבית, רצוי בצורת מרפסת הצמודה לחומה, מבית הכנסת לכיוון דרום, עד למול מקום המקדש. יתרונה של רצועה כזו הוא בכך שהיא מצויה, קרוב לוודאי, בתוך ת"ק על ת"ק המקודשות מן התורה, ומתקרבים בה אל מול בית קדשי המקדשים, ויקוימו בה דברי הרדב"ז: "שנהגו כל העולם לעלות באותן עליות לראות משם את הבית כולו ... מרוב חשקם לחזות בקודש". (ועוד מלשונו שם: "הבתים או העליות אשר לצד צפון וצד מזרח אין בהם ספק אצלי, ומותר ליכנס להם, אם לא תהיה בולטת הרבה לתוך המקדש, דאז צריך אומד").

**על בית הכנסת להיבנות באופן שעזרת הגברים תהיה בתוך שטח הר הבית דהיום, ועזרת הנשים מחוץ לו.** הסיבה לכך נתבארה לעיל פרק ב', והיא שרוב הנשים אסורות

6 אין צריך לומר שכוונת הרב זצ"ל בדברו על כניסה של טומאה - לכניסה למקום האסור על פי ההלכה, שאותה הוא עוסק לברר בתשובתו, וכדבריו בסיומה: "כל ישראל חברים יתאגדו לאגודה אחת לכוון את ליבם לאביהם שבשמים, בלא פרץ ובלא יוצאת, בלא שום הריסות גדר ובלא שום חשש איסור של חילול הקודש וטומאת מקדש וקדשיו, כי אם ביראת ה' טהורה ובאמונת אומן בדבר ה' הנאמן לעד".

7 לכפיית הדין של איסור כניסת גויים לפני מן החיל - עוד לא הגיעה השעה ככל הנראה, מסיבות ידועות.

8 א7 נתבקשתי על ידי תלמידי חכמים שראו את המאמר בכתב יד, לבאר יותר הכיצד השטח המותר בכניסה בצד צפון-מזרח, למשל, הוא בצורת **משולש**, והלא העזרה והחיל מלבניים היו? ביאור הדבר הוא, שאילו היינו יודעים מה היה המרחק בין חומת הר הבית לחומת העזרה במזרח - הרי שהשטח המותר בצפון-מזרח היה באמת בצורת מלבן, כי לפי הנתון במזרח היינו מחשבים את המרחק במערב, וממילא היינו יודעים שבצפון היה לכה"פ מעט יותר מזה, ואם כן היה מתקבל בצפון-מזרח מלבן מותר, שצלעו האחת היא המרחק במזרח, וצלעו השנית היא המרחק המינימלי בצפון, אך דא עקא שאין אנו יודעים את המרחק המדויק במזרח. אולם, כן יודעים אנו שהמרחק במזרח היה בין גודל מינימלי לגודל מקסימלי מסוימים, שאותם אפשר לחשב (היות שהמזרח גדול מן המערב, וסכומם ידוע). והנה, עבור כל אחת מהאפשרויות הקיימות לגבי גודלו של המרחק במזרח - ניתן למצוא בדרך הנ"ל את המרחק המינימלי המתאים לו בצפון, ולבנות מלבן מותר בצפון-מזרח. הצלע הארוכה (היתר) של המשולש הצפוני-מזרחי בתרשימים שלנו, אינה אלא קיבוץ כל נקודות הפינה הדרומית-מערבית של כל המלבנים המותרים האפשריים - בלשון אחרת: קיבוץ כל נקודות הפינה הצפונית-מזרחית של כל תרשימי העזרות האפשריים - ולפיכך מעבר לצלע זו לכיוון צפון-מזרח אין כל אפשרות לפגוע בעזרות.

בזמן הזה להיכנס לכל שטח הר הבית, ואין אפשרות מעשית לשית הבדל בין אשה לאשה. נראה שמבחינה אדריכלית אין קושי בהקמת מבנה בפינה הצפונית- מזרחית שיענה על הדרישה הזו, ויאפשר צפייה מעזרת הנשים (מעל החומה) אל מקום המקדש.

סמוך לכניסה לבית הכנסת, מחוץ לשטח הר הבית, יש להקים מקוואות לשימוש הבאים אל ההר (כאשר היו בימי קדם, ע' לעיל סוף פרק ה). שלטים מאירי עיניים יזכירו לבאים את חובת הטבילה למי שלא טבל לקריו, ויפרטו דיני מורא מקדש העיקריים:

"לא ייכנס אדם להר הבית במקלו<sup>8</sup>, או במנעל שברגליו<sup>9</sup>, או באפונדתו<sup>10</sup>, או באבק של רגליו, או במעות הצרורין לו בסדינו. ואין צריך לומר שאסור לרוק בכל הר הבית, אלא אם נזדמן לו רוק מבליעתו בכסותו, ולא ייכנס אלא לדבר מצוה".

(הל' בית הבחירה ז, ב).

ביציאה מבית הכנסת אל הרצועה הצמודה לכותל מזרחי של הר הבית, יוצב שלט:

"לא יקל אדם את ראשו<sup>11</sup> כנגד שער מזרחי של עזרה שהוא שער ניקנור, מפני שהוא מכוון כנגד בית קודש הקדשים".  
 "אף על פי שהמקדש היום חרב בעוונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבנינו ... ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח".

(הל' בית הבחירה ז, ה-ז).

**בניית בית הכנסת תקרב את העם אל תודעת עניני המקדש והטהרה, ותעודד את לימוד הלכותיהם. כשאיפתם של כמה מרועי ישראל בדורותינו, ובראשם החפץ חיים ז"ל.**

ויהי רצון שבזכות פתיחת פתח כחודו של מחט מצידנו, ייפתח לנו מהרה פתחו של אולם, ויקויים בנו מקרא שכתוב:

"וכרתי להם ברית שלום, ברית עולם יהיה אותם, ונתתים והרביתי אותם, ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם. והיה משכני עליהם, והייתי להם לא-לקים, והמה יהיו לי לעם. וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל, בהיות מקדשי בתוכם לעולם".

(יחזקאל לו, כו)

"והיה באחרית הימים נכון יהיה הר הבית ה' בראש ההרים ונישא מגבעות, ונהרו אליו כל הגויים. והלכו עמים רבים ואמרו, לכו ונעלה אל הר ה' אל בית א-לוקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

(ישעיהו ב, ב)

8 לענין מקל העשוי לכבוד - יש מקילים ע' 'עיר הקודש והמקדש' ח"ד עמ' כו. ונראה דעכ"פ יש להקל כשנצרך לו מאוד להליכתו דאין בזה חשש ביזוי או יוהרא.

9 יש מקילים בנעלי גומי, ע' 'עיר הקודש והמקדש', שם, עמ' כז.

10 רש"י פירש: חגור חלול שנותנים בו מעות, והיינו שניכר מבחוץ שהוא עשוי למעות, ע' 'עיר הקודש והמקדש', שם, עמ' כח. וכך הוא במעות הצרורות בסדינו דלקמן. אבל בארנק שבכיסו מותר. והרמב"ם פירש שבאפונדתו היינו בבגד תחתון העשוי לזיערה, כלומר: בגופיה בלבד.

11 פירש הרמב"ם בפיה"ש ברכות (ט, ו): לא ישתקע בשעשוע, בשחוק ובזמר.

# משמרה

9770793963004  
32

ה ש ה ה י ה ו ד י

## מזמר במשטרה

השוטר דוד  
מזרחי, פיטן-נשמה  
שמחיה מחדש  
את עולם הנגינה של  
ענקי המזרח:  
ראיון מפתיע

## אי השדים

סיפורו של אי  
הרפאים פלון  
שמטריך את  
חושי החוקרים  
כבר מאה  
שנה: מסע

## ייסורי ארי

הנאמנות  
העיוורת, האימון  
המוחלט, והצעד  
שאולי יסיים  
את שלטון  
נתניהו: החברים  
של ארי הרו  
מדברים

# דליין על המשמרה

**הודף את השמועות:** הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג, מגדולי דיני  
ישראל, מתייצב נגד פורצי הגדר בהר הבית ("מכשילים המונים באיסור כרת")  
ומתייחס בפעם הראשונה **לפרשה שהסעירה את עולם הדיינות**  
**בישראל בשנה האחרונה:** שיחה נדירה | אריה ארליך

## הלילה האחרון בגטו

73 שנים לאחר הבריחה הנועזת של מרן האדמו"ר הקדוש רבי אהרן מבעלזא  
זי"ע מגטו בוכניה - החסיד הגוראי ר' שאול דב זייברט חושף את פרטי הבריחה  
המסתורית, לה היה עד מקרוב: **מסמך מאלף** | יהודה רוטע

ארבע תמונות מהאלפים | גלויה משכרת חושים מהטירדולים הפסטורליים באוסטריה: דוד דמן



# אתל תעלול בורה

מכשילים  
באיסור כרת'  
הגאון  
הגדול רבי  
זלמן נחמיה  
גולדברג,  
מגדולי דיני  
הדור, מתריע  
נגד פורצי  
הגדר בהר  
הבית

"דעתם של כל גדולי ישראל מקובלת עליי יותר מאלה שקמו לאחרונה להתיר את האיסור. האם הם לוקחים אחריות על המונים שייכשלו בגללם באיסור כרת מדאורייתא?!" | מיוחד: הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג מגיב לשמועות שפעילי הר הבית מפיצים בשמו כאילו הוא מתיר ליחידים לעלות למקום המקדש | וגם: תוקף את בג"ץ ש"מתנכל לבתי הדין", מדרבן את הח"כים החרדים "לעמוד על משמר עולם הדיינות", ומתייחס בפעם הראשונה לפרשת הגט מצפת | שיחה בלעדית

אריה ארליך  
צילום: יעקב לדרמן



## שלא כמנהגו

פעמיו של חבר בית הדין הגדול לשעבר איחרו לבוא. רק מקץ חצי שעה של המתנה ליד הבית ברחוב אלקנה 12, התייצב הרב בפתח ביתו. עתה צועד הרב מעדנות, מלווה בחבור כבן עשרים וחמש, בעל חזות חסידיית מעורבת: מצד אחד - זקן בהיר, בלתי מעובד, מעטר את סנטרו. פאות עבות, מסולסלות, יורדות במרד צדיעיו. הבעתו עדינה. יכול הייתי לסבור שזהו תלמיד הישיבה החסידיית שטעבין הממוקמת בסמוך לביתו של הרב. שמה בא להיבחן על תלמודו או להציג שאלה חמורה בפני אחד מגדולי הפוסקים שבדור. מצד שני - פנים סקנדינביית לבחור הצעיר שמתלווה אל הרב. סיפור מסתורי יש כאן.

לאחר שנפרדו, הרב השיח לבני ביתו בפשטות גמורה: "זהו גר משוודיה שטבל זה עתה לגרותו". מתברר כי באחד המקוואות המהודרים שממוקמים בסמוך ליווה הדיין הגדול, יחד עם שני דינים נוספים, את תהליך הטבילה של החסיד המתגייר ואישר את הפיכתו של הצעיר מגוי שוודי בעל חזות חסידיית, לבן ישראל כדת וכדין.

הרב מתנצל על האיחור, מבקש לצלול הישר ללב העניין. אני מוצא עצמי משתאה לנוכח מידת ההשתוות בהליכותיו של הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג, מגדולי דיני הדור וזקניו: זה עתה סיים להכניס אדם תחת כנפי השכינה, להפוך גוי ליהודי, לברור נשמה שעמדה על הר סיני ותעתה שית אלפי שנים בין אומות עובדי גילולים ולהכניסה אל העם הנבחר - ועתה הוא ממוקד במשימתו הבאה כאילו כלום לא אירע לפני עשר דקות: לא מעמד אמירת 'לחיים' כמצופה, לא איזה ריקוד חסידי נרגש עם היהודי הטרף, לא מילות התרגשות, לא מילים בכלל. נגמרה המשימה, עתה יש להתמקד במשימה הבאה. דיין של משימות הרב. גורל בלגיונו של מקום.

מעודו ניצב הגרז"נ גולדברג מול לוח משימות שעולם הדיניות מטיל עליו, מתזז משיעור עמקני בפני דינים בדיני ממונות להכרעה דקה, כהררים בשערה, בשאלת אישות. ולעולם הוא מביט קדימה. אין לו פנאי לגינוני הדר, אין לו זמן לרגשות יתר. במובן זה, כמו במובנים נוספים, רבים רואים בו בן דמותו של מורו-חמיו שמזכרו אינו זע אף לרגע אחד, מרן הגאון הגדול רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל. זהו זן של ענקי תורה ירושלמים שהתורה ויישומה בחיי המעשה הם המרכיבים היחידים בחייהם. אינם יודעים ענייני כבוד מהם, אינם נושאים פנים למוסכמות הדור. תורתם מונחת בקרן זוית, וכל הרוצה ישאב מהם מלוא החופן.

על שולחנו של הרב מונח עתה כרוז מונח לחתימה. עניינו: איסור העלייה להר הבית בזמן הזה. השבוע התברר לרב כי גורמים המעודדים

את העלייה בניגוד לדעתם של גדולי ישראל משתמשים בשמו: הם מפרסמים כי הוא, מענקי ההוראה שבדור, מורה היתר בדבר בחשאי. כתוצאה מהתעמולה הכוזבת, בתשעה באב האחרון נצפו גם בעלי חזות חרדית בין כ-1,200 האנשים שעלו להר באיסור.

כששמע זאת הגרז"נ, נחרד עד עמקי נשמתו: "וכי אני אכנס במקום גדולים ואתיר את שאסרו כל גדולי ישראל מקדמת דנא?" אמר, ומיד התיישב להוסיף שורות למכתב שעליו חתמו חמישים גדולי ישראל בשנת תשכ"ז: "דברי הרבנים, גדולי הדור מדור קודם, אינם צריכים חיזוק", הוסיף הדיין בכתב ידו, "ובוודאי שאיסור חמור לא לקבל דבריהם. ולכן, מצווה גדולה לפרסם דבריהם". הגרז"נ ביקש לוודא כי הדברים יפורסמו, למען הסר מכשול.

לא איש דברים הרב. איש של מעשים הנו קשה לקשור עמו שיחה אם זו איננה עוסקת בליבון מעשי של ענייני הלכה. תשובותיו תכליתיות, קצרות עד הקצה, מקפלות מערכות מסועפות בחצי משפט ופחות מכך. שעה של שיחה עמו מהסוג שבו זכיתי השבוע בחסותה של עת רצון נדירה למדי בסלוננו ספון הספרים - לחדוש תיחשב. אולי זוהי ההזדקקות שלו, אף היא ללא מילים יתרות, נוכח הניסיון לשרב את שמו למעשה האנטי הלכתי אליבא דגדולי ישראל, סביבות הר הבית.

■ האנשים האלה, אמרתי לרב, טוענים כי נהיית להם גבולות הר הבית: הם יודעים היכן מותר לדרוך והיכן אסור, ולכן הם מקלים ראש באיסור הנחרץ שהטילו גדולי ישראל. מה התשובה לזה?

הגאון הגדול רז"נ גולדברג: "אני שואל אותם: אם כן, מדוע לא נתקעו בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת? חז"ל אסרו זאת בשל גזירה שמה יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים כדי להתלמד. נו, תאמרו שאתם סומכים על עצמכם שלא תעבירו אותו ארבע אמות, ותתקעו בשופר נגד דעת חז"ל. בדיוק כפי שזה מופרך בעניין תקיעת שופר בשבת, כך זה מופרך בעניין עלייה להר הבית בזמן הזה. ואני חושב שאף יותר מכך: כשמדובר בחשש העברת שופר ארבע אמות בשבת - החשש רחוק לכאורה; כשמדובר בגבולות הר הבית - כאשר חוט השערה מפריד בין מקום שמותר להיכנס בו בטהרה למקום שחייבים על כניסתו כרת מדאורייתא בזמן הזה, כשאנו טמאי מתים - החשש גדול לאין ערוך."

## לא כיבוש, המצאה

"אתה רואה", מוסיף הגרז"נ, "כמה חמירה התורה בדיני טומאת מקדש וקדשינו. חז"ל

אומרים שכל החטאות באות משום טומאת מקדש, כל קרבן חטאת בא לטהר על העוון של כניסה למקדש בטומאה. הגמרא דנה מה עושים עם קרבן שנשאר מה'רגל' הקודם, ואומרת שאפשר להקריבו על טומאת מקדש. בתחילת מסכת שבועות מקדישה הגמרא דפים שלמים לעניין הזה. ממילא אנו רואים שמאוד חוששים לטומאת מקדש. התורה כל כך חמירה בדבר הזה. אז כיצד ניתן להתיר את הדבר?!"

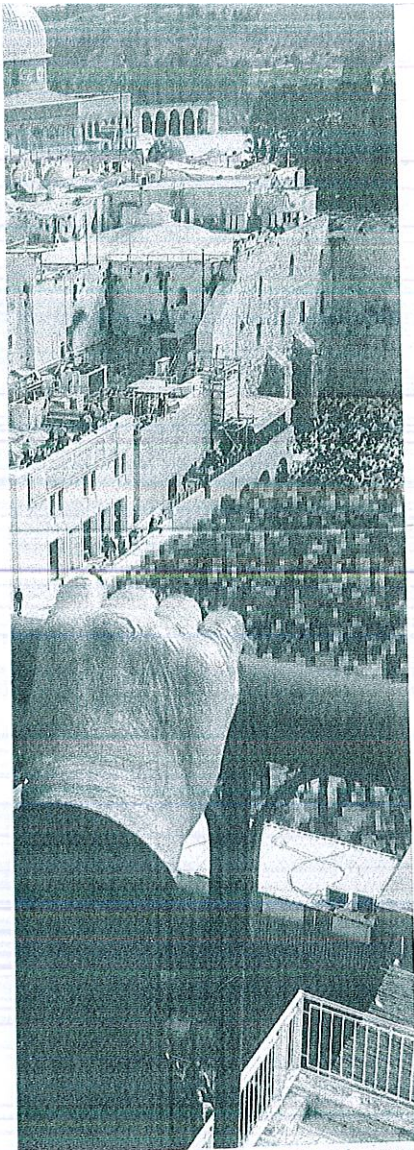
■ הם אומרים שישנו השיקול הלאומי: לדבריהם, אי אפשר להשלים עם מצב שבו מוסלמים נכנסים להר הבית ויהודים לא.

"וכי גדולי ישראל שהכריעו לאיסור העלייה להר הבית לא ידעו את השיקול הזה?" שואל הגרז"נ גולדברג רטורית. "אז שישאלו את גדולי הדור."

■ הם טוענים שמא תשכ"ז השתנו הנוסחאות המוסלמים מבקשים לחוקק את ההיסטוריה היהודית ולכן, כביכול, צריך לקבוע טריטוריה...

הגרז"נ גולדברג: "שום דבר לא השתנה. מה שכתבו גדולי ישראל שריר וקיים גם כיום, עד ביאת המשיח."

■ יש מהם שטוענים שעם השנים השתכללו



הישמרו לכם עלות בהר. הגרז"נ גולדברג משקיף אל מקום



הישמעאלים ולכן האיסור בטל. לכן הוא ביקש להקים בית כנסת בהר הבית. נו, אני לא הולך להתווכח איתו. הוא אמר לרבנים דברים שונים, ואף גרם להגר"א אונטרמן לעלות להר מיד לאחר שכבשוהו. הוא הביא גם את הרב הנוזר והרצי"ה קוק. הרב אונטרמן זצ"ל אמר לי שהכשילו אותו בעלייה להר הבית. כולם הצטרפו אחר כך לדעתם של גדולי ישראל שאסרו את העלייה באופן מוחלט. "גדולי ישראל כותבים מפורש", אומר הרב ומצטט מתוך פסק ההלכה של גדולי ישראל: 'ברבות הימים נעלם מאיתנו המקום המדויק של המקדש, וכל הנכנס אל שטח הר הבית עלול להיכנס מבלי יודעים אל מקום המקדש וקודש הקודשים - ואז יכשל באיסור חמור של כרת חס-ושלום. לפיכך אנו חוזרים ומזהירים שבל הינן איש ואישה להיכנס לכל שטח הר הבית, בלי הבדל דרך איזה שער שנכנסים בו...'

"איך יעלה על הדעת להתיר דבר שגדולי ישראל, מכל החוגים, אסרו אותו באופן חד-משמעי!?" שואל הרב.

## הכשלה המונית

שלוה של תלמידי חכמים אמיתיים, שכל ישותם חטיבה אחת של תורה, נחה תדיר סביבות הגאון רבי זלמן נחמיה. אי אפשר להוציאו משיווי משקלו. בשנות ישיבתו הארוכות על מדין כחבר בית הדין הגדול, הספיק הרב לשמוע אינסוף טענות שונות ומשונות, היה עד לקטטות שבקעו עד לרקיט, ראה בעיניו עוולות מסמרות שיער ועדיין מזוג קר, אדיש במידה מסוימת, למה שאינו מעניין. אבל בשיחה עימנו השבוע ניתן היה לזהות בין בתרי דבריו כי מפריע לו שנאמרים בשמו דברים מעוותים. השיחה הממושכת, במושגיו, נערכה כדי לשרש שמועות שקריות. לדידו, מופרך בכלל לדון באיסור מפורש שעליו חתומים כל גדולי ישראל בדור הקודם.

■ עולי ההר אומרים שכיום ישנם מתירים להעפיל ההרה מקרב הציונות הדתית, הערתי באוזני הרב.

"אני מקבל את דעתם גדולי ישראל של אז יותר מהרבנים שקמו לאחרונה להתיר את האיסור", משיב הרב. הרי יש לנו החלטה מפורשת של כל גדולי ישראל מכל החוגים, ואין אפשרות לערער אחריה."

■ כיצד יש מתירים לעצמם לעלות להר כנגד הפסיקה המפורשת של כל גדולי הדור הקודם? "אני צריך להסביר אותם!?" תמה הרב. "שהם יסבירו. דעת גדולי ישראל היא שאסור להיכנס בזמן הזה בכלל. בקלות אפשר להיגרר למקומות שאיסורם כרת, וגם אם לא - היתר הכניסה בהכרח יגרום ליהודים אחרים, שאינם בקיאים, להיכשל בדיוק כמו בתקיעת שופר בשבת". הרב מהרהר מעט, ואחר מוסיף: "עד כדי כך

## הגט מצפת:

"את דעתי הבעתי כבר במכתב שהתפרסם. מעבר לכך, צריך להיזהר שהדבר לא יביא למכשול במקרים אחרים. מעבר לדיון לגופו של מקרה - ברגע שהדבר מקבל פומביות, יאמרו שכשהבעל שוטה או אינו כשיר מבחינה הלכתית, יש עצה. משעה שהפסק הזה יצא לרחוב - עלול לקרות בעתיד שיסדרו גיטין במקום שאין שום אפשרות הלכתית לעשות זאת. אנשים יתחילו להסתמך על כך, ותיווצר פרצה חמורה"

אמות, שהרי בית המקדש רובו מן הדרום. אבל אפילו הכי - כשעולים רבים אי אפשר להשגיח בכך. מי יכול לקחת אחריות על כך שבגללו יהודי אחר ייכשל באיסור כרת מדאורייתא!?"

■ דאיתי שיש מהם שמציגים מעין היתר חדש: 'דין כיבוש', הם אומרים. כשיש צורך בכיבוש, הלכות טומאת מקדש בטלות, לדבריהם. יש לכך מקור? "זו המצאה של הרב גורן. הוא טען בזמנו, שבעלייה להר הבית כובשים אותו מידי

המדידות ואפשר לקבוע גבולות ברורים בהר הבית. מה התשובה לזה?

"יש מחלוקת גדולה. קיימות דעות שונות לגבי המיקומים השונים בהר הבית, היכן הייתה העזרה והיכן קודש הקודשים. אבל גם אם נאמר שאפשר לדעת בוודאות גמורה היכן ניתן לעלות - כאשר עולים כל כך הרבה אנשים, כיצד אפשר להיזהר שהעולים לא יתקרבו אל הגבולות האסורים באיסור כרת? בצד מערב של ההר ישנן אחת עשרה



חנתא דביה נשיאה. הגר"נ גולדברג ברגעים תורניים ומשפחתיים עם מורו-חמיו, מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

זצ"ל, שכל השנים נשא בעול החזקת השומר". לאחר פטירת הגרש"ז, דרבן מרן הגר"ש אלישיב את המופקדים על הכותל להמשיך בהצבת השומר, אולם בשנים האחרונות, בין היתר בשל לחצים שהפעילו תנועות העולים להר הבית, פסקה המסורת.

■ שאלנו את הרב: יש עניין להחזיר את השומרים? הגר"נ גולדברג: "בוודאי שיש עניין. על פי שכל, צריך לעשות כל דבר כדי למנוע תקלה.

"לפני הקמת המדינה", מוסיף הרב, "לא היה צורך בשומרים. בירושלים ידעו הכל שאסור לעלות להר הבית. רחבת הכותל הייתה קטנה. לאחר השחרור וההתעוררות הלאומית, אנשים החלו להיכשל, גם יהודים שומרי תורה שאינם תלמידי חכמים. הם לא ידעו על האיסור לעלות להר הבית, משום ששנים רבות השאלה הזו לא הייתה קיימת. לכן - דעת גדולי ישראל הייתה שצריך להציב שומר. העניין הזה לא השתנה כיום".

■ בירושלים שלפני הקמת המדינה לא היה מושג של עלייה להר הבית?

"בכלל לא. יש סיפור עם מוטיפיורי שנכנס להר הבית בתוך תיבה, מתוך מחשבה שהעצה הזו תציל אותו מאיסור. גדולי ישראל התנגדו לכך. אבל היה ידוע שלהר הבית לא נכנסים. אתה רואה מה כתבו גדולי ישראל...".

■ יש מי שאומרים: הרגש ההיסטורי כלפי מקום

היו דיונים ארוכים לגבי סדר החתימות. היה גם עניין עם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שהתמהמה מספר ימים מלחטום על הכרוז, משום שהיו כלולות בו המילים 'איסור כרת'. הוא אמר שישנה מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד האם דין כרת שייך בזמן הזה אם לאו - הרמב"ם פוסק שיש דין כרת, ואילו הראב"ד חולק עליו. הרב אברמסקי אמר: 'זכי אני יכול להכריע בין הרמב"ם לראב"ד?' לאחר מכן התברר לו שה'מגן אברהם' מכריע כדעת הרמב"ם, שיש כרת בזמן הזה, ואז הוא חתם על הכרוז".

הרב אהרן גולדברג, בנו של הרב המשתתף בשיחה, היה במשך שנים יד ימינו של סבו, מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. הוא נזכר כיצד סבו תמך במיזם הצבת השומרים בשער המוגרבים, שאותו ייסד הגה"ח רבי משה וובר זצ"ל. "סבי", הוא מספר, "שילם מכספו על הדפסת הכרוז המקורי נגד העלייה להר הבית ולהפצתו בישראל. סבא גם שילם מכיסו על הצבת השלט שהיה קבוע בשער המוגרבים, שבו קובעת הרבנות הראשית שאסור לכל אדם לעלות להר הבית מפני קדושתו".

"סבי הגרש"ז זצ"ל גם השתתף בתשלום משכורתם של השומרים מכספו, ובכל פעם שהיינו באים להתפלל בכותל המערבי - היה מבקש ממני שאלך לוודא שהשומר עושה את מלאכתו ומתריע בפני יהודים על חומר האיסור לעלות להר הבית. הוא כתב מכתבים לנדיבי עם שיתמכו בגר"מ וובר

מגיעה חומרת הדבר, שמהר"ל דיסקין זצ"ל לא היה מתקרב אפילו אל הכותל המערבי. הוא חשש שמה הכותל כבר נמצא בתחום העזרה. אז הא היה עומד מרוחק, וגם אז - רק לאחר שטבל. ולא סתם במקווה, אלא במעיין השילוח, שמטהר גם מטומאת זבין. אז הרבנים בכל הדורות החמירו בדבר, ואנשים בדורנו רוצים להתיר ולחלוק עליהם?!"

■ מה התשובה לטענתם שגם לגויים אסור להיכנס להר הבית, וכביכול 'אם הגויים נכנסים אז צריך להפגין שליטה יהודית'?

"הגוי לא שואל אותי, ולכן זה לא באחריותי. נוסף על כך, מסתבר שביחס לגוי זהו איסור דרבנן. אנו מצויים על כך מדאורייתא ומוזהרים באיסור כרת".

## 'צריך להציב שומרים'

לפני חמישים שנים, כאשר שוחררה ירושלים המזרחית ובכללה הר הבית, הרבה הגר"נ גולדברג לדון עם חותנו, מרן הגרש"ז אויערבאך, בחומר איסור העלייה להר הבית בזמן הזה. הרב זוכר היטב כיצד התנהל תהליך ההחלטה של כלל גדולי אותו הדור, וחולק עמו דברים שהתרחשו מאחורי הקלעים.

"אני זוכר כאשר גדולי ישראל חתמו על הכרוז לאיסור העלייה להר הבית, הייתי עם מורי וחמי זצ"ל, והמתינו שייגיעו החתימות מכל גדולי ישראל.



לא משחקים עם הלכה! הגרז"ן בשיחה ל'משפחה'



ל"ב יום הולדת אב"ד הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל  
 אנו מציינים היטב ומוציאים אילן חיים לזכרו ובעזרת  
 אלוהים יתברך נאמץ לבנות בית מדרש  
 וישיבה לזכרו ברחוב המזרחי

תמיכה אינטנסיבית מה'שווער'. המשיפיע הגר"מ וובר זצ"ל עם השומר שהציב בשער ההר. למטה: מכתבו של הגרז"ן

## בין נובהרדוק לליובאוויטש

בעשרה בשבט תרצ"א, במינסק שברוסיה, נולד הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג. אביו היה הגאון רבי אברהם גולדברג זצ"ל. אמו, מרת פריידל, הייתה בתו של הגאון רבי נחמיה הכהן זייצ'יק, רב העיר בויד שברוסיה הלבנה. הרב נקרא בשמותיהם של שני סביו: זלמן על שם רבי זלמן אליהו גולדברג, שהיה רב העיירה הרוסית לאפיין, ונחמיה על שם אבי אמו, הרב זייצ'יק, שהיה תלמיד ישיבת וולוז'ין וחברו הקרוב של רבי מאיר שמחה מדווינסק, בעל 'אור שמח'.

אף שהגרז"ן גולדברג הוא מענקי עולם התורה הליטאי - לעולם ינצור את הקשר החסידי במשפחתו. הוא מתפלל בכל בוקר בבית הכנסת שבשיכון חב"ד, ובין העולים לחלות את מעונו נמנים גם חסידים רבים, לצד בני תורה ליטאים ואף תלמידי חכמים מהחוגים החרדי-ליים נמנים על שומעי לקחו. האחרונים מכנים אותו 'הגרז"ן', על שום ראשי התיבות של שמו, אולם רמז יש כאן על עוצם תפיסתו וחדות הבנת התורה שלו ובקיאותו בכל מכמניה.

הקשר החסידי במשפחת הגרז"ן גולדברג החל כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, והסבא הרב זייצ'יק ברח עם בני משפחתו לקרמנצ'וג שבאוקראינה. בקרמנצ'וג פגשה אותו אווירה אנטישמית שלווה בפוגרומים תקופתיים, שגבו יותר ממאה אלף קרבנות מקרב היהודים.

**גר מסקנדינביה:**  
 זה עתה סיים להכניס אדם תחת כנפי השכינה, להפוך גוי ליהודי, לברור נשמה שעמדה על הר סיני ותעתה שית אלפי שנים בין אומות עובדי גילולים ולהכניסה אל העם הנבחר - ועתה הוא ממוקד במשימתו הבאה כאילו כלום לא אירע לפני עשר דקות: לא מעמד אמירת 'לחיים' כמצופה, לא איזה ריקוד חסידי נרגש עם היהודי הטרי, לא מילות התרגשות, לא מילים בכלל

המקדש אינו מאפשר לנו לראות כבלע את הקודש - כיצד גויים נכנסים באין מפריע. "נו, זהו רגש טבעי. הם לא הראשונים שמצטערים על כך. הגמרא מספרת בסוף מסכת מכות על רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע שבכו כאשר ראו שועל שיוצא מבית קודש הקודשים. יש אומרים ש'שועל' זהו 'ישמעאל'. לכן צריך לחכות לביאת המשיח ולהתפלל לגאולה. אבל האם זה אומר שמותר לפרוץ גדר הלכה?!"  
 "לפני כמאה וחמישים שנה ביקש הרב צבי הירש קלישר להתיר הקרבת קרבן פסח בהר הבית בזמן הזה, מדין 'טומאה הותרה בציבור'. הוא כתב על כך לרבי עקיבא איגר זצ"ל, ורעק"א התנגד. אחת הבעיות הייתה שאין אפשרות לדעת היכן היה

המיקום המדויק של המזבח, ואין להקריב שלא במקום המזבח. הגמרא אומרת שכשעלו מבל לבית שני, הגיעו שלושה נביאים מבל, אחד מהם כדי לגלות היכן מקום המזבח. יש שם שאלה, איך מאמינים לו על פי הנבואה, והרי 'לא בשמים היא'. מתרצת הגמרא שלגבי מקום המקדש כן מקבלים מהנביא, משום שנאמר 'במקום אשר יבחר השם'. אז אם רבי עקיבא איגר והחתם סופר התנגדו - איך אנו יכולים להתיר?!" כשכל גדולי עולם מכל החוגים חותמים מפורשות, אי אפשר לערער על זה."

ולגבי מה שעולי ההר אומרים שבתשכ"ז, עת החתימה על הכרזו, לא השתלטו הערבים על ההר ולכן לא היה עניין מיוחד בכניסת יהודים?



גורנים שמבקשים לכרסם. הגר"נ גולדברג בשבתו כחבר בית הדין הגדול

## מענות העולים:

**"אני שואל אותם: אם כן, מדוע לא תתקעו בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת? תאמרו שאתם סומכים על עצמכם שלא תעבירו אותו ארבע אמות, ותתקעו בשופר נגד דעת חז"ל. בדיוק כפי שזה מופרך בעניין תקיעת שופר בשבת, כך זה מופרך בעניין עלייה להר הבית בזמן הזה. ואני חושב שאף יותר מכך"**

אולם החזון איש' ביקש שרבי זלמן נחמיה יהפוך לתלמידו של רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל בפוניבז'. נאמן להמלצת גדול הדור, פתח הגר"נ את זמן אלול תשי"ז בשיבת פוניבז', שם הוכר כאחד מגדולי העילויים בשיבה. הוא נמנה על חבורת העילויים שעבורם הקים הרב מפוניבז' מעין 'ישיבה בתוך ישיבה', עם פנימייה נפרדת, ובית מדרש מיוחד, שאליו הובאו גמרות וספרים נדירים. בין מוסרי השיעורים נמנה רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, שהיה בא למסור שיעורים ולבחון את התלמידים. הקבוצה המובחרת מנתה בסך הכל עשרה בחורים מובחרים, ביניהם הגאון רבי דב לנדא; הגאון רבי יצחק דז'ימטרובסקי, ראש ישיבת קול יעקב, הגאון רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל, רבה של רמת השרון, והגאון רבי שמעון משה דיסקין.

בתחילת תשי"א חזר הגר"נ לישיבת 'חברון', ובאלול תשי"ג שם עליו מן הגרש"ז אויערבאך את עינו כחתן לבתו. כעבור שנה, בה' באלול תשי"ד, נערכה שמחת הנישואין. מכאן ואילך, ידו של הגר"נ גולדברג לא תמוש מתחת ידו של חמיו. יחד היו משדדים מערכות בהלכה, מלבנים ענייני דיניות סבוכים ונושאים ונותנים בשאלות שנזכרו מהמפגש בין הטכנולוגיה המתפתחת לדרישות ההלכה. לאחר פטירת רעייתו של מן הגרש"ז - עבר הגר"נ להתגורר עמו בביתו למשך תקופות ארוכות.

בשנת תשכ"ד, לאחר שנים של הרבצת תורה בישיבת קמניץ ובמוסדות נוספים, מינה אותו הרב הראשי דאז, הרב איסר יהודה אונטרמן, לראש

הלחצים עשו את שלהם, וכעבור עשרה חודשים בלבד שוחרר הרב גולדברג מגלותו בסיביה. הוא גורש מתחומי העריצות הרוסית, ונמלט ממנה יחד עם רעייתו, בתו הגדולה ובנו זלמן נחמיה. הם הגיעו לריגה בירת לטביה, שם התמנה הרב גולדברג לרב בית הכנסת. כעבור שנה וחצי החליטו לעלות לארץ ישראל, בעזרת אשרה שארגן להם הרב קוק זצ"ל ממכסת האשרות שקיבלו רבני היישוב מהשלטון הבריטי.

## גאונות ב'שערי חסד'

בא' באלול תרצ"ה, כשהוא בגיל חמש, מצא את עצמו הילד זלמן נחמיה גולדברג עולה עם הוריו ואחותו לארץ ישראל. תקופה קצרה התגוררו בבית הדוד, הרב אליעזר יצחק ברמן, שנקרא אז 'המגיד ממניסק'. כאן הקים רבי אברהם את ישיבת 'אשל התורה'. יומיים לאחר בואם לארץ נפטר הרב קוק, והמשפחה השתתפה בהלוויה הגדולה, מתוך רגשי הכרת הטוב לרב שבזכותו עלו לארץ.

זלמן נחמיה הצעיר נשלח תחילה ללמוד בתלמוד התורה שבמאה שערים, שהיה קרוב למגורי הוריו בבתי נייטין. בהמשך עבר לעץ חיים שבשכונת מחנה יהודה, ובגיל אחת עשרה, בשנת תש"ב, עבר לישיבה קטנה 'תפארת צבי', שנוסדה בירושלים עבור תלמידים יוצאי ליטא. באלול תש"ז עבר ללמוד בישיבת חברון. בהמשך המליץ לו מן החזון איש' זצ"ל שיעבור לישיבת פוניבז', שנוסדה שנתיים קודם לכן. הישיבה לא הייתה מוכרת עדיין,

הסבא המשיך לנדוד עם משפחתו, עד שבשנת תר"פ מצא מנוח לכף רגלו בעיר הרוסית רוסטוב. באותן שנים התגורר בעיר כ"ק האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש זי"ע. בב' בניסן שנת תר"פ נסתלק הרש"ב, ובהלווייתו השתתף הסבא הרב גולדברג. במהלך ההלוויה נדבק הרב זייצ'יק במחלת הטיפוס שהשתוללה אז ברוסיה, ולמחרת נפטר. הוא נקבר סמוך להיכן שהיה קברו של הרבי הרש"ב בבית הקברות הישן ברוסטוב. הדיין האגדי מבריסק, הגאון רבי שמחה זליג ריגר זצ"ל, היה דודו של הגר"נ מצד אמו. תמונת הדיין תלויה בפתח ביתו של הגר"נ גולדברג.

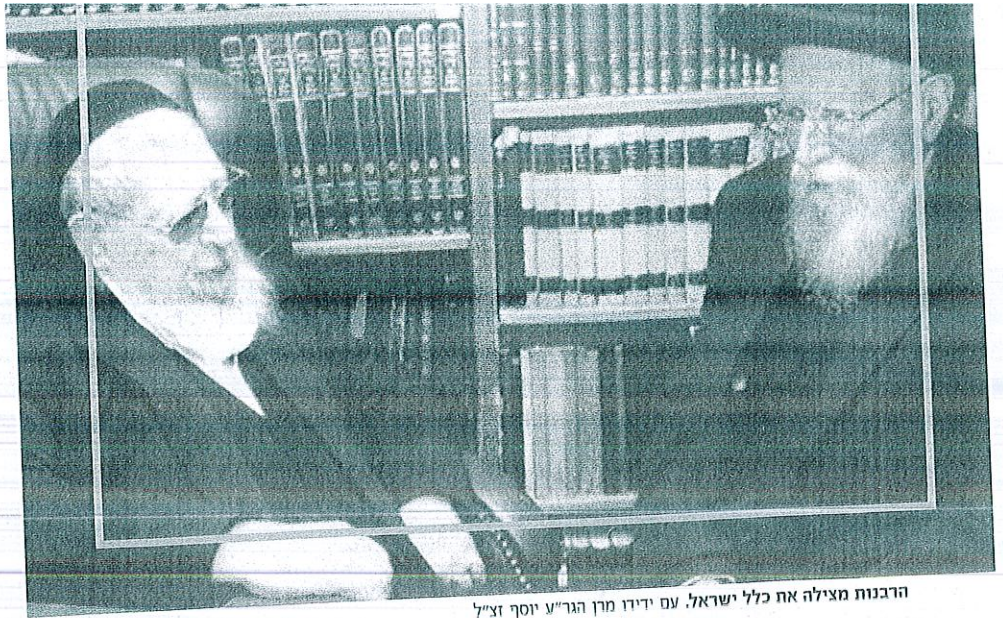
אביו של הרב, רבי אברהם גולדברג זצ"ל, היה תלמיד ישיבת נובהרדוק כשזו שכנה בעיר שקלוב, ולאחר מכן נדד עימה להומל, שם היה לתלמידו ומקורבו של הסבא רבי יוזל מנובהרדוק זצ"ל. בהומל התקרב גם לגאון המקובל רבי שלמה אלישוב זצ"ל, בעל ה'לשם'. בעוד הוא לומד בנובהרדוק - שניים מאחיו של רבי אברהם גולדברג למדו בישיבת 'תומכי תמימים', בנשיאות כ"ק האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש.

רבי אברהם גולדברג נישא לרעייתו הרבנית פריידל בעיר מינסק. מיד לאחר נישואיו פתח ישיבה בעיר, וזו התנהלה בתנאי מחתרת, עקב רדיפותיהם של חברי תנועת ה'יבסקציה' - המחלקה היהודית שתפקידה היה לסכל פעולות להפצת יהדות ברוסיה. לבסוף, עקב הלשנה, נסגרה הישיבה.

הגזירה הבאה שעימה התמודד הרב גולדברג הייתה מכוונת נגד עריכת ברית מילה. היה זה לאחר שתינוק מקומי דימם עקב מילה וכעבור כמה ימים נפטר. הקומוניסטים ניצלו את האסון והוציאו את ברית המילה מחוץ לחוק. בדיוק אז, בעיצומה של הגזירה, נולד לו בנו זלמן נחמיה.

מה יעשה רבי אברהם גולדברג? כלום יותר על המצווה החשובה ביותר ביהדות? בוודאי שלא. קרא אפוא למכריו בחשאי וערך לבנו ברית מילה בבית הכנסת 'ברג שוהל', שנקרא כך עקב היותו בקצה העיר, סמוך לנהר. וייקרא שמו בישראל: זלמן נחמיה, על שם שני זקניו. הדבר נודע במהרה לנציגי היבסקציה, וכעבור כמה שעות נלקח רבי אברהם גולדברג לסיביה באשמת בגידה בשלטון הסובייטי. הוא הועמד למשפט, וספג גזר דין של הגליה לסיביר למשך עשר שנים. המשמעות המידית עבור אדם חלש וצונן כמותו הייתה גזר דין מוות.

גיסו של רבי אברהם, אח אשתו, למד אז בישיבת חברון שבארץ ישראל. משנודע לו גורלו של גיסו, פנה לגאון רבי אברהם יצחק קוק זצ"ל וביקש את עזרתו. באותם ימים יצא מרוסיה הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, מי שנודע לימים כפוסק הדור, שהיה ידידו של ר' אברהם, והתיישב בארצות הברית. בבואו לאמריקה הצפונית שיתף את העסקנים המקומיים בדבר הגזירה על הרב גולדברג. כתוצאה מכך, רבנים מארה"ב הריצו מכתבים לשגרירות הרוסית, ופרסמו מאמרים בעיתונות על הסכנה שנושפת לרב גולדברג. במקביל, הגרא"ה קוק הריץ מכתבים וטלגרמות לגורמים שונים, וגם מן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, שהכיר את חמיו של הרב גולדברג מתקופת לימודם המשותף בוולוז'ין, נרתם למשימת ההצלה של בעל מסירות הנפש מרוסיה.



הרבנות מצילה את כלל ישראל. עם ידידו מרן הגר"ע יוסף זצ"ל



לעמוד על המשמר. הגר"ז בשיחה עם סופר 'משפחה'

## ההתנכלות מבג"ץ

**"לבג"ץ לא אכפת שיהיו ממזרים", משיב הגר"ז. "כשבג"ץ נלחם עם הרבנים הוא לא מבין שהוא הורס את המשכיות של כלל ישראל. זה היה נס שנתנו לרבנות את הכוח. ממש מן השמים היה הדבר - שבן גוריון הסכים לזה שענייני קידושין וגירושין יינתנו בידי בתי הדין. אבל היום יש גורמים שרוצים לבטל את זה"**

שיום אחד הגדרות ייפרצו והכל יהיה הפקד. לכן צריך לעמוד על המשמר. צריך לדאוג שהנציגים שומרי המצוות שנמצאים בכנסת ימשיכו לסכל כל ניסיון לכרסם במעמד הרבנות. אם לא היו חברי כנסת 'פרומק', חרדיים - הכל היה מתפרק מזמן. נס שהממשלה זקוקה לאצבעות ולתמיכה של החרדים, כך אפשר להמשיך בחיזוקה של המערכות הרבניות.

■ אבל אולי במסגרת המאמצים לשיפור תדמיתם הלקויה של בתי הדין - הדיינים צריכים יותר להאיר פנים?

"הדיינים פועלים בענייניות. אם צריך לכתוב גט לפי ההלכה - אין מקום למשוא פנים. עם ההלכה אי אפשר לשחק. ברור שהכל צריך להיעשות בהארת פנים, אבל לא זו הסיבה לרדיפה נגד בתי הדין".

■ מאשימים את בתי הדין בסחבת ארוכה של תיקים. יש בכך ממש?

"אני חושב שבבתי המשפט ישנה סחבת בשיעור של פי עשרים ויותר... יש להם תיקים על תיקים שנסחבים שנים. אני לא מכיר את כל בתי הדין, אבל בדרך כלל הרבנות משתדלת מאוד להגיש שירות יעיל ומהיר".

■ מה בכל זאת אפשר לעשות כדי לחזק את אמונו של הציבור הרחב בבתי הדין?

"אמרתי פעם לנציגים של ארגוני הנשים למיניהם - במקום לעזור לאישה לאחר שהסתבכה עם תהליך גירושין סבוך, שיעזרו לה קודם לכן. שידאגו שכל מועמד לנישואין ימסור לאשתו דף קורות חיים בטרם יחליטו להינשא. כשאדם רוצה להתקבל למשרה - הוא רושם את קורות חייו. אבל כששני אנשים מחליטים לקשור את גורלם זה בזה ולהינשא - לא מוסרים כלום לא מכירים את הרקע, את החולשות, הבעיות הנפשיות וכדומה".

הגר"ז גולדברג מספר: "היה אצלנו בבית הדין מקרה של בעל ואישה שנישאו על דעת כן שהאישה מעולם לא הייתה נשואה, וכשבאו הביתה מצא האיש עריסה של תינוק... כמובן שהוא הגיע לפתוח תיק ברבנות. אמרנו לו: לא יכולת לברר זאת מראש? סבורני שחלק גדול מהבעיות יכול להיפתר אם תהיה דרישה שלא מתחנתים ללא חיוב לשתף את מלוא המידע בטרם נישואין".

הללו הצליחו להמאס את בתי הדין בקרב חלקים נרחבים מהציבור הלא דתי בארץ. כיצד ניתן לבלום את מגמת הכרסום?

הגר"ז גולדברג: "הגורמים הללו ניסו לקעקע את סמכות בתי הדין בענייני גיטין. ברוך השם שהמדינה נתנה לבתי הדין את הסמכות הבלעדית בענייני גיטין. הרי אחרת היה כרם ישראל נהרס והיו ממזרים. אז יש כאלה שעוקפים את בתי הדין ונוסעים להינשא בקפריסין, אבל רוב מניינו של העם בארץ הולך לבתי הדין. אלה שנלחמים ברבנות הם גורמים ידועים, אנטי דתיים. אבל הבעיה שבג"ץ מגבה את אותם אלו שעוברים על כל עבירות שבתורה ומבקשים להכשיל אחרים. הם לא מבינים שמערכת בתי הדין היא הגורם ששומר על המשך קיומו של עם ישראל".

■ בתקופת כהונתו של הרב בבית הדין הגדול היו ניסיונות להידיבר עם שופטי בג"ץ?

"לבג"ץ לא אכפת שיהיו ממזרים", משיב הגר"ז. "כשבג"ץ נלחם עם הרבנים הוא לא מבין שהוא הורס את המשכיות של כלל ישראל. זה היה נס שנתנו לרבנות את הכוח. ממש מן השמים היה הדבר - שבן גוריון הסכים לזה שענייני קידושין וגירושין יינתנו בידי בתי הדין. אבל היום יש גורמים שרוצים לבטל את זה".

■ כיצד ניתן לבלום את מזימתם?

"צריך להתאחד ולמצוא עצות. יש בי חשש גדול

הכולל לדיינות שהקים. הרב אונטרמן ביקש מהגר"ז שלא יתמנה כדיין, אלא יעמיד דורות של דיינים. ואכן, גדולי הדיינים שכיחנו בעשרות השנים האחרונות בבתי הדין נמנים על תלמידיו המובהקים.

הכולל הזה, שמיטב הדיינים יצאו משורותיו, המשיך לפעול עד לשנת תשמ"ח. עם פטירת הרב אונטרמן, המשיך חתנו לשאת בעול החזקת הכולל, וכשגם הוא נפטר התמוג הכולל עם מוסדות אריאל ומכון 'הרי פישל' ללימודי דיינות, שם ממשיך הרב למסור שיעורים בחושן משפט פעמיים בשבוע. הרב הוא ראש מערכת האנציקלופדיה התלמודית, ומדי יום הוא נוסע למערכת האנציקלופדיה ועובר על הערכים שנכתבים על ידי גדולי תלמידי החכמים שבארץ ישראל.

## כרסום בחסות בג"ץ

בשנת תשמ"ט, במסגרת יוזמה לחיזוק בתי הדין הרבניים, נענה הרב להפצרות הרבנים הראשיים הגר"מ אליהו והגר"א שפירא להתמנות לראב"ד בית הדין הרבני בירושלים. כעבור כמה שנים התמנה לבית הדין הגדול, שם כיהן עד לפרישתו לגמלאות.

■ בשנים האחרונות, אמרתי לרב, נעשים ניסיונות רצופים להחליש את מערכת בתי הדין. הגורמים





נגד גדולי ישראל. עולים חרדים להר הבית (אילוסטרציה. למצולמים אין קשר לאמור בכתבה)

בתוך כמה שנים הכל היה נגמ. באמריקה אפשר להתחונן בלא גט – ורחמנא ליצלן מה שקורה שם. כאן בארץ, בגלל שכל זוג נזקק לרבנות, יש איזשהו סדר. אני יודע שרוב הציבור רוצה להינשא כדת משה וישראל. רוב הציבור סומך על הרבנות. כך גם בכשרות: אתה רואה שבארץ ישראל כמעט לא מוכרים 'דבר אחר' למשל, וזה בזכות הרבנות."

**הרב מרוצה מהרבנות בצורתה הנוכחית?**  
 "אני לא מכיר הכל כיום, וצריך תמיד סייעתא דשמיא. אבל הרבנים הראשיים כיום עומדים על המשמר. הם דואגים לכשרות, לתרומות ומעשרות למניעת טריפות וכו'. הרבנות היא הגוף שמעמיד את הדת על תילה וצריך לקוות שתמיד תהיה לה סייעתא דשמיא."

**למענו של הרב זורמות גם כיום שאלות כבדות משקל מבתי הדין?**

"אין שאלות כבדות", משיב הרב. "בדרך כלל, רוב השאלות שמתעוררות בבתי הדין הן כאלה שכבר דנו בהן בעבר ופסקו לגביהן. לפעמים קורה שיש שאלות שלא דנו בהן בעבר, אבל זה דבר נדיר למדי. לא דנים שם בחושן משפט, אלא רק באבן העזר. אלו שאלות שמצויות כמעט בכל תיק, ולדיינים יש את הידע והמיומנות. לפעמים, בבית דין לממונות יש שאלות רחבות היקף ונדירות לעתים יותר מאשר בית דין לגיטין."

**כאשר בג"ץ הגביל את בתי הדין הרבניים מלדון בדיני ממונות – כיצד ראה זאת הרב?**

הגר"צ גולדברג: "ברור שבג"ץ התכוון להגביל את כוחם של בתי הדין, אבל אני חושב שזה גרם טובה גדולה. הדיינים התייעלו מאז, ובתי הדין הרבניים ממוקדמים בתחום שלשמו הם הוקמו. העיסוק בדיני ממונות מפריע לעבודה הסדירה. אלא מאי? בכל גט יש ענייני ממון. אז אם הזוג רוצה ומסכים שבית הדין ידון בזה – מה טוב. אם הזוג לא מסכים – הולכים לבורר חיצוני. יש מהציבור שאינו שומר תורה שהולך להסדיר את ענייני הממון בבתי משפט לענייני משפחה."

## ארגוני הנשים:

**"הגורמים הללו ניסו לקעקע את סמכות בתי הדין בענייני גיטין. ברוך השם שהמדינה נתנה לבתי הדין את הסמכות הבלעדית בענייני גיטין. הרי אחרת היה כרם ישראל נהרס והיו ממזרים. אז יש כאלה שעוקפים את בתי הדין ונוסעים להינשא בקפריסין, אבל רוב מניינו של העם בארץ הולך לבתי הדין"**

**מה הגיבו בארגוני הנשים?**

"הם לא הגיבו. המטרה של רובם היא להחליש את בתי הדין. הדיינים לא מתעמרים באנשים שבאים לפניהם. לא תמיד קל לפסוק מיד."

**הם טוענים כי 'בתי הדין נוטים תמיד לצד הגבר'...**

"זהו שקר וכזב!" מזדעק הרב. "לא רק שזה לא נכון, אלא לרוב המציאות היא הפוכה בדיוק. אבל הסחבת נוצרת בגלל ויכוחים שאינם נגמרים על חלוקת רכוש: למי שייכת מגילת אסתר, למי שייך השטיח, למי שייכת קופסת גפרורים..."

## רבנות על תילה

כשפרצה סערת הגט מצפת, שבמסגרתה סידר בית דין בראשות הרב אוריאל לביא גט עבור אישה שבעלה שרוי בקומה – היו שאמרו כי הגר"צ גולדברג סמך את ידיו על הגט. בהמשך, במכתב מיוחד שהוציא תחת ידו, הביע הרב את התנגדותו לאופן שבו סודר הגט. כשאנו שואלים אותו על כך, מסרב הרב להיכנס לפרטי הדיון ההלכתי. הרב מציין כי "כבר הבעתי את דעתי במכתב", אבל מסביר כי "צריך להיזהר שהדבר לא יביא למכשול במקרים אחרים. מעבר לדיון לגופו של מקרה – ברגע שהדבר מקבל פומביות, יאמרו שכשהבעל שוטה או אינו כשיר מבחינה הלכתית, יש עצה.

משעה שהפסק הזה יצא לרחוב – עלול לקרות בעתיד שיסדרו גיטין במקום שאין שום אפשרות הלכתית לעשות זאת. אנשים יתחילו להסתמך על כך, ותיוצר פרצה חמורה."

במכתב האמור, אותו פרסם בט' באייר תשע"ז, כתב הרב: "כבוד דייני ישראל שליט"א. היות ודנים כעת על הגט מצפת, הנני הודיע שרבנים גדולים בתורה וחשובים הוכיחו שאין לסמוך על 'זכיה' בכתיבת הגט, ובפרט בשוטה. ואני מסכים לדעתם, ודעתי שאפילו בשעת הדחק אין להתיר."

**האם זה נכון שיחסה של היהדות החרדית למערכת בתי הדין הממלכתית היה מסויג בתחילה? מקובל לומר שהרב מבריסק זצ"ל לא ראה את המערכת הזו בעין יפה.**

"הרב מבריסק הסתייג בגלל 'היכל שלמה'. הוא חשש שכל מי שתהיה לו שאלה יפנה רק אליהם, ויפסקו בכל התורה כולה. הוא אמר: 'מה, אתם בעלי בתים של כל התורה כולה?'..."

**המייזם השאפתני של 'היכל שלמה' לא הצליח ביחס לתוכניות שליוו את הקמתו.**

הגר"צ גולדברג: "זה בזכות מלחמתו של הרב מבריסק."

**על בתי הדין עצמם לא הייתה ביקורת מצד היהדות החרדית?**

"בוודאי שלא. בתי הדין העמידו את כלל ישראל. אלמלא היו בתי דין בארץ מאז קום המדינה –

לקראת סיום, השיחה עם הרב חזרת שוב אל נושא העלייה להר הבית. בנו של הרב מספר: "פעם אחת הלכתי עם סבא (מון הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – א"א) ברחוב, וברוך מרזל, איש חברון, הגיע לקראתנו. הסבא חיבב אותו ואת הדבקות שלו בקברי האבות. הסבא שאל את מרזל: 'האם אתה מהחבר'ה שעולים להר הבית?' מרזל הגיב בשלילה. מון הגרש"ז זצ"ל נענה: 'יש לך מזל שאינך עולה, כי אחרת לא הייתי מדבר איתך...'"

**ישנו חבר כנסת מפעילי הר הבית שמתייחס לפסיקתם של גדולי ישראל כאל "פסקוויל", רח"ל**

"אז הוא חולק על כל הרבנים שחתמו על האיסור?"

כן.

"נו, אני שמח שאני בצד של גדולי ישראל ולא בצד שלי", מגיב הגר"צ.

**ומה עונים להם על טענתם שלפיה 'זהו חילול השם שגויים שולטים בהו ויהודים לא?'**

"במקום להתעסק בעלייה להר באיסור – שיתפללו שיבוא משיח במהרה!"